

ISSN 1561 – 1264

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ**

Філософія

ВИПУСК 2(41) 2018

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 2 (41) 2018

ISSN 1561-1264

Key title: Naukove piznannâ. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. piznannâ, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove piznannâ: metodologiâ ta tehnologiâ

*Журнал зареєстрований
26 червня 2010 р.
Міністерством юстиції
України № 17195-5965 Р.*

*Журнал виходить 2 рази на
рік і є фаховим з філософії
згідно переліку наукових
видань України.
Затверджено рішенням
МОН України №241 від
09.03.2016.*

*Підписано до друку та
розповсюдження мережею
інтернет рішенням вченої
ради Південноукраїнського
національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського.
Протокол №4 від 29.11.2018
року.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
“Наукове пізнання:
методологія та
технологія”.
Рукописи не повертаються.*

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Цибра Микола Федорович, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балабаєва Зінаїда Василівна, доктор філософських наук, професор кафедри регіональної політики та публічного адміністрування (ОРІДУ НАДУ при Президентові України).

Гансова Емма Августівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор кафедри загально-гуманітарних дисциплін (Міжрегіональний гуманітарний інститут).

Златіца Плашійенкова, PhD доктор філософії, філософський факультет (Університет Коменського в Братиславі, Словаччина).

Койчева Тетяна Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Мисик Ірина Георгіївна, доктор філософських наук, професор, декан факультету української філології (Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Михальченко Микола Іванович, доктор філософських наук, професор (член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України).

Петр Ємелка, PhD доктор філософії (Університет Масарика, Брно, Чеська республіка).

Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та українознавства (Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова).

Романенко Михайло Ілліч, доктор філософських наук, професор, ректор (Дніпропетровський інститут післядипломної освіти).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології (Національна металургійна академія України).

Чебикін Олексій Якович, академік НАПН України, доктор психологічних наук, ректор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
"НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ"**

У наукові журнали «Наукове пізнання: методологія та технологія», «Перспективи. Соціально-політичний журнал» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних наукових досліджень і розробок з філософії.

Мова – українська, російська, англійська (за вибором).

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора наук. Статті авторів, які мають вчений ступінь доктора наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення надісланих матеріалів і внесення в них редакційних змін.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність наведених фактів, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

Згідно з вимогами МОН України стаття повинна містити актуальність проблеми, аналіз останніх наукових досліджень, мету роботи, виклад основного матеріалу дослідження, висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку, список використаної літератури.

Тексти статей приймаються по електронній пошті (e-mail: druk.kaffilos@gmail.com) у вигляді вкладеного файлу, виконаного згідно наведених нижче вимог.

Збірники виходять: «Перспективи. Соціально-політичний журнал» - 4 рази на рік, «Наукове пізнання: методологія та технологія» - 2 рази на рік. Термін виходу статті слід уточнювати безпосередньо перед подачею статті до друку.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

- Обсяг статті – від шести сторінок тексту (20 000 знаків), оформленого відповідно до представлених вимог.
- Стаття набирається в редакторі MS Word, формат А4. Поля: верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм; ліве – 20 мм, праве – 20 мм.
- Загальні вимоги до формату тексту: шрифт Times New Roman Cyr, міжрядковий інтервал – одинарний. Вимоги до кожного елементу статті об'єднані в таблицю:

Елемент статті	Технічні вимоги до елемента статті (розмір шрифту, стиль, величина абзацу, вирівнювання, інтервал)
УДК	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по лівому краю
Ініціали та прізвища авторів	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по центру
Місце роботи	12, курсив, без абзацу, вирівнювання по центру
Назва статті	14, напівжирний, заголовний, без абзацу, вирівнювання по центру
Анотація	12, напівжирний, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Ключові слова	12, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки, курсивом
Текст статті	14, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Література, посилання і примітки	12, без абзацу, вирівнювання по ширині сторінки

До статті додаються:

– відсканована рецензія доктора наук та наукового керівника (для аспірантів та пошукачів);

– файл з відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові повністю, науковий ступінь і вчене звання, місце роботи, номери службового та домашнього телефонів, поштова адреса, адреса електронної пошти). Якщо авторів декілька – потрібно вказати, хто з авторів представляє авторський колектив;

- ПІБ автора, назва статті, анотації та ключові слова – трьома мовами (українською, російською, англійською);
- резюме англійською мовою загальним обсягом 4000 знаків.

- **Малюнки і таблиці** набираються шрифтом Times New Roman 9 з одинарним міжрядковим інтервалом. Малюнки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно-білої гами. Використання кольору і заливок не допускається!

- **Формули** слід набирати за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках (2).

- Стаття повинна містити прізвища авторів, назву статті, анотацію та ключові слова трьома мовами – українською, російською та англійською (розміщуються безпосередньо за назвою статті).

- **Бібліографічні посилання** по тексту проставляються в квадратних дужках: [номер позиції]. Рекомендована кількість літературних джерел не менш 6.

- **При наявності приміток** у кінці статті бібліографія та примітки розміщуються з наскрізною нумерацією у порядку згадування їх у тексті.

Телефон для довідок з 9.00 до 16.00 в робочі дні:

048 – 732-09-52 кафедра філософії та соціології

063-379-29-10 – Атаманюк Зоя Миколаївна

Свої запитання надсилайте за адресою: e-mail: **druk.kaffilos@gmail.com**

З повагою, редакційна колегія наукових журналів

«Наукове пізнання: методологія та технологія», «Перспективи». Соціально-політичний журнал.

Atamanjuk Zoya Mykolayvna - Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Associate Professor Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-cultural Activity National State «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. U. Ushinsky»

УДК: 1+101

THE CONCEPT OF THE ELITE IN THE UKRAINIAN PHILOSOPHICAL IDEA

The article deals with the genesis of the Ukrainian national elite, the orientation of its formation in modern conditions, the creative heritage of domestic thinkers, which contain a deep philosophical analysis of Ukrainian mentality, national consciousness, economic and political culture of our people, as well as features of the national elite.

Key words: elite, national elite, national consciousness, theory of elites.

КОНЦЕПЦІЯ ЕЛІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

В статті досліджується генеза української національної еліти, орієнтири її формування в сучасних умовах, творча спадщина вітчизняних мислителів, що містять глибокий філософський аналіз української ментальності, національної свідомості, економічної та політичної культури нашого народу, а також особливостей національної еліти.

Ключові слова: еліта, національна еліта, національна свідомість, теорія еліт.

КОНЦЕПЦИЯ ЭЛИТЫ В УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

В статье исследуется генезис украинской национальной элиты, ориентиры ее формирования в современных условиях, творческое наследие отечественных мыслителей, содержащих глубокий философский анализ украинской ментальности, национального сознания, экономической и политической культуры нашего народа, а также особенностей национальной элиты.

Ключевые слова: элита, национальная элита, национальное сознание, теория элит.

Topicality. Historically there are certain social minorities in the tribal or bourgeois, democratic or totalitarian, European or Asian societies, in spite of all internal and external (even absolutely polar) differences. They identify, direct, organize, and ideologies the main aspects of public life. In this connection, it should be noted that in the individual European countries, especially the Eastern European (in particular, Slavic), the national elite is given a special role. In the period of the collapse of the empire, the formation of national self-consciousness raises the question of the role of national elites in these processes and the task of creating a social stratum capable of rallying the nation for the achievement and development of independence. The problems of creating elite in Ukraine at the present stage are of some interest. Undoubtedly, this problem is very interesting, but not new. Questions related to elites were developed by scientists in the nineteenth century. Therefore, in order to avoid mistakes in the development of a young sovereign state, we would learn the experience of the past.

The purpose of the article is studying the works of Ukrainian thinkers to create the theoretical basis for further studying the problem of the elitism of Ukrainian society in the native philosophical science.

The degree of scientific development of the problem. The interest to the theory of elites arose even in the old political concepts that opposed the leader of the masses. However, the scientific creators of the theory of elites were Italian scientists Wilfredo Pareto and Gaetano Mosca. Gaetano Mosca is considered to be the founder of political science in Italy. He outlined his views in the book «Elements of Political Science» (1896), translated into English in 1939 under the title «The ruling class». Moska argued that power should always be in the hands of the minority. When it moves from one hand to another, it moves from one minority to another, but never from minority to majority. The author claims this ruling minority as the «ruling class» or «elite». Moskov argued, there are two main trends in history: aristocratic and democratic. None of them involves the reign of the masses, because this is impossible. According to the scholar, the difference between one elite from another lies only in the fact that the aristocratic ruling elite is a closed group that is not replenished by people outside of its circle. At that time, the democratic ruling minority recruited from the masses at the expense of people whose psychological qualities are beneficial from the point of view of the exercise of power [1, p. 13].

A well-known economist and sociologist, Wilfredo Pareto, developed the concept of elites. His work (a four-volume «Treatise on general sociology») saw the world in 1915-1919.

The contribution of Pareto to science lies in the fact that he formulated two theories: national activity and the theory of elites. The starting point of his first concept is that people act subjectively, and they set themselves certain goals and seek to achieve them. But behind this subjective reality of human actions there is their objective irrationality. The thing, what people really want, is not equivalent to what they want and what they think. Pareto saw the irrationality of human actions in human nature and believed that it was inherent in man always and everywhere, although people who have more knowledge, give them to a lesser degree. W.Pareto believes that human society is not homogeneous; people differ from each other physically, morally and intellectually. So some people are more capable than others. They are called elite. Criteria for belonging to the elite depend on abilities in one or another sphere of human activity. In developing the second theory, Pareto noted that social conditions are the reason that not all people, endowed with elite qualities, actually reach the leading state. Those who belongs to the elite, due to their characteristics, but can not enter the governing group due to their social status, economic or political factors, make up the so-called counterrelated. The social equilibrium demands that the ruling elite constantly co-opt individuals with «elite qualities» of non-elite origin. But this does not happen, because the ruling elites guard their privileges and try to inherit them. Thus, the composition of the elite is deteriorating and the quantitative growth of counter-reform is taking place. When these processes become widespread, the counterlive, with the help of mass mobilized by it, or, even without them, drops the power of the existing elite and establishes its domination [1, p. 14].

Presenting main material. The scientists of the twentieth century have done through a detailed analysis of the theory of elites and the role of psychological criteria, giving preference to political and even economic concepts. They also abandoned the broad historical and philosophical design in favor of elite research leading elites of various political systems.

The elitist mood is not new in Ukrainian socio-political thought. They are especially intensified after the defeat of statehood in the 20's. The ideas contain a certain rational grain that can be used to explain the exceptionally disturbing state of current political processes. The theory of elites objectively exists in every nation and it is the creator, the bearer of progressive, democratic, national liberation views and the main sub the object of their practical implementation. In particular, the concept of a national elite is thoroughly developed in the writings of D. Dontsov, V. Lipinsky, I. Franko and others. In order to answer the question about the genesis of the Ukrainian national elite, the guidelines for its formation in modern conditions, first of all, need to comprehensively explore the creative heritage of domestic thinkers, which contain a deep philosophical analysis of Ukrainian mentality, national consciousness, economic and political culture of our people, as well as features of the national the elite.

The two most prominent figures of the 20-ies - V. Lipinsky and D. Dontsov, substantiated the need for a political elite in Ukraine in accordance with the needs of the national revival and gave it a leading role in the creation of the Ukrainian nation and the Ukrainian state. D. Dontsov (1883-1973) focused on criticism, on negativism and his constant emphasized on the «nation-bastardi», which could form even a lesser-lore stereotype. V. Lipinsky tended to engage the noblemen and the russified nobility in the Ukrainian statehood and created their own national a sacrificial high moral elite. In his understanding, the state could not exist, the more formed, without the aristocracy. In general, the national liberation movement of the 20-30's came to the understanding that the formation of the elite must contain three fundamental directions: strength, morality, high intellectual level [2, p.15]. Absence of a power element made the very notion of the aristocracy problematic. Strength, and a will are the qualities that make it possible to organize in its support a more passive mass, to withstand destructive tendencies. It is not in vain that the idea of voluntarism, as a rule, is followed in pairs with the elitist sentiments. We used to criticize D. Dontsov's extremism, forgetting that even considerably moderate and tolerant V. Lipinsky also says that the aristocracy can not appear without the spontaneous will to power, to power, to risk, to victimhood, to domination. And the loss of militancy, unpretentiousness, the development of fleshiness and pacifism are considered a negative process by the theorist of the Ukrainian monarchism, which leads to the destruction of the aristocracy [2, p. 15]. Therefore, the views on this issue of the prominent Ukrainian scientist Vyacheslav Lipinsky (1882-1931) give special attention, which are based on a combination of historical, political science, philosophical experiments and high patriotism.

The theory of elitism V. Lipinsky contains fundamental differences with the similar ideas of W. Pareto, K. Manheim in the main issues: the origin of the elite, independence and plurality of elites, etc. The political doctrine of V. Lipinsky is based on the conviction that without its own Ukrainian state can not be in Ukrainian land of civil life. V. Lipinsky notes in his work «Letters to brothers-farmers» that neither the ethnographic mass of people nor a separate territory or language automatically create a nation. This requires an initiative group of people whose purpose is to develop and promote the political, state and cultural values on which it is formed. «Without its own national aristocracy ... there is and can not be a nation», - emphasizes the scientist [5, p. 53]. It is this group that is the bearer of a national idea that unites the nation. According to Lipinsky, the creation of a nation and a state requires the presence of a new, strong, organized and «high-ranking» intelligentsia, which should replace the old and politically bankrupt, declassified, weakened by internal hostility and separation, separated from the common tradition, culture, common economic interest, deprived of its own, exactly defined line. V. Lipinsky did not seek terminological intricacies, using the words «aristocracy», «leading classes», «new classes», etc. According to V. Lipinsky, Ukrainian elitism should be perceived first of all in the moral and spiritual sense, without professional or industrial differentiation. The notion of «aristocracy» is one of the main things that V. Lipinsky characterized the basic foundations of every historical life, and state formation especially, because the movement for Ukrainian statehood was considered an aristocratic movement, the will of the leading stratum, and not the masses. This concept is dynamic in Lipinsky. The essence of the aristocracy is in the constant restoration of its organizational and ruling role. It may be representatives of different sections of the population. The peoples who do not know how to create their own masters, that is, the leading class, are condemned to endure the mischievous aliens forever [3, p. 139]. To organize a people means fighting for power in society, and in the further development of their state and nation. Attention Lypynsky is concentrated on the class of farmers. Lipinsky regards land as the main conservative component of the nation's existence. On the basis of our history and the experience of other peoples, he argues that the revival of the state and nation in Ukraine is unthinkable without the self-organization of the agricultural sector. Such a self-organization can occur when the remains of that layer, united together with new leaders and organizers of the peasant caste, will become the leading strata of Ukraine.

The researcher singled out the following signs of the Ukrainian new aristocracy.

Firstly, it is outspoken, because it is recruited from all social strata.

Secondly, it is connected with Ukraine through its own, implementing force («producer»), with which we have always had land.

Thirdly, it must be a self-motivated and self-renewal force at this historic moment.

Fourthly, she must adopt such a method of organization that will nurture her «nobility and chivalry» and raise her moral authority.

Fifthly, it must be the bearer of a unifying organic and authoritative ideology and genuine traditional religiosity.

Sixth, its task is the harmonize relations between those who rule and those who rule [10, p. 55].

The problems of the national elite were studied by a prominent Ukrainian philosopher, historian, political scientist and literary critic Dmitry Dontsov. He formulated a kind of ideal type of social structure and political organization of the nation, on the basis of which he developed his theory of socio-political system in Ukraine for the future. He used this model for interpreting the social structure of the Kyiv Rus and Kozachchyna, and for criticizing the period of the 19-20th century. This model reveals to us its understanding of the social processes and the social and political forces that play a decisive role in the life of each nation. The theory of the «leading stratum» and the national elite were a basis of understanding of social existence by Dontsov. The main content of the existence of the elite is activity in the plane of social practice, which is aimed at theoretical knowledge and expedient transformation of the whole system of social relations, realization of national and social aspirations of the people. According to D. Dontsov, «the leading stratum» should be created from all social conditions of society on the basis of the rigorous selection of the best, with the further preservation and constant cultivation of its spiritual and moral superiority and purity. Dmitry Dontsov believed, an active minority was able to turn the world, make it better. It is opposed to the passive majority, which must be convinced and pursued. Not all people take a part in the creation of their own history. The case is more complicated. Initially, there are leaders assume responsibility, unordinary individuals who formulate goals and objectives, and after that there are mass movements and epochal shifts. The main task is the education of a new Ukrainian elite. «The ruling caste» is made through the selection of the best members of society, which are inherent omniscient signs. It occupies the highest historical position in society in terms of their rights and privileges. At a time when the idealistic outlook prevails in members of the ruling caste, all subordinate layers seek to satisfy their most basic daily needs. «The ruling caste» is a state-building, it thinks national interests, and it able to rise above private interests. Subordinate groups are the most negative in terms of state-building features. They all together form a mass, which looks and seeks to protect his wealth, his peace and work, and to care for the rest, not his mind. Dontsov's «ruling castle» is a kind of political elite of a nation in which the power is concentrated in the state, and this group must be organized in the form of an ideological homogeneous order, that is, an authoritarian political party [4, p.241]. In substantiating the leading role of the elite in nation-building activity, he notes that it is intended to develop and implement a national idea, to subordinate their own people to national tasks. In the work «The Spirit of Our Antiquity» D. Dontsov reveals three main features of the national elite, the main signs of the «ruler's spirit». First, it is a noble impulse of the form-maker, blurred only in one purpose. The second feature of the elite is the presence of the concept of its design, the concept of the form, which must be embodied in things. Finally, the third feature is the «firm hands», the power that holds the matter and does not hesitate to subordinate to it «rebellious» tendencies to its design and bursting. This means that the realization of ideas of the national elite involves restraint, determination [6, p. 63]. The Ukrainian philosopher attaches great importance to the presence of a unifying idea among the people. In the book «Two Literatures of our time», the idea is expressed that whatever difficulties they have not overcome «a regime», he stands up when his strong idea is in the hands of contemporaries, and the fact that ceases to exist as an idea disappears as reality. At the same time, the

establishment of a certain ideal in society is a consequence of the conscious activity of the «leading strata» of the national elite. Subsequently, this ideal embraces the entire nation, becomes universally accepted [6, p. 62].

The intellectual part of society should become the leading stratum of the Ukrainian nation; this is the general idea and D. Dontsov. Indeed, without the activity of the elite, the nation is not capable of a full-fledged solution to life's problems. However, D. Dontsov said that the creative potential of the «initiative minority» should be primarily due to wisdom. Wisdom is an integral element of an elitist spirit, it is the basis of national consciousness, from which the knowledge of the ultimate foundations of the existence of personality and society grows. So, without philosophy, as a way of self-consciousness, as a generalizing form of folk wisdom, the fruitful activity of the elite for the formation of nation-consolidating ideas is simply impossible. In relation to the whole society, the leading caste in the projection of D. Dontsov should act as an initiative minority, to be a group that should rule, rule and think. Dontsov left out all the issues that bundle with the problem of the social and political organization of society, confining themselves to very general considerations of social stratification. The feature of Dontsov's concept is the attempt to combine the idea of «creative violence of the minority» by J. Sorel with the Nietzschean idea of «strong man», as well as with the Machiavellian formula «aiming for all means of compliance».

Thus, D. Dontsov considers activity as a way of social existence of the national elite in the context of the dynamics of the priorities of material and spiritual needs. At the same time, the thinker believes that the will is the main strength of the individual and society. Therefore, he rejects the so-called «little», «weak man» and, in contrast, extols the active personality, the strength of the spirit.

D. Dontsov's philosophical credo is an active work of a citizen for the benefit of his native people, the consideration of all forms of activity from the standpoint of the national idea, the superiority of social interests over personal and material. The thinker believes in man as an active force of history and calls not to humble dementia, but to form life. At the same time, it is necessary to form the state consciousness of the people, to persevere and persistently build the state, and the «leading stratum», the national elite, must be a constant engine, the creator of new ideas that will grab the whole society on the path to the boundless prosperity of the nation in its independent Ukraine [6, p. 63].

Both thinkers not only recognized the priority of the elite as a leading nation, but also emphasized the fact that it was its preferred representatives, the «caste of the best people» (D. Dontsov), and correlated it with the aristocracy (Greek «Aristokratia» is the best). V. Lipinsky said: «In order to organize the state, the nation must distinguish itself from the best, most capable organizers». He believes that the national elite is the group of the best at the concrete historical moment of the representatives of the nation, under whose leadership she lives, grows and develops. This group is the creator of the material and spiritual values that belong to the whole society. In the opinion of D. Dontsov, they are better because of their wisdom, nobility, courage [5, p. 54].

Conclusions. There is no doubt that the works of Ukrainian thinkers have created the theoretical basis for further studying the problem of the elitism of Ukrainian society in native philosophical science. As historical experience shows, the task of creating a Ukrainian elite has not lost its relevance. Therefore, the ideas of D. Dontsov and V. Lipinsky can serve as a peculiar benchmark for its implementation in practical use.

Thus, in the elites' theories are reflected the processes of differentiation and stratification of society, the existence of a social hierarchy, headed by a minority. We have found that the main thing in the modern sense of the elite is the function of management in various areas of social life. Thus, we can conclude that since society is hierarchically structured, on the top of this hierarchy is the elite. Due to the lack of elaboration of the problem of the elite in social philosophy, the idea is that this concept belongs exclusively to sociology and political science. The analysis revealed that it is social philosophy that considers a particular activity of social life, is the methodological basis of the

problems of elite in other sciences.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Донцов Д. Росія чи Європа. – вид. Спілки Української молоді. – К. – 1992.
2. Єндик Р. Д. Донцов – ідеолог українського націоналізму. – Мюнхен. – 1955. – 176 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк: “Булава”. - 1954. – 470 с.
4. Сосновський М. Д. Донцов. політичний портрет. – Нью-Йорк – Торонто. – 1974. – 419 с.
5. Чижевський Д. В’ячеслав Липинський як філософ історії // Філософська і соціологічна думка. – 1991. - № 10.
6. Інтелігенція і влада: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 22 - 23 жовтня 1999 року, м.Одеса. – Одеса: Астропринт, 1999. – 168 с.
7. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України: Міжнародна наукова конференція. 18 – 20 квітня 1996 року, м. Львів. – 1996. – 315 с.
8. Сергій Квіт. Дмитро Донцов: доктрина чи провокація? // Слово і час. – 2000. - № 1. – С.71-74.

Аксьонова Віра Ігорівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету

УДК: 1:303.446.2

КОЗАКОФІЛЬСТВО – ФЕНОМЕН СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті дається аналіз козакофільства під час розвитку сучасного інформаційного суспільства, відмічається, що інформація як атрибутивна характеристика життєдіяльності суспільства проникає в освітосферу і є однією з головних задач націотворення, - в сучасних умовах головною метою української держави повинно стати виконання освітньої програми гуманітаризації кризового суспільства.

Ключові слова: кризове суспільство, освітоцентризм, глобалізація, інформаційне суспільство, освітосфера, соціокультурні комунікації, інформаційно-комунікаційний дискурс, Національна програма гуманітаризації, завдання козакофільства.

КАЗАКОФИЛЬСТВО – ФЕНОМЕН СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье дается анализ козакофильства в развитии современного украинского общества, отмечается, что информация как атрибутивная характеристика жизнедеятельности проникает в сферу образования и является одной из задач политической нации – в современных условиях главной целью украинского государства должно стать выполнение образовательной программы гуманитаризации кризисного общества.

Ключевые слова: кризисное общество, образовательный центризм, глобализация, информационное общество, сфера образования, социокультурные коммуникации, информационно-коммуникационный дискурс, Национальная программа гуманитаризации, задачи козакофильства.

THE PHENOMENON OF COSSAKOPHILIA IN GLOBAL CONDITIONS OF SOCIO-CULTURAL COMMUNICATION

The article gives an analysis of cossakophilia in the development of a modern information society. It is noted that information as an attributive characteristic of society's life penetrates into the educational sphere. The main task of nation-building in modern conditionis is Ukrain should implement Nation educational program of the humanization of a crisis society.

Key words: crisis society, autocentricism, globalization, information society, information sphere, socio-cultural communication, information and communication discourse, National program of humanitarization, tasks of cossakophilia.

Мета статті – відобразити феномен козакофілства, – істотної риси процесів сучасного націотворення: виникнення контурів глобального інформаційного суспільства, як складного соціального і суперечливого феномена в сучасних умовах державотворення, в основі якого становлення гуманітарної концептуалізації. Термін «комунікативно-інформаційне суспільство» включає в себе глобальну уніфіковану інформаційну індустрію, для розвитку якої необхідний розвиток освітосфери (сфери освітоцентризму). В Україні створюється єдиний соціокультурний простір – глобальна мережа Інтернет, зростає все більша роль засобів теле-і радіокомунікацій, що сприяє розвитку мережевого та онлайнного суспільства. Не випадково освітосфера розглядається як новий соціальний концепт соціокультурної комунікації в умовах глобального інформаційного суспільства. У сучасних умовах відбулася реактуалізація терміну «концепт», відкритого ще у Середні віки, який сьогодні починає активно використовуватися самими різними сферами знань, дозволяючи висвітлювати сучасні моменти міжособистісної комунікації. Завдяки концептуалізації відтворюється зв'язок мислення і тропів, концепт козакофілства дистанцює хаос мовного середовища від конкретної екзистенції культурного існування, демонструє багатоманітність творчої індивідуальності, підкреслює соборну суверенність кожної регіональної «монади».

Концепт козакофілства – свого роду «охоронна грамота» будь-якої патріотичної креативності, коли харизматична особистість бере на себе функції наставника, що дозволяє опредметнити процеси постмодернізаційного смислопородження і «смислоуловлювання», залишаючи за державницьким смислом суб'єктивний (особистісний) характер. У контексті концептуалізації освітосфера = ноосфера = семіосфера = техносфера відбувається акцентуація майбутнього фахівця на феномени: націотворення (сфера етносоціальна), раціональність (ноосфера), знаковість, смисл, значення впливу «культурала» на інформацію (семіосфера), гуманістично-філософська інструментальність (соціокультурна сфера) (Р. Абдеев, В. Бех, Є. Борінштейн).

Продовжуючи ряд взаємодії термінів – техносфера, антропосфера, соціосфера, ми можемо означити планетарну = глобальну сферу природи і суспільства, у межах якої розумна козакофілська діяльність стає головним визначальним фактором сталого розвитку. Соціокультурна комунікація є визначальним фактором розвитку; в Україні вона виступає найважливішим гуманітарним ресурсом суспільства і засобом побудови «знанневого суспільства» поряд з матеріальними і енергетичними ресурсами планетарного значення. Розширення сфери дії «культурала» є прискорення інноваційності інформаційних процесів гуманітарного значення; у XXI ст. соціокультурна комунікація перетворює на наших очах

техносферу в інформаційне середовище, посилює дух інтеракції (між людьми і обладнанням – в оптимальному розумінні феноменології інформаційного простору), що вміщує оптимальний зміст накопичених знань. Знання–*techne* (часткове, технологічне знання) також стає інтелегібельним інструментом вираження і втілення пізнавально-творчого знання–*episteme* (загального, філософського знання), у чому і проявляється феноменологія суті гіпертрансформатизму соціокультурної сфери. Питання про феномен козакофільства торкається трансцендентних ресурсів творчості, – впливає на онтологію інформаційно-телекомунікаційних технологій: «суспільство знання» є головною умовою добробуту кожної людини, і, держава в цілому стає «знання-отримувачем», отримані знання у результаті безперешкодного доступу до інформації, відтворюють «культурала» і вміння з ним працювати. Глобальне суспільство тоді ефективне, коли обмін інформацією не буде мати ні часових, ні просторових, ні мовних чи політичних кордонів; за допомогою наукової обробки даних і підтримки її носіїв; інноваційні знання будуть сприйматися у більш обґрунтованих рішеннях з метою покращення якості життя у всіх аспектах суспільства, яке, з однієї сторони, сприяє взаємопроникненню культур, а, з іншої, – відкриває кожному товариству нові можливості для самореалізації.

«Кризове суспільство» є ознака умов становлення інформаційного етапа і сьогодні отримує назву «суспільство довічного навчання», тому що в ньому не все населення позитивно сприймає необхідність вчитися все своє активне трудове життя. Інформаційна революція, свідками якої ми є, вирішує одні завдання і ставить перед суспільством інші. Це, наприклад, проблема інформаційних перенавантажень, неможливість засвоїти і переробити колосальні обсяги інформації, устежити за проявами насильства, ксенофобії або за всіма нововведеннями, що призводить до відставання та дисбалансу всієї системи. В сучасних умовах постмодерного освітотворення до характерних ознак і рис гуманітаризації інформаційного суспільства слід віднести, як формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору України, – частини світового інформаційного простору, так і боротьбу за повноправну участь України у процесах інформаційної та економічної інтеграції регіонів, країн і народів. Становлення «постмодерної особистості» і в наступному часі обумовлює домінування в економіці нових технологічних укладів, які базуються на масовому використанні перспективних і гуманітарних, і інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій; створення і розвиток сектору інформаційного та гуманітарного знання як факторів оновлення виробництва, значне доповнення до ринків природних ресурсів, праці і капіталу. Перехід інформаційних ресурсів кризового суспільства у реальні ресурси прискорення соціально-економічного та духовного розвитку, є фактичне задоволення потреб суспільства в інформаційних продуктах, тобто в європейських цінностях.

Мета проекту «культура толерантності» – з'ясувати актуалізацію пошуку сенсу національної ідеї в процесі втілення гуманістики європейських цінностей у душі лицарського служіння ідеалам козакофільства в освітосфері під час переходу від губерньської Малоросії до її радянського аналогу в Україні в період становлення сталінізму, – обумовлює історичний вимір творчості видатного педагога Антона Макаренка – носія власного типу тлумачення козакофільства, так чи інакше пов'язаного з оптимізмом громадської «боротьби за суверенітет», оскільки філософія свободи допомогла зберегти дух етносоціальної єдності, долаючи примітивний погляд на трансценденцію козакофілів, демократів і патріотів. Йде трансцендентне «розуміння апофеозу вільного буття». Європейська цивілізація відтворює поміркованих прихильників еволюції історії опору сталінізму, висвітлюючи буття в усій його абстрактній містичності, – використовує соціологічну форму метафізичного запитання: До питань такого ґатунку належать наступні: «Що є Я?», «Що є не - Я?», тобто світ; «Що є над - Я», тобто Абсолют

Постнекласична традиція козакофільства вписується в онтологему спадщини А. С. Макаренка, створює умоглядне філософсько-виховне вчення, яке висвітлює дух свободи Вічно сущого,

зокрема найзагальніші види буття (Бог, світ, янголи, дух), оскільки метафізичний аналіз (Ю. Бохенський, Ж. Марітен, Іван Павло II та ін.), конструює духовне буття свободи через субстанцію, її невід'ємні властивості – атрибути (Б. Спіноза, Р. Декарт, І. Ньютон, Г. Галілей, Г. Лейбниц, Б. Паскаль). Поняття буття, абсолютного часу і простору, А. С. Макаренко розглядає в руслі новітньої постнекласичної традиції, творчо осмислюючи досвід поєднання філософії, метафізики, гуманістики для універсальної відповіді на питання: «Чому історичний народ, котрий має багаточисельність, оригінальний внесок у європейську цивілізацію, майже до кінця 30-х років XX ст., мав статус лише «борця за самостійність». Метафізичне пізнання важливе для збагачення духом патріотизму філософії національної ідеї, що з'ясовує досвід етноцентризму, стилів громадянського інтерпретування досвіду національного самовизначення.

Випадково чи ні ми називаємо своє людське існування буттям, Dasein? Dasein – існування: створює через це слово назву людської істоти (людини, як носія енергії вільнодумства) (М. Гайдеггер). З приводу окремих педагогічних ідей А. Макаренка (але навколо козакофільства конкретно? – Авт.) треба вести полеміку. В той же час не можна замовчувати з чим конкретно той полемізує. Дотепер відомо про те, що апологети етнічного націоналізму в освітосфері (Г. Ващенко у 1955р. у журналі «Визвольний шлях») узагальнили своє негативне ставлення до спадку А. Макаренка, як апофеозу радянського досвіду. Еклектично поєднав одиничне, загальне та особливе, хоча абстрактної істини не може бути, що навіть спостерігається за дуалістикою пізнання людини в методології освітосфери нескореної України.

Антон Макаренко пройшов важкий шлях від творчого осмислення спадку античної (середньовічної) доби – потім до розуміння філософем життя П. Могили, Г. Сковороди, М. Сервантеса, А. Коменського, М. Пирогова, К. Ушинського до Я за суттю юнацького колективу. «Педагогічна поема» Антона Макаренка містить у собі потужний гуманістичний потенціал борців УНР, ЗУНР, Кубані, створив козакофільсько-колективістську модель гуманістики у дусі чеснот М. Гоголя, Т. Шевченка, – дуже допомогла йому у надзвичайно складних умовах (сталінського режимного характеру), оскільки в його моделі козакофільство є ключове для втілення гуманістики у простір освіти. Він прагнув виховати повноцінних європейських громадян (ввічливість, шляхетність лицарського сполучення людиновимірності виховання з високою продуктивною працею та козацьким самоврядуванням), чим засвідчує про гуманістичний зміст боротьби за еволюцію соціокультурного світу, всього соборного тіла Вітчизни (українці – патріоти, як носії пасіонарності; звичайні хохли прагматики, малороси націонал-нігілісти).

Цивілізовані патріоти поважали А. С. Макаренка за цілісну гуманістичну модель виховання, хохли – за її зв'язок з народною педагогікою, малороси – за те, що він толерантно та латентно пов'язував її також з новизною (традиційних) ідеалів українців у дусі козакофільства, тобто з офіціозом. Чомусь про це не згадується у автора статті у «Визвольному шляху» ні прямо ні опосередковано, і має особливе значення для таких кризових періодів, коли процеси суспільно-економічних деформацій безпосередньо і надовго погіршують становище дітей, загрожують молодому поколінню безробіттям, безпритульністю та іншими «соціальними лихами». Відновлювати в європейському контексті соціокультурної комунікації моральні риси «культурала, козакофіла – Дон Кіхота» означало виховати «маленького українці» у дусі дружелюбності, побратимства, працьовитості, життєрадісності, щиросердності. А. Макаренко вдалося пробуджувати гідність людини через три складові душі – волю, розум, почуття, тобто у дусі ідеалів патріотичного соціуму. А. С. Макаренко вплинув на латентну «реанімацію» контексту християнської еволюції освітньо-суспільного життя українського світу після жовтневої пролетарської революції (1917 р), відтворивши самоврядну модель, де символ «Дон Кіхота» був візитівкою духу лицарства (Є. Сверстюк), попри нав'язування стереотипів комсомольсько-молодіжної свідомості, яка в Україні завжди

знаходилась під козакофільським впливом, каналізуючи перманентні конвульсії «бунту мас» як на теренах України, також інших «уламках» Російської імперії (О. Ананьева, Є. Борінштейн, Ю. Добролюбська, Є. Гансова, М. Цибра).

У свій час дух образу Дон Кіхота допоміг А. С. Макаренку вдало використати легальні основи в сфері українського осмислення спадщини Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, В. Короленка, тих чи інших козакофільських (неомазепинських) сторін романтично-просвітницької педагогіки; його спадщина саме з цього починала системний розгляд філософії, літератури, освіти та оновлення соціокультурних підстав конституційної легітимації у «Педагогічній поемі». Постнекласичний розгляд громадянської педагогіки відобразив єдність постмодерного і громадського контексту допомоги патріотичному процесу етносоціальних зрушень у сучасному постнекласичному дискурсі. У сучасній історіографії, як правило, згадуючи освітню традицію від Г. Сковороди, М. Пирогова, К. Ушинського до П. Юркевича, В. Липинського чи В. Сухомлинського, дуже рідко користуються його спадщиною. Однак, ім'я А. С. Макаренка має бути серед тих, хто готував самостійність України, тобто серед тих дослідників, що спеціалізуються на трансформації молодіжної свідомості.

У своїй «Педагогічній поемі», що є також видатним внеском у козакофільський дух освітнього простору, відображені ідеологеми сталінського «малоросійщення» освіти, модернізуючи намагання деяких легковажних діячів українського соціокультурного простору, перекручувати спадщину видатного педагога ХХ століття. Книга «Педагогічна поема» є найкращим художнім твором про виховання у ХХ ст. (висновок експертів ЮНЕСКО). Творчість А. С. Макаренка зараз є великим чинником демократизації освітнього простору України; інформаційний аспект розвитку, – вплив освітосфери на зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури у системі суспільного виробництва; підвищення рівня всіх форм освіти, науково-технічного і культурного розвитку молоді за рахунок розширення можливостей інформаційного обміну на міжнародному, національному та регіональному рівнях і, відповідно пов'язане з підвищенням ролі кваліфікації, професіоналізму і послуг праці, здібностей до творчості майбутніх фахівців, як найважливіших характеристик забезпечення прав громадян. В цьому контексті козакофільство має значний вплив на створення ефективної системи соціальних інститутів, умови демократичного розвитку, – вільне отримання, розповсюдження і використання інформації як найважливішого джерела нескореної України.

Необхідність переходу до інформаційного суспільства в сучасних умовах державотворення тісно пов'язана із зміною характеру впливу науково-технічного прогресу на життя людей. З кінця ХХ століття швидкість зміни технологічних укладів у виробництві, технологіях надання продукції і послуг та управління цими процесами істотно збільшилася. При цьому кардинально змінюється образ життя більшої частини населення, і, соціально-психологічна модель поведінки людей і суспільства в цілому. Одним із найважливіших показників зміни образу життя у першій половині ХХІ століття являється розвиток та використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах соціального життя і діяльності, рівень виробництва і споживання суспільством інформаційних продуктів і послуг. Тому очевидним є відношення до освітосфери і розширення можливостей отримання і застосування системи європейських цінностей для посилення громадського потенціалу і його розвитку у багатьох напрямках.

Перехід до інформаційного суспільства повністю відповідає концепції сталого розвитку – формуванню освітоцентризму, що базується на знаннях, а не екстенсифікації споживання природних ресурсів, залучення звичайної людини до скорочення відходів виробництва, вирішенню екологічних проблем, тобто реалізації благ техногенної цивілізації. Таким чином, слід відмітити, що гуманітаризація як ресурс «суспільства знань» являє собою мирну перебудову й збагачення інформаційно-комунікативної основи функціонування сучасного українського суспільства і його найважливіших ноосферних показників. Перед ними ідея

ноосферогенеза (В. Вернадський) розвила метафізичні й етносоціальні обрії ще більш абстрактні – «Ніщо – Буття – Існування», відбивши єдність духовного Я в масштабі різноманітності керуючої системи «свій-чужий-інший». Потрібний зараз «інтелектуал» і «культурал», але як носії цивілізованого типу «козакофіла».

Сила національної державності у здійсненні добра конкретного (історичного) народу, – спрямована на поступове і ситуативне знищення коренів зла, щоб еволюційно перевести стихію етногенезу в соборність націєгенезу, захищаючись від ворожих намірів чужоземців, навіть гібридно-ситуативних проявів зла, в тому числі деяких дій войовничих політиків – сусідів. Добро абсолютно, хоча і зло не можна так просто знищити, лише спрямовуючи всю «волю політичної нації» на інновації, – зло також можна загальмувати, навіть за допомоги сукупних зусиль освіти, релігії, інноваційної економіки, зокрема підтримки «світових гравців», коли вони поступово намагаються прояви зла витіснити. Дуже часто, за псевдорелігійною філософією, захована воля до самознищення, врешті-решт злі наміри обертаються на свою протилежність. У цьому полягає внутрішнє протиріччя соціокультурної діяльності, – як боротьба прихильників цивілізованого суверенітету за виявлення національної сутності. Метафізичний сенс козакофілства в розумної політиці добросусідства, – можливий позитивний результат лише на підставах дієвої моральності, коли через силу надії козакофілів цивілізовані патріоти засуджують гріх пасивності у боротьбі зі злом, як гріховним проявом антисупільної волі. Внутрішня безглуздість зла у соціокультурному контексті визначається тим, що є соборний первень цивілізованого націєгенезу, оскільки метафізика надії узгоджує принципи Вічносущого (добро) з європейськими (загальнолюдськими) цінностями.

Обрану молодими патріотами тему негайної реалізації української ідеї вважають відомі європейські експерти вельми актуальною. «Метафізика козакофілства» у свідомості майбутніх фахівців діє через узагальнення ідеалів і тих спільнот, що у новітній час репрезентують опозиційний громадський рух (Див. *Культура толерантності*. С. 10-21). Сценарій актуалізації соціокомунікативної надії для реалізації футурологічно-позитивного сенсу нашої мрії про європейські цінності в тому, щоб духовна еліта могла з'ясувати у якій мірі міфологічне знання (про козацьке минуле) несе на собі реальний відбиток сучасної метафізики національної ідеї, як часу героїчної екзистенції. Поява цивілізованої доби потребує відмови і від духу перманентного провокування «бунту мас», і, від «тихого занепаду духовності», тобто кризи ідентичності хохла-малороса. Вектори цивілізованого шляху вимагають комплексного розвитку структури підсистем кризового соціуму: виробництва, управління, науки, освіти, сфери послуг, грошово-речових операцій, медицини, охорони навколишнього середовища, побуту і сфери особистої трудової діяльності всього суспільства, звичайної людини тощо. Технічною базою гуманітаризації є комп'ютерна і телекомунікаційна техніка (персональні ЕО, електронна пошта, відеосистеми, системи штучного інтелекту), що становлять систему нових інформаційних технологій. Дух козакофіла-культурала повинний забезпечити широкий доступ звичайних громадян до накопиченого в суспільстві знання (інформаційних ресурсів), постмодерна особистість має знати організаційні, технологічні, політичні та інші обмеження у сфері циркулювання інформації в соціальному організмі нескореної України. Слід забезпечити духовно-інформаційну захищеність навіть «маленької» людини з урахуванням інтересів держави та її установ, тих осіб з числа еліти, які використовують безмежний ресурс суспільства, поєднавши з інтелектуалізацією розвиток соціального інтелекту «маленького українця».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Ф. *Философия информационной цивилизации*. М.: Владос, 1994. 336 с.; Бех В. П. Інформаційна сутність соціальних систем як онтологічна основа сучасного інтеграційного процесу. *Нова парадигма: Журнал наукових праць* / Гол. ред. В. П. Бех. Вип.65.

Ч.1. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 411 с.

2. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Запоріжжя: Вид-во ЗДІА. 2011. Вип.45. С. 128-141. Аксьонова В. І., Скловський І. З. Футурологія-філософія прогнозування політичного майбутнього України. Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій Запоріжжя; КСК-альянс, 2012, С. 83-89

3. Алфьоров О. Інкорпорація українського козацтва до стану російського дворянства: 1782-1796. Історія України. Всеукр. газета для вчителів. 2009. №1 С. 3-6

4. Борінштейн Є. Р. Соціокультурні особливості мовної особистості Соціальна психологія. 2004. №5. С.63-71.; Борінштейн Є. Р. Самореалізація личности в трансформуючому українському обществі. Перспективи. 2005. №3. С 102-107.

5. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. К. Рад. шк., 1987. 512 с.

6. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики Вопросы философии 1989. №9 С.108-159

Амери Сияхуи Мохаммад – аспирант кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Южноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

УДК: 101.1:316

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «СЛОЖНАЯ СИСТЕМА И СЛОЖНАЯ СРЕДА» В СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ – ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Исследовано соотношение понятий «сложная система» и «сложная среда», являющиеся актуальными в современном социально-философском знании. Обосновано, что характеристики этих понятий, такие как «человекомерность», «психомерность», а также «нечеловекомерность» и ее критерий имеют важное значение в современных условиях развития социогуманитарной среды. Применена концептуальная модель новейшей холистики «целое в целом/целое-в-целом», показано также применение психосинергетической интерпретации позиции И. Пригожина о неравновесном фазовом переходе нового типа в смысловом поле предмета социальной философии. Впервые использовано явление «неучтенный субъект/продукт», относящийся к анализу социальной реальности.

Ключевые слова: сложная система, сложная среда, социальная философия, целое-в-целом, неучтенный субъект

СПВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СКЛАДНА СИСТЕМА» І «СКЛАДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ» У СОЦІОГУМАНАІТАРНІЙ СФЕРІ – ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Досліджено співвідношення понять «складна система» і «складне середовище», що є актуальними в сучасному соціально-філософському знанні. Обґрунтовано, що характеристики цих понять, такі як «людинорічність», «психорічність», а також «нелюдинорічність» та її критерій мають важливе значення в сучасних умовах розвитку соціогуманітарного середовища. Застосована концептуальна модель новітньої холістики «ціле в цілому / ціле-в-цілому», показано також застосування психосинергетичної інтерпретації позиції І.

Пригожина про нерівноважний фазовий перехід нового типу в смислому полі предмета соціальної філософії. Вперше використано явище «неврахований суб'єкт / продукт», що відноситься до аналізу соціальної реальності.

Ключові слова: складна система, складне середовище, соціальна філософія, ціле в цілому, неврахований суб'єкт

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS OF “COMPLEX SYSTEM” AND “COMPLEX ENVIRONMENT” IN THE SOCIO – HUMANITARIAN SPHERE IS THE SUBJECT OF SOCIAL PHILOSOPHY

The relationship between the concepts of “complex system” and “complex environment”, which are relevant in modern socio-philosophical knowledge, is investigated. It is substantiated that the characteristics of these concepts, such as “human-dimensioned”, “psychodimension”, as well as “inhumanity” and its criterion are important in the modern conditions of the development of the socio-humanitarian environment. The conceptual model of the newest holistic “whole as a whole / whole-in-whole” is applied, and the application of I. Prigogine’s psycho-synergetic interpretation of the non-equilibrium phase transition of a new type is shown in the semantic field of the subject of social philosophy. For the first time, the “unaccounted subject / product” phenomenon was used, which relates to the analysis of social reality.

Key words: complex system, complex environment, social philosophy, whole as a whole, unaccounted subject

Цель настоящей работы состоит в исследовании проблемы соотношения базовых понятий постнеклассического периода философии – «сложная система» и «сложная среда» в аспекте предмета социальной философии, смысловое поле которой включает изучение сущности и форм социальной реальности, методологических подходов к ее философскому осмыслению.

Научная новизна исследования состоит в

-применении критерия нечеловекомерности (термин и критерий введен в [9*]) социогуманитарной среды, социальной реальности в социальной философии;

-внедрении концептуальной модели «целое в целом/целое-в-целом» – новейшей холистики [7] в социогуманитарную сферу;

-применении в смысловом поле предмета социальной философии психосинергетической интерпретация позиции И. Пригожина о неравновесном фазовом переходе нового типа [9];

-применение к анализу социальной реальности в рамках смыслового поля предмета социальной философии явления «неучтенный субъект/продукт» (термин Ершовой-Бабенко И.,2015*) [9].

*) Авторское свидетельство № 72870 от 14.07.2017

В работе поставлены следующие **задачи**:

1) применение критерия нечеловекомерности социогуманитарной среды, социальной реальности и показателей этого критерия;

2) обозначить и осознать происходящее развитие роботизации общества с позиции нечеловекомерности.

3) внедрение концептуальной модели «целое в целом/целое-в-целом» – новейшей холистики [7] в социогуманитарную сферу;

4) применение в смысловом поле предмета социальной философии психосинергетической интерпретация позиции И. Пригожина о неравновесном фазовом переходе нового типа [9];

5) применение к анализу социальной реальности в рамках смыслового поля предмета социальной философии явления «неучтенный субъект/продукт» (термин Ершовой-Бабенко И., 2015*) [9]

Проблемность исследования выражена развитием нечеловекомерной составляющей поля человекомерности робототехники разного плана и масштаба как замены человекомерного субъекта в социальном процессе. Тема субъектности социальной реальности получает все большую актуальность в современных исследованиях по социальной философии. Так, в работе [5] украинского философа И. А. Донниковой раскрывается «субъектный аспект социальной самоорганизации» («субъектная» сторона социальной самоорганизации), предлагается субъектная модель социальной самоорганизации [5, с. 7], которая предполагает выявление в индивидуальном человеческом существовании «оснований неустойчивости и нелинейности ...» [5, с. 9]. Автор обращает внимание на опасность создания «бессубъектных» моделей становления различных социальных ценностей [5, с. 6].

Методологическим подходом к социофилософскому осмыслению социальной реальности первых десятилетий ХХІ в. в аспекте роста нечеловекомерности социогуманитарной среды выбран синергетический подход и психосинергетика, представляющие постнеклассический период философии.

Соотношение понятий «сложная система» и «сложная среда» в науке и философии 2-й пол. ХХ в. становится актуальным под влиянием развития и уточнения отличий структуры и поведения системы от поведения среды, углубления разработок понятия «сложность».

Для социальной философии это имеет большое значение, поскольку расширяет смысловое поле ее предмета. Так, на рубеже ХХ в. в это поле введен новый сегмент «социальная синергетика» (подобласть и самостоятельный раздел синергетики), «социокультурная синергетика» [1] и его предметная область. Подчеркнуто, что это расширение есть следствие резонанса науки «с современным культурным контекстом, с нынешним способом осознания человечеством себя и своего отношения к природе. Новый диалог человека и природы, «мост» между наукой и культурой, между науками о живом и неживом, язык междисциплинарной коммуникации, основа учения о коэволюции человека и природы, новое мировидение – это далеко не все формулировки, определяющие место синергетики в науке и культуре ее сторонниками» [1, с. 635].

Таким образом, начиная с 90-х гг. ХХ в. активную разработку в исследованиях украинских методологов (Добронравова, 1990; Ершова-Бабенко, 1992; Предборская, 1995) получает методологический подход и категориально-понятийный аппарат синергетики как новый постнеклассический инструмент исследования гуманитарных объектов в социогуманитарной сфере.

Этот шаг стал возможным, благодаря обоснованию И. Добронравовой (1990) статуса синергетики как общенаучной исследовательской программы.

Базовыми понятиями синергетики к началу 90-х гг. являются, в том числе понятия «система» и «среда», «сложная система» и «сложная среда», «сложная самоорганизующаяся система» (Хакен, 1991). На рубеже ХХІ в. исследователями выделен особый тип открытых сложных систем – «саморазвивающиеся антропосоциокультурные системы» [10], подчеркнуто, что «социальная синергетика пытается создать «рациональную модель нерационально устроенного мира» (В. В. Василькова)» [1, с. 636].

Однако, продуктивность прихода в социогуманитарную сферу методологического инструментария синергетики, к сожалению, как подчеркнуто в [1], довольно часто

сопровождается механистическим переносом этой методологии на исследование антропо-социо-культурных систем, их динамики и изучения развития. В том числе и эти факты стали источником написания данной работы.

Начиная с 90-х годов XX века в систему объяснительных принципов и моделей, использующихся при исследовании «социокультурной динамики, противоречивой целостности культуры, процессов становления личности, функционирования во времени и пространстве различных социокультурных явлений, образований, форм и т. д.» включается синергетика. Эта научная область выступает в качестве одного из методов социально-гуманитарного познания, «ее принципы расширяют исследовательское поле наук о культуре, обществе и человеке». Это позволяет концентрировать внимание исследователей «на взаимодействиях разных уровней — природы и искусственного окружения, индивидов, групп и обществ, межкультурных коммуникациях; изменениях во времени образцов деятельности и отношений и т. д., т. е. анализировать процесс становления целостных системно-структурных образований, разнообразия и сложности антропосоциокультурных систем» [1, с. 637].

Пришедший в социогуманитарное знание уровень целостности исследуемых сложных антропо-социо-культурных систем потребовал соответствующей концептуальной модели познания. Эту функцию взял на себя принцип (концептуальная модель) «целое в целом/целое-в-целом» (автор И. Ершова-Бабенко), включая целостность, сложность, средовость, нелинейность, позволивший перейти от познавательной модели уровня отношений «часть-целое» к познавательной модели уровня отношений целых и целостностей [7].

Не случайно философами поставлен вопрос о формировании новой картины мира, синергетического мировидения как целостного [8] и в этом качестве выступающего «обоснованием для объяснения социальных и антропных процессов, трансформации сознания и изменения поведения людей в открытом нелинейном мире» [1, с. 637].

Связь понятий «сложная система», «сложная среда» в социогуманитарной сфере с синергетикой объясняется исследователями усложнением социокультурной реальности, «изменением взаимоотношений человека с природой, принимающих кризисный характер, с ценностно-смысловыми трансформациями культуры, вызванными расширением информационно-коммуникативных сред, что свидетельствует об усилении нестабильности и нелинейности социокультурных процессов» [1, с. 638].

Введение диалогово-коммуникативных стратегий синергетики по мнению философов [1], обусловлено их соответствием сложности процессов, составляющих проблемно-предметное поле социокультурной синергетики.

Наряду с понятиями «сложная система», «сложная среда» исследователями [20] вводится понятие «сложные сети». П. Штомпка исследует сущность социальных изменений и аспекты социального становления, логику коллективного действия и логику индивидуальных взаимодействий, образующих сложные сети, понимание противоречий сложности социального порядка, принимающих в определенных ситуациях формы столкновений, протестов, деяний как форм установления порядка» [Цит. По: 1, с. 639].

В аспекте понятия «сложные системы» исследователями выделен особый класс систем – «сложно-организованные системы», «антропо-социо-культурные системы» (М. С. Каган), «сверхсложные системы» как «сверх-природные», сложность строения и развития которых порождается сознательно-целенаправленной деятельностью человека, а управляется духовными силами, «бытие которых есть не удовлетворяющаяся по самой ее природе потребность самосовершенствования» [10, с. 75].

В настоящее время для социологического и культурологического знания синергетика выступает как теория социальной самоорганизации, изучающая взаимопереходы от социокультурного хаоса к порядку и наоборот, выявляющая закономерности процессов

развития антропо-социо-культурных систем.

Наиболее часто в работах современных исследователей фигурирует понятие «сложные самоорганизующиеся системы», чья эволюция и закономерности изучаются синергетикой как теорией развития, в силу чего ряд исследователей причисляет ее к концепциям неозволюционизма.

В контексте терминов «сложная система», «сложная самоорганизующаяся система», среда современные философы рассматривают исследовательские стратегии с включением методологии синергетики, одной из которых является транс-, мульти-, полидисциплинарные стратегии, связываемые с новыми ракурсами синтеза - синтеза самоорганизующихся систем [6, с. 5], нелинейного синтеза сред, знаний [7, с. 5], сложного синтеза [1, с. 641], нелинейного синтеза нелинейных систем/сред, макрокомпозиций/ макроконфигураций [9, с. 12].

В связи с расширением присутствия в социо-гуманитарном знании понятийного поля синергетики и психосинергетики, в частности, понятий «сложная система», «сложная среда и др.» исследователями предпринимаются усилия по преодолению разобщенности естественно-научных и социо-гуманитарных наук путем поиска общих закономерностей развития сложных эволюционирующих открытых систем разной природы.

Большинство специалистов исходит из того, что методологические принципы синергетики как теории закономерностей эволюции и самоорганизации сложных систем отвечают современной научной парадигме и помогают объяснению социальных процессов. (С. П. Курдюмов, Н. Н. Моисеев, М. С. Каган, В. С. Степин, С. П. Капица, Г. Г. Малинецкий, А. Д. Урсул, К. Х. Делокаров, Е. Н. Князева, В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. Г. Буданов, А. П. Назаретян, В. П. Бранский, К. К. Колин, Г. Г. Баранцев и др.). Это имеет место, если синергетический подход удастся довести до уровня математического моделирования. Тогда синергетические модели сложных эволюционирующих систем разной природы оказываются подобными при всем разнообразии этих моделей [1, с. 653].

В аспекте вопроса о соотношении рассматриваемых в данной работе понятий развитием позиций синергетики является психосинергетика (1992). В ней речь идет о понятии «психомерная среда» (ПС), на нескольких уровнях ее понимания [9]. С точки зрения автора термина и явления, прежде всего, это внутриспсихическая среда, которую порождает человек. Это сложная среда, она сама себя достраивает, видоизменяет. Кроме того, автор подчеркивает, что, фактически все, что выходит за пределы внутриспсихической среды человека — не просто является ее продуктом, а зависит от характера, состояния, особенностей этой среды. Для социальной реальности (СР) психомерная сложная среда с точки зрения И. Ершовой-Бабенко является исходной и, поэтому определяет ее качества. Таким образом, утверждается, что социальная среда психомерна по происхождению и ее качества во многом определяются характеристиками и состоянием психомерной среды человека. Следствием данной точки зрения явился ввод таких понятий как психомерность и нечеловекомерность, а также их критерий [7; 9].

В работах украинского философа Н. В. Кочубей (2009) определяются основные состояния социально-экономических (и других сложных) систем: стабильно устойчивое, нестабильно устойчивое, стабильно неустойчивое, нестабильно неустойчивое.

В работах [7; 9] автор психосинергетики И. Ершова-Бабенко подчеркивает важность уровня влияния ПС на себя. В ряду психосинергетических характеристик психомерных сред называется такая характеристика как «среда в среде» – «целое в целом», целостность, нелинейность.

Этой точке зрения созвучно мнение Н. Кочубей [12], что в нелинейных системах происходит влияние системы на саму себя. Именно это и лежит в основе многовариантности путей развития, наличия выбора и необратимости. Подобным образом интерпретированное

понятие нелинейности дает возможность по-иному взглянуть и объяснить такие явления, как человеческая рефлексивность, обратная связь в сложных системах различной природы, существенно расширить влияние синергетической парадигмы на такие области, как психология, педагогика, другие науки, в центре исследования которых стоит человек. [цит по.: 1, с. 663; 12].

В работе [19] автором синергетики Г. Хакеном (1991) ставится цель подходить к рассмотрению сложных систем с единой точки зрения, излагается теория сложных систем на качественном уровне. На вопрос «что мы понимаем под сложными системами» автор отвечает: «При наивном подходе их можно описать как системы, состоящие из большого числа частей, элементов или компонентов, которые могут быть как одного, так и различного рода. Компоненты, или части, могут соединяться между собой более менее сложным образом» [19, с.15].

Как видно из вышеприведенных взглядов на исследование сложных систем/сред при всей синергетичности как самой синергетики, так и социальной, социокультурной синергетики, существует принципиальное отличие основания этих исследований от основания психосинергетики.

Отличие состоит в том, что, во-первых, в психосинергетике вводится концептуальная модель (философская категория), принцип «целое в целом/целое-в-целом» (автор И. Ершова-Бабенко) и варианты, включающие нелинейность, целостность, средовость, сложность. Это позволило автору перейти от уровня отношений «часть-целое» к уровню отношений целых и целостностей в исследовании психомерных и человекомерных сред/систем [7], акцентировать внимание на роли и сегменте нечеловекомерности [9].

Во-вторых, в психосинергетике исследуется «психомерная сложная среда», как открытая нелинейная самоорганизующаяся по определению, наряду со сложной системой, которая, с точки зрения И. Ершовой-Бабенко, проявляется не постоянно, а лишь на некоторых временных отрезках, когда среда становится системой. Поэтому среды автор относит к становящимся, а системы – к ставшим. Для демонстрации данного эффекта введено явление/режим мерцательности. «Постоянное изменение одного или группы состояний гиперсистемы психики в целом или ее прижизненной фазы – СПР создаёт картину нелинейной и/или хаотической динамики психических процессов, а также демонстрирует явление/режим мерцательности» [9, с. 126;7; 8].

В работе [6] автором была «сделана попытка рассмотрения проблемы (методологии исследования психики как синергетического объекта) с современных научных позиций, как гуманитарных, так и естественнонаучных, а именно: с позиции диалектики познания сложных систем (сред), принципов самоорганизации и синергетичности» [6, с. 5]. Дальнейшее развитие она получила в психосинергетике и психосинергетических стратегиях человеческой деятельности, концептуальной модели «целое в целом» и ее вариантах [7; 9].

В науке и философии второй половины XX в. понятия «система» и «среда» трактуются следующим образом.

Естествознание – мир физических систем и их поведения.

Так, например, описание происходящих в природе процессов обычно начинается с разделения мира на «систему» и «внешнюю, или окружающую, среду», которая включает в себя весь остальной мир. «Разумеется, – подчеркивают авторы, – такое разделение становится невозможным, если в качестве термодинамической системы рассматривается Вселенная» [11, с. 18].

Из этого высказывания мы можем сделать вывод, что если использовать термин «макромасштаб» и позиции синергетики Г.–Хакена (1991), то Вселенная выступит в роли

макросреды. Такой взгляд позволяет понять, почему «определение термодинамической системы часто зависит от существования «границ», отделяющих рассматриваемую систему от остального мира».

В естествознании при рассмотрении отношений таких понятий как «система» и «среда» подчеркивается, что для того, чтобы понять, например, «термодинамическое поведение физических систем, важно учесть природу взаимодействия между системой и окружающей средой». При этом термодинамические системы по характеру взаимодействия с окружающей средой подразделяют на три типа: изолированные (1), закрытые (2) и открытые системы (3).

- Изолированные системы не обмениваются с внешней средой ни энергией, ни веществом.
- Закрытые системы обмениваются с внешней средой энергией, но не обмениваются веществом.
- Открытые системы обмениваются с внешней средой и энергией, и веществом» [Там же. с. 18].

Существует расширенное определение открытых систем Элвина Тоффлера, футуролога, как таких, которые «обмениваются энергией, веществом и информацией», приведенное им в Предисловии к книге И. Пригожина и И. Стенгерс «Порядок из Хаоса» (1979 англ./1986 рус.) в русскоязычном переводе. В этом определении открытые системы обмениваются с внешней средой не только веществом и энергией, но и информацией. «Большинство же систем, представляющих для нас интерес, открыты – они обмениваются энергией или веществом (можно было бы добавить: и информацией) с окружающей средой. К числу открытых систем, без сомнения, принадлежат биологические и социальные системы, а это означает, что любая попытка понять их в рамках механистической модели заведомо обречена на провал» [18, с. 9].

Таким образом, к середине 80-х гг. в русскоязычной естественнонаучной литературе присутствует представление о трех уровнях обмена – веществом, энергией и информацией, которые могут происходить и одновременно. Также продемонстрирован и обоснован перенос этих понятий на социальные системы, их информационные и поведенческие реализации.

В дальнейшем в работе украинского философа и психолога начала 90-х гг. [6;7;9], т. е. в социогуманитарной сфере, определение психомерных систем как открытых систем при исследовании автором психики человека, системы психической реальности (живые организмы), познавательных психических процессов (мышления, восприятия), личности и ее сфер также было расширено, но уже в другом смысле – обмен энергией, веществом, информацией со своей внутриспсихической, внутриличностной средой человека (1992), группы людей, социума. Это расширение, по мнению автора, фактически, приводит к принципиально новому представлению некой макросреды, структура которой является фигурой «песочных часов»: «внешняя среда – система – внутренняя среда». При этом если внешняя среда – это природа, окружающая среда, то она относится к исходно нечеловекомерным*) средам, а внутренняя среда – это внутриспсихическая, внутриличностная среда живущего человека, то она относится к человеко-, психомерным средам [9]. Из этого следует, что внутренняя и внешняя среды исходно качественно отличны друг от друга по признаку человеко-, психомерности.

Существует еще один уровень в этой модели, а именно, когда человек (личность, психика) обменивается энергией/эмоциями, веществом и информацией сам с собой. Поэтому фигура оказывается сложнее – это «двойные песочные часы», одни в других, что соответствует концептуальной модели «целое-в-целом», но в усложненном виде, т. к. перед нами многоярусная включенность «одного-в-другое», «среды/системы-в-среду/систему».

В работе (1992) представлена позиция классификации внутреннего и внешнего мира личности как одновременно и среды и системы как открытой среды/системы и концептуальная модель (философская категория) «целое-в-целом»/«целое в целом», включающая целостность, нелинейность, сложность, средовость и процессуальность. В соответствии с ней психические

системы/среды как открытые нелинейные обмениваются, фактически, сами с собой: есть внутриспсихическая среда/система, (внутриличностная и т.д.), которая обменивается веществом, энергией/эмоциями и информацией со своим внешнепсихическим проявлением – внешнепсихической средой/системой.

Понятия «среда» и «система» в работе [9] употребляются как «среда/система». Это объясняется автором как непрерывная сменяемость предъявляемого во вне- (в том числе и себе) качества психического. Оно проявляется, предъявляется и воспринимается самой средой/системой и/или человеком/обществом, то как среда, то как система. При этом сохраняется ее исходная целостность. Например, периодически человек пользуется то системой взглядов, когда она сформировалась и какой-то период остается неизменной. Но наступает момент и система начинает изменяться, в какой-то момент, теряя свои системные качества и став средой. В этом случае в модели возникает период перехода из состояния «система» в состояние «среда» и наоборот. В работах рассматриваемого автора акцент сделан на том, что речь идет о системе/среде личности, о психомерной, человекомерной системе/среде, системе/среде личности.

Если посмотреть с этих позиций на ситуацию с психомерными средами/системами, то становится очевидным, что социогуманитарная сфера, которую они представляют, обогащается целым спектром принципиально важных уточнений в поведении социальных культурологических, личностных, т. е. психомерных сред/систем – сложных открытых нелинейных по определению.

Во-первых, эти среды/системы обмениваются энергией/эмоциями, веществом и информацией одновременно на нескольких уровнях, как это было показано выше на примере многоярусной фигуры песочных часов.

Во-вторых, для этих систем/сред противопоставлено навязывание равновесия, т. к. «в состоянии равновесия все необратимые процессы прекращаются. Когда система начинает обмениваться энтропией с внешней средой, она в общем случае выходит из состояния равновесия, и энтропия, порождающая необратимые процессы, начинает действовать».

В-третьих, для этих систем/сред обмен энтропией с внешней средой обусловлен обменом информацией, а не только теплотой и веществом. А, как известно, «энтропия, «вытекающая» из системы, всегда больше, чем энтропия, поступающая в систему (условие сохранения системы); разность возникает из-за энтропии, производимой необратимыми процессами внутри системы. Как показано в [16], системы, обменивающиеся энтропией с внешней средой, не просто увеличивают энтропию внешней среды, но могут претерпевать весьма сильные спонтанные преобразования, переходя в режим «самоорганизации». Такие организованные состояния создаются производящими энтропию необратимыми процессами. Необратимые процессы служат той движущей силой, которая создает порядок» [с. 108], но и разрушает его, направляя то, что осталось от среды к новому порядку. Но он не всегда возникает, т. к. в переходе система может зависнуть или «скатиться» обратно, в прежнее состояние. Этот аспект имеет отношение к явлению фазового перехода нового типа И. Пригожина и психосинергетической интерпретации перехода этого типа [9].

На рубеже 90-х гг. в исследованиях украинских философов в социогуманитарной сфере было обосновано, что вышеприведенные позиции действуют и в отношении психики человека, системы психической реальности, познавательных психических процессов, личности и ее сфер (ценностной, когнитивной, эмоциональной). В работе 1992 была показана роль самоорганизации в существовании и поведении психического на разных его уровнях. А в работе [4] синергетика была обоснована как общенаучная исследовательская программа, что позволило ко многим социогуманитарным объектам исследования применить концептуальный и категориально-понятийный аппарат синергетики.

Помимо уже названных исследований нелинейного мышления И. Добронравовой (1990)

и психики человека как синергетического объекта И. Ершовой-Бабенко (1992), это исследование общества И. Предборской (1995), социальной самоорганизации Л. Бевзенко (2002), образования А. Семеновой (2009) и Л. Горбуновой (2010), культуры И. Донниковой (2011), когнитивной сферы М. Нестеровой (2015), человекомерности Ю. Мелковым (2014) и др.

Это стало основанием расширения вышеприведенных позиций на представление соотношений сред и систем. В частности, в отношении психики человека и ее поведения как таких открытых нелинейных сложных и сред, и систем – «сред/систем», для которых справедливо утверждение, что в состоянии равновесия все психические процессы как необратимые прекращаются. Когда система начинает обмениваться энтропией с внешней средой, она в общем случае выходит из состояния равновесия, и энтропия, порождающая необратимые процессы, начинает действовать.

Для психических сред/систем обмен энтропией с внешней средой обусловлен обменом теплотой, веществом и информацией. Как известно, «энтропия, «вытекающая» из системы, всегда больше, чем энтропия, поступающая в систему; разность возникает из-за энтропии, производимой необратимыми процессами внутри системы. Как известно, системы, обменивающиеся энтропией с внешней средой, не просто увеличивают энтропию внешней среды, но могут претерпевать весьма сильные спонтанные преобразования, переходя в режим «самоорганизации». Такие организованные состояния создаются производящими энтропию необратимыми процессами».

Таким образом, как показано в [6; 9] внутрипсихическая, внутриличностная среда/система может увеличивать свою же внутрипсихическую энтропию при «внутреннем диалоге человека с самим собой», может увеличивать свое внешнепсихическое проявление, но может претерпевать весьма сильные спонтанные преобразования, переходя в режим «самоорганизации» в обеих этих формах своего существования – средовости и системности.

Самоорганизующиеся состояния охватывают широкий круг явлений от конвективных структур в жидкостях и биологических явлений, до нейроинформационных и нейролингвистических, например. психических, личностных и познавательных. «Необратимые процессы служат той движущей силой, которая создает порядок» [с. 108].

Как подчеркивается в [9] психическая система/среда каждого человека непрерывно находится в разноуровневом и разнокачественном неравновесном состоянии из-за постоянного притока информации, наряду с энергией (эмоциями) и теплом.

Но существует принципиальное различие ситуаций, при которых, если мы отдаем яблоко, то остаемся без него, в одном случае, или, если мы отдаем информацию (рассказываем анекдот), то по-прежнему остаемся с ней, в другом случае [8]. Это свидетельствует, что психомерность, а вслед за ней социальная реальность оперируют и тем и другим.

Но тогда получается, что сложность сложности рознь, т. к. в одном случае она исчезает, а в другом – растет. Как известно, при достижении определенного уровня сложности такое сверхсложное может породить то, что сложнее его самого. Следовательно, в случае роста сложности информационно-психического при ее достижении сверхсложности информационно-психического, оно может породить и себя и то, что сложнее него.

Как видим, анализ соотношения понятий «сложная система» и «сложная среда» позволяет сделать следующие **выводы**:

1. Развитие социальной философии в конце XX – начале XXI вв. продемонстрировало актуальность исследования вопроса о соотношении понятий «сложная система», «сложная среда», выявив такие их характеристики как человекомерность (термин В. С. Степина) и психомерность, а также нечеловекомерность и ее критерий (термин и критерий И. В. Ершовой-Бабенко) в современных условиях развития социогуманитарной среды;

2. Показана роль целостности [1] в анализе социальной реальности и концептуальной модели «целое в целом/целое-в-целом» – новейшей холистики [7], введенной в исследование социогуманитарную сферы украинскими философами;

3. Исследователями введена целая группа взаимосвязанных понятий: «сложная самоорганизующаяся система» (Хакен, 1991); «психомерная среда» как открытая нелинейная самоорганизующаяся (Ершова-Бабенко, 1992; 2005); выделен особый тип открытых сложных систем – «саморазвивающиеся антропо-социо-культурные системы» (Каган, 2003).

4. В контексте соотношения явлений (понятий) «сложная система», «сложная самоорганизующаяся система/среда» очевидными стали исследовательские стратегии с включением методологии синергетики, включившей транс-, мульти-, полидисциплинарные стратегии, связываемые философами с новыми ракурсами синтеза – синтеза самоорганизующихся систем [6, с. 5], нелинейного синтеза сред, знаний [7, с. 5], сложного синтеза [1, с. 641], нелинейного синтеза нелинейных систем/сред, макрокомпозиций/макроконфигураций [9, с. 12]. В круг внимания включены психомерные, социомерные, культуромерные и человекомерные среды/системы, рассматриваемые с единых позиций сложности, целостности, открытости, нелинейности, самоорганизации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Астафьева О. Н., Добронравова И. С. Социокультурная синергетика в России и Украине: предметная область, история и перспективы // Постнеклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография / Отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин. СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. – С. 634 – 670.
2. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций: монография / Л. Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
3. Горбунова Л. С. Философия трансформационного образования для взрослых: университетские стратегии и практики: монография / Л. С. Горбунова. – Сумы: Университетская книга, 2015. – 710 с.
4. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Монография. – К., Изд-во «Лыбидь», 1990. – 230 с.
5. Донникова И. А. Культурогенная сущность социальной самоорганизации. Монография. – Одесса. «Печатный дом», 2011. – 280 с.
6. Ершова-Бабенко И. В. Методология исследования психики как синергетического объекта. Монография. – Одесса, ОДЭКОМ, 1992. – 124 с.
7. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. Концептуальная модель. Монография. – В.: KNYGA NOVA, 2005. – 368 с.
8. Ершова-Бабенко И. В. Место психосинергетики в постнеклассике // Постнеклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография / Отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин. СПб.: Издательский дом «Мирь», 2009. – С. 460 – 491.
9. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика. Монография. – Херсон, Изд-во «Д. Гринь», 2015. – 465 с.
10. Каган М. С. Формирование личности как синергетический процесс / М. С. Каган // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 212 – 227.

- 11.Князева Е., Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. – М.Наука,1994. – 236 с.
- 12.Кочубей Н. В. Синергетические концепты и нелинейные: монография / Н. В. Кочубей. – Сумы. – Университетская книга, 2009. – 236 с.
- 13.Мелков Ю. Иерархия целей и ценностей: пределы самоорганизации // Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. - 2012. - №9/2. - С.118-125. // Он же: Человекомерность постнеклассической науки: монография / Ю. А. Мелков. - К: Издатель ПАРАПАН, 2014. – 254 с.
- 14.Нестерова М. А. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы: монография / Марья Нестерова. – Сумы: Университетская книга, 2015. – 334 с.
- 15.Предборская И. М. Изменчивость, социум, человек: монография / И. М. Предборская – Сумы, Издательство «Слобожанщина»1995. – 136 с.
- 16.Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из Хаоса: Новый диалог человека с природой. Пер. с англ./Общ. Ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М.: Прогресс,1986. – 432 с.
- 17.Семенова А. В. Ценностное измерение опыта субъектов педагогического действия: монография / А. В. Семенова. – Одесса: Бондаренко М. О., 2016. – 436 с.
- 18.Тоффлер О. Предисловие. Наука и изменение.// Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из Хаоса: Новый диалог человека с природой. – М.:Прогресс,1986. – С. 11 – 34.
- 19.Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
- 20.Штомпка П. Социология социальных изменений / Петр Штомпка; [пер. с англ. А. С. Дмитриева, под. ред. В. А. Ядова]. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.

Большакова Ольга Віталіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри загальної підготовки ОДАТРЯ

УДК: 1:316:34

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ПОСТАЧАЛЬНИКА ПОСЛУГ

Наукове дослідження присвячено соціально-філософському аналізу призначення сучасної держави - метою сучасної сервісної держави є не керування суспільством, а надання йому якісних публічних послуг. В такій державі особи у відносинах з органами влади є не прохачами, а споживачами послуг. У цьому контексті ставиться питання про застосування категорії «якість» до послуг держави. У публікації здійснена спроба визначити, переосмислити сервісну модель держави, з властивими їй рисами, ознаками та відмінностями.

Ключові слова: *сервісна держава, держава як постачальник послуг, послуги держави, соціальне призначення держави, соціально-філософське осмислення послуг, якість послуг держави.*

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ НАЗНАЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ГОСУДАРСТВА КАК ПОСТАВЩИКА УСЛУГ

Статья посвящена социально-философскому анализу предназначения современного государства - целью современного сервисного государства является не управления обществом, а предоставление ему качественных публичных услуг. В таком государстве граждане во взаимоотношениях с органами власти является не просителями, а потребителями услуг. В этом контексте ставится вопрос о применении категории «качество» к услугам государства. В публикации предпринята попытка определить, переосмыслить сервисную модель государства, с присущими ей чертами, признаками и отличиями.

Ключевые слова: сервисное государство, государство как поставщик услуг, услуги государства, социальное назначение государства, качество услуг государства, социально-философское осмысление услуг.

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL REFLECTIONS OF THE APPOINTMENT OF THE MODERN STATE AS A SERVICE PROVIDER

The scientific article is devoted to the socio-philosophical analysis of the purpose of the modern state – the goal of a modern service state is not to manage society, but to provide it with high-quality public services. In such a state, people in relations with the authorities are not suppliants, but consumers of services. In this context, the question of applying the category of "quality" to state services is raised. The publication attempts to identify, rethink the service model of the state, with its inherent features, signs and differences.

Key words: service state, state as a provider of services, social services of the state, state services, social purpose of the state, social and philosophical comprehension of services.

Державотворчі трансформаційні процеси, що вже кілька десятиліть тривають в Україні, сприяють становленню української держави як повноправної європейської країни. На теперішній час Українська держава опинилася в ситуації гострої системної кризи, яка охопила всі сфери життя суспільства, держави та особистості, що зумовило пошук нових шляхів і способів виходу з нього. Кризовий стан суспільства та держави вимагає якнайшвидшої зміни усієї системи цінностей і політичних інститутів, що функціонують у державі.

Окрім того, вимоги, що висуває до нас європейська спільнота, спрямовані на реформування усіх органів держави і, як наслідок, трансформацію України на сервісну державу, призначенням якої є не примус та контроль, а забезпечення соціального компромісу, пом'якшення та подолання соціальних конфліктів, де органи влади є не тільки інструментом держави, а стоять на сторожі захисту прав, свобод та законних інтересів саме громадян та громадянського суспільства. «Розбудова моделі «сервісної держави», яка повинна займатися наданням послуг, пов'язана зі зміною орієнтирів у державі: розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки. Крім того, розбудові такої моделі сприяють сучасні технології й відкриті стандарти, які дозволяють забезпечити перетворення держави в сервісну організацію з надання послуг населенню (громадянам) й компаніям» [6, с. 36]. Зазначимо, що необхідність активізації держави, окрім вказаного, продиктована геополітичними причинами, рівнем сучасних проблем людини в сучасному світі.

У зв'язку зі сказаним, актуальність соціально-філософського осмислення призначення сучасної держави зумовлена першочерговими цілями і особливостями сучасного державного будівництва, орієнтирами, принципами і змістом пострадянської політики в сфері модернізації в регулюванні взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та державною

владою. Об'єктом дослідження є – сучасна держава як складна система соціально-політичних, економічних, культурних зв'язків. Предметом дослідження є призначення сучасної держави як постачальника послуг та його соціально-філософське осмислення.

Метою дослідження є соціально-філософський та теоретико-методологічний аналіз моделі сервісної держави як цивілізаційного політико-правового явища, а також моделювання специфічних закономірностей їх генезису, сучасного функціонування та перспектив подальшого розвитку та становлення.

Методологічну і теоретичну основу дослідження склала система загальнонаукових та спеціально-наукових методів вивчення концепції сервісної держави. Загальнонауковим методом дослідження є діалектичний метод, який передбачає вивчення соціально-правових явищ з точки зору законів діалектики. Діалектичний метод дозволяє проникнути в сутність державного управління, виявити правову природу, особливості сучасної держави як постачальника послуг населенню. Саме діалектика є універсальною методологією та евристичною логікою пізнання правової реальності взагалі, та її окремих процесів зокрема, адже цінність діалектики полягає в неможливості створення правильного світогляду та розуміння явищ правової реальності - без об'єктивної діалектики як предмета світогляду і без суб'єктивної діалектики як методу формування такого світогляду. Слід погодитися із думкою О.А. Івакіна, що діалектикою іменується і сам процес існування і розвитку дійсності, і метод пізнання цього процесу. Перше – це об'єктивна, друге – це суб'єктивна діалектика [8, с. 19]. Саме у такому розумінні діалектика є методологічним підґрунтям нашого дослідження. До числа використаних спеціально-наукових методів слід віднести історичний, порівняльний, формально-юридичний, нормативний, логічний, системний, структурно-функціональний, за допомогою яких проводиться аналіз досліджуваного явища.

Теорія публічно-сервісної діяльності держави, та концепція сервісної держави взагалі, розроблялася такими зарубіжними фахівцями як Р. Ален, Т. Геблер, К. Кернаган, Н. Менінг, Д. Осборн, Б. Петерс, К. Худ та іншими. Стосовно вітчизняного надбання у зазначеній тематиці слід визнати, що переважною більшістю цю проблематику розробляли фахівці з державного управління та адміністративного права – В. Авер'янов, О. Андрійко, І. Бондаренко, В. Вакуленко, В. Венедиктова, А. Вишневський, О. Карпенко, І. Коліушко, В. Колпаков, А. Ліпенцев, О. Оболенський, Г. Писаренко, В. Сороко, В. Тимошук, О. Рогожин, А. Чемерис, А. Ліпенцев, Г. Рябцев, С. Сergyоїн, а також фахівці з теорії держави та права – В. Анцупова, О. Варич, О. Джураєва, М. Дзевелюк, Н. Євтушенко та інші. В основному наукові надбання означених науковців присвячено проблемі адміністративних послуг та діяльності держави з надання таких послуг, а також трансформації функцій держави. Однак, соціально-філософське осмислення публічно-сервісної держави залишилась поза науковою увагою, а особливо – переосмислення призначення сучасної держави як постачальника послуг.

Виклики сучасності обумовлюють необхідність прогнозування і регламентації соціальних процесів, ефективної реалізації громадянських інтересів і потреб. У сучасній соціальній науці саме ці розробки є сьогодні провідними при аналізі напрямків оптимізації державного управління та реформування держави. У сучасній науці однією з найбільш популярних теорій стала концепція перетворення державно-управлінської організації, заснована на ідеї сервісного управління, ефективного надання послуг населенню. Ідея сервісно-орієнтованої держави сьогодні стає вельми затребуваною як в урядових колах, так і серед населення. І це – серйозний шанс для посилення взаємодії та взаєморозуміння між державою і суспільством.

На теперішній час загальноєвропейською тенденцією є сервісний підхід до системи державного управління, де публічні послуги виступають критерієм сервісної держави і в межах сервісного підходу набувають певних особливостей. Сервісний підхід до сутності держави пов'язаний з такими напрямками оптимізації владно-правової діяльності, як розвиток

мережевих форм управлінської взаємодії, формування «електронної держави» (складовими якої є «електронний уряд» та «електронний суд»), комунікативних технологій контролю та планування, розвиток «онлайнових» послуг, формування багатосторонніх зв'язків, що дозволяють громадянам брати активну участь у здійсненні влади.

Публічно-сервісна концепція держави – це сучасне розуміння соціального призначення держави, згідно з яким пріоритетним завданням демократичного врядування є служіння громадянському суспільству, а основною формою діяльності владних інституцій – надання публічних послуг. У рамках сервісної концепції державного управління влада розуміється як «постачальник послуг», система державного управління – як організація з надання таких державних (публічних) послуг, а громадянин – їх замовник і споживач (клієнт). Окрім того, відбувається новий розподіл прав, обов'язків та відповідальності між громадянським суспільством та державою – сучасна держава не повинна сама виконувати всі завдання, а зобов'язана забезпечити та організувати виконання цих завдань.

Сервісна концепція держави, розглядає призначення держави в служінні індивіду, і, при її буквальному розумінні, практично будь-яка діяльність держави щодо взаємодії з індивідом виявляється державною послугою. Сервісна ідея розвитку державної системи ґрунтується на класичній економічній схемі: «виробник послуг - споживач», де стійкість і легітимність державних інститутів пов'язана з ефективністю виявлення, моделювання та реалізації індивідуальних і групових інтересів і потреб. У «сервісній» організації управління домінуючим показником ефективності виступає «задоволеність споживачів», тобто населення. Для цього обґрунтовується необхідність використання комплексного підходу до нормування цілей і завдань управлінської діяльності (системний взаємозв'язок соціологічних, психологічних, адміністративних, економічних, інформаційних, правових форм, методів, способів і прийомів). Відповідно, орієнтація на надання послуг громадянам стає підґрунтям модернізації структурних та функціональних складових сучасної держави. Оптимізація організаційно-владної та правової діяльності передбачає можливість делегування функцій із надання державних послуг особам приватного сектору.

Відповідно до концепції сервісної держави, низка країн Західної Європи та США у 80-90-х рр. ХХ ст. стали розглядати сутність державного управління крізь призму взаємовідносин держави і громадянського суспільства, де основним призначенням держави є служіння індивіду, оскільки вона може реалізувати свої функції лише на умовах партнерства і кооперації з суспільством. Так, європейці заклали в основу концепції «сервісна держава» ставлення чиновника до громадянина не як до прохача, а як до клієнта, від якого залежить репутація чиновника, його кар'єрне зростання і, врешті-решт, статок. Оцінка дій управлінських органів відбувається дуже просто: клієнт задоволений – система працює, державне управління здійснюється ефективно [4, с. 35].

У сервісній концепції держави процес і напрям реформ визначається суспільством, однак процес здійснення форм і методів державного управління відрізняються від традиційних. Йдеться про реалізацію сервісного підходу через програму електронного уряду - електронної держави. Така модель заснована на координації зв'язків між групами і державою. Отже, процес державного управління виходить за рамки тільки державних інститутів і залучає до своєї сфери, як об'єднання громадян, так і окремих індивідів. Сервісний підхід характерний головним чином для європейських країн. Однак деякі автори вважають сервісну державу феноменом світового порядку, до виникнення якого веде економічний і соціальний розвиток усіх індустріальних країн.

Вперше концепція соціальної держави й публічних послуг була нормативно закріплена в Європейській соціальній хартії від 3 травня 1996 р., згідно з положеннями якої, країни-учасниці зобов'язуються передбачити, щоб «кожна людина могла одержати у відповідних державних чи приватних службах такі поради і особисту допомогу, які можуть бути

потрібними для уникнення виникнення особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення» (ч. 3 ст. 13) [1].

Варто підкреслити, що у розумінні функціональної моделі сервісної держави принциповою є теза, що не послуги є формою функції держави, а навпаки – функції стають формою реалізації послуги [5, с. 65]. Публічно-сервісна діяльність держави виходить за межі поняття «адміністративна послуга», наданого у Законі України «Про адміністративні послуги», де адміністративна послуга визначається результатом здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [2].

Основними ознаками сервісної держави варто вважати: 1) відкритість – клієнти повинні знати, як здійснюється державне управління, які чинники обмежують діяльність державних службовців, хто за що несе відповідальність і як можна виправити ситуацію у випадку неправильних дій; 2) залучення клієнтів – стосунки з клієнтами як активними учасниками пропозицій та дій органів державної влади; 3) задоволення потреб клієнтів – надання послуг відповідно до конкретних запитів людей; 4) доступність – клієнти повинні мати легкий доступ до органів влади в зручний час і до інформації в зручній формі [7, с. 121-122].

Означені ознаки слід доповнити іще декількома. Так, ознакою сервісної держави є її соціальне призначення, яке проявляється через діяльність владних інституцій з надання публічних послуг [3, с. 287]. Вважаємо, що публічно-сервісна діяльність держави розкриває соціально-орієнтоване призначення держави, спрямоване на задоволення потреб громадянського суспільства. Також, соціальне підприємництво, як інструмент реалізації соціальної політики держави, та соціальне партнерство, як суспільний договір та кооперація зусиль і ресурсів між індивідами, класами, соціальними групами та державою щодо забезпечення співіснування сторін через подолання конфлікту їх інтересів і досягнення домовленості у процесі реалізації взаємоприйнятних завдань, мають стати невід'ємною частиною сервісної держави.

Узагальнюючи різні концептуальні напрацювання, можна відзначити, що «сервісна держава» - це особлива політична форма організації публічної влади, що володіє спеціальним апаратом управління, спрямованим на надання публічних послуг індивідам, а також система соціально-правових гарантій гідного життєзабезпечення людини, її прав, свобод та законних інтересів.

Отже, на теперішній час в Україні та світі відбувається переосмислення та усвідомлення призначення держави - метою сучасної сервісної держави є не керування суспільством, а надання йому якісних публічних послуг. В такій державі особи у відносинах з органами влади є не прохачами, а споживачами послуг. У сервісній моделі підкреслюється спрямованість соціальної комунікації «знизу вгору»: від індивіда - до уряду. До відмінних рис сервісної моделі держави відносяться встановлення центральної бази даних для більш ефективного і оперативного взаємодії між урядовими агентами; надання послуг на мережевій основі, оптимізація надання послуг населенню та бізнес структурам; зменшення вартості послуг; скорочення термінів надання послуг; застосування електронної торгівлі: закупівлі і державні та муніципальні контракти; сприяння економічному і соціальному розвитку суспільства і громадян; швидке й ефективне реагування на мінливі умови діяльності; підвищення відповідальності державних службовців, підвищення рівня прозорості державного управління в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст.409
3. Васильєва Н.В. Сервісна держава: різноманітність розуміння та проблемність побудови / Н.В. Васильєва // Університетські наукові записки, 2017, № 61, с. 279-288.
4. Венедиктова І. В. Юридична природа публічних послуг. Серія: Право, Випуск № 1(5), 2009, 36 с.
5. Дзевелюк М. В. Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави / М. В. Дзевелюк // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Вип. 78. – С. 60-67.
6. Євтушенко О. Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія, 2010, Вип. 122, № 109, С. 32–37.
7. Зіллер Ж. Політикоадміністративні системи країн ЄС: Порівняльний аналіз / Пер. з фр. – К.: Основи, 1996. – 298 С.
8. Ивакин А.А. Диалектика как ценность и самооценность. / А.А. Ивакин // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць, 2008, Випуск 40, С. 18–25.

Глазова Доната Александровна – аспірантка кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

УДК:1:316.48

СОЦИАЛЬНИЙ КОНФЛИКТ В ФИЛОСОФСКОЙ СИСТЕМЕ ГАЛАХИ

Дебаты в современном обществе по поводу обрезания, абортів и однополых браков породили необходимость переосмысления религиозных норм и авторитетов. Сегодня религиозные общины активно участвуют в политической деятельности, чтобы легализовать запреты, соответствующие их мировоззрению, будь то аборты или гомосексуализм. Религиозная община заявляет об универсальности своих норм; они применимы ко всем и должны соблюдаться государством. Все это порождает социальный конфликт, основной проблемой которого является: актуализация философских обоснований еврейского закона.

Ключевые слова: галаха, социальные конфликты, критическая философия, философия религии.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ ГАЛАХИ

Дебати в сучасному суспільстві з приводу обрізання, абортів та одностатевих шлюбів породили необхідність переосмислення релігійних норм і авторитетів. Сьогодні релігійні громади беруть активну участь в політичній діяльності, щоб легалізувати заборони, відповідні їхньому світогляду, будь то аборти або гомосексуалізм. Релігійна громада заявляє про універсальність своїх норм; вони можуть бути застосовані до всіх і повинні дотримуватися державою. Все це породжує соціальний конфлікт, основною проблемою якого

є: актуалізація філософських обґрунтувань єврейського закону.

Ключові слова: *галаха, соціальні конфлікти, критична філософія, філософія релігії.*

SOCIAL CONFLICT IN THE GALAKHI'S PHILOSOPHICAL SYSTEM

The debate in contemporary society about circumcision, abortion, and same-sex marriage has created the need to rethink religious norms and authorities. Today, religious communities are actively involved in political activities in order to legalize prohibitions consistent with their worldview, be it abortion or homosexuality. The religious community declares the universality of its norms; they apply to everyone and must be respected by the state. All this gives rise to a social conflict, the main problem of which is: the actualization of the philosophical substantiations of Jewish law.

Keywords: *halakha, social conflicts, critical philosophy, philosophy of religion.*

Обосновывая свои нормы согражданам, религиозные люди обращаются к доказательной базе авторитетов, которые эти нормы устанавливают. Роль религиозных причин в политической дискуссии о якобы светских государствах и раньше была предметом интенсивного обсуждения в политической теории и философии религии. Эта тема привлекла выдающихся философов двадцатого века, таких как Джон Ролз, Ричард Рорти и Юрген Хабермас[1].

Цель данной статьи: исследовать основные направления философии галахи, определить актуальность темы социального конфликта в философии галахи.

В случаях, связанных с обрезанием, оппозиция мотивирует требование наложить запрет на него, якобы, моральными соображениями. Религиозная община настаивает на соблюдении своей традиции согласно праву на свободу вероисповедания. Она не требует, чтобы всем делали обрезание, но утверждает право беспрепятственно соблюдать свои религиозные нормы. Тем не менее, когда возникает вопрос: подвергнуть ребенка необратимой и неоправданной с точки зрения медицины операции, – тогда появляется необходимость обоснования религиозных норм и доказательства непреложности авторитетов, которые их устанавливают, – в том числе для самих верующих.

Хотя абстрактное философское исследование этих вопросов необходимо, оно имеет недостатки.

Во-первых, философия религии, ориентированная на универсальность, сразу ограничивает контуры исследования концепции религии, которая ориентирована на индивидуальные убеждения.

Во-вторых, такой абстрактный научный анализ, отстраненный от конкретных проблем и религиозных традиций, не будет иметь никакого влияния на практику религиозных общин.

Но если философское исследование заключается в том, чтобы помочь разрешить социальные конфликты, тогда исследователь должен найти способ говорить с участниками этих конфликтов. К счастью, исследование обоснования религиозных норм не чуждо самим религиозным традициям. Таким образом, создается плацдарм для философского подхода к этим вопросам и к попытке разрешения возникших социальных конфликтов.[2]

Диалог между религиозной традицией и философской взглядом на нее может оказаться плодотворным. Религиозная традиция все время задается вопросом о причинах, послуживших ее источником, а ответственный, осознанный подход является признаком истинной приверженности традиции.

Философия, со своей стороны, выигрывает благодаря новым темам и перспективам их развития. Кроме того, результаты подобных диалогов, помогут разрешить социальные

конфликты, потому что дискуссия ведется на языке участников, а не подменяется философским или религиозным диктатом.

Иудаизм представляется удобным для такого диалога: он является участником этих социальных конфликтов; он предлагает уникальный взгляд на некоторые из основных проблем; он имеет основательную традицию исследования своих религиозных норм и требований.

Известны случаи участия евреев в таких социальных конфликтах: это судебное решение в Германии о запрете обрезания, а также запрет ритуального убоя скота в разных европейских странах. В противостоянии им еврейская община отстаивает свои права. И наоборот, еврейские организации занимались политической деятельностью против признания однополых браков. Таким образом, они требуют универсального охвата для хотя бы некоторых еврейских религиозных норм. [3]

Например, в ответ на постановление Верховного суда в Америке, в котором объявляется Закон о защите брака, неконституционный Союз ортодоксальных еврейских конгрегаций Америки (OU) выпустил декларацию, в которой заявил, что «мы считаем, что наша Божественная система права ... представляет собой систему всеобщей морали и, следовательно, может претендовать на участие в национальном дискурсе»[4]. Союз не просто настаивает на праве еврейской общины соблюдать ее сексуальные нормы, но утверждает что эти нормы обладают универсализмом и обязательностью для всех.

Подобная социальная оппозиция привлекает общественное внимание за пределами еврейской общины. Но дебаты об отстаивании еврейских религиозных норм и мнения религиозных авторитетов вызывают конфликт также и внутри самого сообщества. Гендерные и биоэтические проблемы являются значительными очагами раздора, поскольку они вызывают напряженность между еврейской традицией, с одной стороны, и моральными требованиями, и научными фактами, с другой.

Еврейская религиозная мысль имеет традицию исследовать и обосновывать нормы и требования иудаизма. Эта традиция является особенностью стремления фокусироваться на вопросах практики.

Вопросы обоснования норм и традиций иудаизма рассматриваются так называемой философией Галахи (еврейский закон). Галаха включает в себя рассмотрение ряда разнообразных вопросов, для целей настоящей статьи важны две области: таамей ха-мицвот (причины заповедей) и теория галахи.

На протяжении тысячелетий еврейские мыслители стремятся продемонстрировать рациональность иудейской религиозной практики, предъявляя логичные причины для соблюдения законов. В большинстве случаев они не только стремятся оправдать галахические законы, но и требуют постоянного размышления и дополнений по вопросам моральной философии.

Обосновывая заповеди, еврейские мыслители объясняют, с одной стороны, почему разумно практиковать их, и, с другой стороны, – почему только евреи связаны ими. Таким образом, философия Галахи представляет собой перспективное направление для исследований. Критическая философия Галахи представляет способ, которым современный религиозный верующий может нести ответственность за свою веру перед другими людьми.

Подобно тому, как религиозная практика и закон выпадали из сферы изучения философии религии, Галаха так же не была традиционной темой исследования еврейской мысли. В академическом исследовании еврейского права в значительной степени доминировали две парадигмы, которые возникали последовательно: история и правовая теория. В обзорной статье «Методологические размышления об изучении Галахи» Джеффри

Роберт Вульф отмечает, что академическое исследование еврейской юридической литературы, такой как Галаха, развивалось только в середине двадцатого века. До этого историки обращались к еврейской юридической литературе только как к источнику исторических деталей, без интереса к самому галахическому процессу. Но работа Якова Каца пробудила интерес к Галахе.[5]

Тем не менее, основное внимание уделялось историческому подходу. При отображении условных исторических или культурных факторов в развитии галахических норм исторические исследования показывают, что, вопреки мнению многих практиков, галахические нормы могли быть разными. Такие исследования также показывают, как взаимодействие с внешним окружением является побуждающей особенностью развития Галахи. Однако историческая парадигма страдает от недостатков, присущих ее подходу. Практические решения юридических вопросов в прошлом ставят под сомнение актуальность исторически сложившейся нормы в настоящее время и ее юридической силы. Например, заповедь зажигания субботних свечей обосновывается в Шулхан Арухе, как заповедь сохранения мира в доме: отец семейства, заходя в дом, должен видеть при свете свечей предметы обихода и не спотыкаться об них.[6] В современном мире исчезла эта проблема, так как свет в используемых в субботу комнатах остается с вечера пятницы. Но заповедь зажигания субботних свечей осталась. Следовательно историческое происхождение нормы (заповеди) недостаточно для ее юридической силы, и изменившаяся реальность обратного влияния на еврейский закон не имеет.

Наиболее представительной работой является монументальный труд Менахема Элона: история, источники, принципы – которые описывают еврейский закон в образе позитивизма.[7]

Философия Галахи является новой темой в развитии еврейской мысли, «устойчивое философское размышление о еврейском праве не было особенностью современной еврейской мысли до последних нескольких десятилетий», пишет Ави Саги. Однако, вызванная мыслью Лейбовица и Соловейчика, которые принимают Галаху как главный объект своего исследования, она стала развивающейся областью исследований, особенно в государстве Израиль. Несмотря на этот рост интереса, Саги указывает, что "критическая рефлексивная работа по этой новой дисциплине все еще отсутствует. Ряд проблем, охватываемых философией Галахи, еще предстоит сформулировать».[8]

В своем изложении методологии философии Галахи Саги пишет: «Философия Галахи принимает в качестве исходного предположения, что Галаха – это не просто система права, а полный и сложный образ жизни, и в этом смысле философия Галахи является последовательной попыткой раскрывать его значение. В феноменологическом плане мы могли бы сказать, что философия Галахи – это объяснение «данного» ; Философия Галахи – это попытка объяснить или отразить эмпирическое явление, чтобы проявить его значение, если оно есть; [9] Философия Галахи является попыткой Саги сделать данное явным. Таким образом, он представляет феноменологический подход к философии Галахи.

Философия Галахи связана с разъяснением смысла Галахи или, более того, галахических норм, поскольку Саги задает вопрос о том, существует ли на самом деле единая галахическая система. Он не видит Галаху как просто закон, а скорее как «полный и сложный образ жизни». Эта позиция расширяет объект философии Галахи, одновременно сужая ее метод и выводы. С одной стороны, объектом исследования становятся не узко-правовые вопросы Галахи, а галахическая жизнь (жизнь по законам Галахи), то есть, конкретные галахические нормы и индивидуальные галахические практики. Таким образом, такие вопросы, как таамей ха-мицвот и обоснование галахическо-правовой власти, становятся законными и даже центральными. С другой стороны, Саги принимает галахические нормы в качестве основных данных и раскрывает их смысл. [10]

Попытки найти обоснования для заповедей уже предпринимались.

Во-первых, ряд из них перечислен в Торе. Например, в том, что касается левиратного брака: бездетная вдова обязана выйти замуж за младшего брата умершего, чтобы родить от него потомка. Эти отношения обосновывались тем, что земельное владение умершего мужа должно было остаться в семье. Согласно тексту Торы старший брат объявляется «восстановителем рода», и заповедь вступить в левират лежит именно на нём. Поэтому, в случае отказа он подвергается на первый взгляд унижительному обряду «разувание» – «халица», во время которого вдова умершего брата обязана снять с него обувь и плюнуть, публично объявив, что её деверь не желает восстанавливать род своего брата. Он позорно именовался «разутым». Пример подобного левиратного брака встречается в Торе: сын Якова Иегуда женил своего среднего сына Онана на Тамар, вдове своего старшего сына Эра. [11] В таких случаях нет предполагаемого противостояния разума и откровения.

Во-вторых, в раввинской литературе обсуждаются причины некоторых заповедей и освещаются три важных вопроса: отношение к галахически-правовой практике, опасения по поводу неправильных объяснений заповедей и разделение заповедей на три категории с разной степенью доступности для разума.

В-третьих, в раввинистической литературе приводятся доводы Маймонида об оправдании заповедей в «Руководстве заблудшего». Так он разъясняет, что многие запреты Торы направлены против идолопоклонства, законы кашрута служат укреплению здоровья, обрезание ослабляет половое влечение и прочее в том же духе. Идеал Маймонида – это мудрец, исполняющий заповеди и в то же время постигший их глубинное значение, так как неосознанное соблюдение несовершенно.

Наконец, рассказ Моисея Мендельсона о причинах галахических норм в Иерусалиме или о религиозной власти в иудаизме рассматривается, чтобы понять значение всех этих обоснований для современной еврейской мысли.

Критическая философия Галахи направлена на достижение принципиального баланса между утверждениями универсального разума об истине и морали и обоснованностью конкретных представлений общин о добром и прекрасном.

Философия Галахи интерпретирует приверженность иудаизма идее монотеизма наряду с доктриной избранности, то есть идеей «единственного Бога», универсального для всего человечества, но выделяющего определенное сообщество. Отсюда вытекает «неравенство» или неуниверсальность в еврейском праве: неевреи обязаны подчиняться только законам Ноя, в то время как евреи связаны огромным количеством галахических норм.

Тем не менее, как в Торе, так и в практикующих таамей ха-мицвот утверждается, что рациональность галахической практики познаваема для сторонников иудаизма. В Торе в книге Дварим 4:6 написано: «Соблюдайте заповеди добросовестно, ибо это будет доказательством вашей мудрости и проницательности для других народов, которые, услышав обо всех этих законах, скажут: «Великая нация – мудрый и взыскательный народ».[12]

Маймонид понимает этот стих, как разрешение для поиска обоснования галахических норм. Должно появиться концептуальное пространство как для универсальных норм, так и норм, которые действуют для конкретных сообществ. Критическая философия Галахи обеспечивает это пространство.[13]

Поскольку она концептуализирует обоснование галахических норм и полномочий для принятия их аудиторией, критическая философия Галахи знаменует собой интересубъективный поворот в еврейской мысли и праве. Это открывает новый взгляд на напряженность между универсализмом и партикуляризмом в иудаизме. Как указывалось, эта напряженность и попытка ее разрешения повторяются в ряде аспектов: еврейская мысль пытается договориться об этом через связь между монотеизмом и избранностью. Еврейский закон предписывает

некоторые нормы исключительно для евреев и другие для всего человечества. Таамей-ха-мицвот обосновывает галахические нормы в интеллектуальных рамках, которые можно разделить с другими; но он по-прежнему настаивает на том, что большинство из них связаны только с евреями.

Это говорит о том, что возникающие общественные конфликты и попытки решения связаны с непосредственной необходимостью исполнения заповедей: еврейской жизнью.

Современные евреи являются членами пересекающихся сообществ и некоторые из них «еврейские», а другие стремятся к «секуляризации». От этого общественного конфликта возникает напряжение между универсализмом и партикуляризмом. Усилия по его обсуждению в еврейской мысли и законе связаны с желанием евреев добиться признания своего законного права на самоидентификацию.

Критическая философия Галахи предполагает, что еврейский закон не только содержит заповеди между человеком и Богом (мицвот бейн адам ле-маком) и заповеди между человеком и человеком (мицвот бейн адам ле-хаверо), но приверженность заповедям включает отношения как с Богом, так и с другими. Поддерживая галахические нормы и практикуя еврейский закон, вы не только выполняете обязательства перед Богом, но и берете на себя обязательство оправдывать этот закон перед другими. [14]

Человек считает свою веру, ее нормы и практики ценными, и в высшей степени серьезными – значит будет стараться обосновать эту ценность. Точно так же, привлечение к ответственности других требует предоставления им причин своих обязательств, когда это необходимо.

Это двойное обязательство является основным импульсом для проекта таамей-ха-мицвота, как это было сначала выражено во Второзаконии: ценность заповедей выражается через признание их ценности другими. Оно продолжается на протяжении веков в различных попытках показать рациональность еврейской религиозной практики, объясняя ее причины. Это не означает, что человек обязуется демонстрировать другим универсальную применимость своих норм и настаивать на их принятии. Но он несет ответственность за то, что они построены на принципах разума, правды и морали и обосновывает легитимность этих норм в других областях. Как подчеркивает Берковиц, девиз Галахи заключается в том, что Тора не «находится на небесах». [15] 10 ноября 2009 года министр юстиции Израиля Яков Неэман заявил, в частности: «Шаг за шагом мы будем даровать гражданам Израиля законы Торы и сделаем Галаху основным законом страны. Мы должны вернуть народу наследие отцов. Тора даёт ответы абсолютно на все вопросы, встающие перед нами.» Следовательно, мы говорим не просто о философской системе с ее принципами и противоречиями, но о действующей законодательной системе и ее философских корнях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи = Zwischen Naturalismus und Religion. Philosophische Aufsätze. — М.: Весь Мир, 2011. — 336 с. —
2. Brafman Y. Y. Critical Philosophy of Halakha (Jewish Law): The Justification of Halakhic Norms and Authority. // COLUMBIA UNIVERSITY// 2014
3. Brafman Y. Y. Critical Philosophy of Halakha (Jewish Law): The Justification of Halakhic Norms and Authority. // COLUMBIA UNIVERSITY// 2014
4. 6 OU Public Relations, “Orthodox Union Statement on Supreme Court’s DOMA Ruling,” June 6, , <http://advocacy.ou.org/2013/orthodox-union-statement-on-todays-supreme-court-rulings/>.

5. Jeffrey Robert Woolf, "Methodological Reflections on the Study of alakhah," EAJIS Newsletter, no. 11 (October 2001): 7–8.
6. Кицур Шулхан Арух, изд. «ШАМИР», Иерусалим 5754(1994)
7. Menachem Elon, Jewish Law: History, Sources, Principles (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1994), 228–239.
8. Avi Sagi, "Reflections on the Challenges Confronting the Philosophy of alakhah," in The Cambridge History of Jewish Philosophy: The Modern Era, ed. Martin Kavka, Zachary Braiterman, and David Novak, vol. 2 (Cambridge UK & New York: Cambridge University Press, 2012), 501–502.
9. Avi Sagi, "Reflections on the Challenges Confronting the Philosophy of alakhah," in The Cambridge History of Jewish Philosophy: The Modern Era, ed. Martin Kavka, Zachary Braiterman, and David Novak, vol. 2 (Cambridge UK & New York: Cambridge University Press, 2012), 501–502.
10. Avi Sagi, "Reflections on the Challenges Confronting the Philosophy of alakhah," in The Cambridge History of Jewish Philosophy: The Modern Era, ed. Martin Kavka, Zachary Braiterman, and David Novak, vol. 2 (Cambridge UK & New York: Cambridge University Press, 2012), 501–502.
11. Тора, Дварим 25:5-10
12. Тора, Дварим 4:6
13. Рабби Моше бен Маймон (Рамбам). Пер. и коммент. М. А. Шнейдера. Путеводитель растерянных = The Guide for the Perplexed. — Иерусалим, Москва: Гешарим, Мосты культуры, 2000.
14. Brafman Y. Y. Critical Philosophy of Halakha (Jewish Law): The Justification of Halakhic Norms and Authority. // COLUMBIA UNIVERSITY// 2014
15. Berkovits, Eliezer. Crisis and Faith. New York: Sanhedrin Press, 1976
16. Беркович Э. // «Бог, человек и история» // перевод с английского М. и Л. Китросских // «Маханаим», Иерусалим, 2010
17. Кицур Шулхан Арух, изд. «ШАМИР», Иерусалим 5754(1994)
18. Соловейчик Й.Д. // Человек Галахи // Катарсис. Иерусалим: Амана, 1965.
19. Тверский И. // Галаха и философия: основы учения Рамбама, части 1-2 // Открытый университет. Израиль // Тель-Авив, 2001
20. Тора с комментарием Раши, перевод: Фейгин А.; Гиссер И. // Книжники, Москва, 2012.
21. Рабби Моше бен Маймон (Рамбам). Пер. и коммент. М.А.Шнейдера. Путеводитель растерянных Иерусалим, Москва: Гешарим, Мосты культуры, 2000.
22. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи = Zwischen Naturalismus und Religion. Philosophische Aufsätze. — М.: Весь Мир, 2011. — 336 с.

Козобродова Д.М. - аспірант кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Южноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

УДК 147.7+124.1.

РОЗВИТОК "ПАРАДИГМИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ" В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Стаття присвячена аналізу української соціально-філософської думки 90-х рр. минулого століття. У цей період в соціальних науках відбувається формування нових уявлень про природу і властивості соціальних феноменів, які починають інтерпретуватися з позицій синергетики. В рамках синергетичного підходу починає розвиватися нова парадигма дослідження суспільства і шляхів його розвитку. У роботах українського філософа І.М. Предборська ця парадигма отримала назву "парадигма нестабільності". Суспільство в парадигмі нестабільності представляється багатовимірним, а основним соціальним типом в такому суспільстві є "інноваційний людина".

Ключові слова: синергетика, соціальна синергетика, парадигма нестабільності, соціальна зміна, нелінійність, багатовимірність, інноваційний людина

РАЗВИТИЕ "ПАРАДИГМЫ НЕСТАБИЛЬНОСТИ" В УКРАИНСКОЙ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

Статья посвящена анализу украинской социально-философской мысли 90-х гг. прошлого века. В этот период в социальных науках происходит формирование новых представлений о природе и свойствах социальных феноменов, которые начинают интерпретироваться с позиций синергетики. В рамках синергетического подхода начинает развиваться новая парадигма исследования общества и путей его развития. В работах украинского философа И.М. Предборской эта парадигма получила название "парадигма нестабильности". Общество в парадигме нестабильности представляется многомерным, а основным социальным типом в таком обществе является "инновационный человек".

Ключевые слова: синергетика, социальная синергетика, парадигма нестабильности, социальное изменение, нелинейность, многомерность, инновационный человек

THE DEVELOPMENT OF THE "PARADIGM OF INSTABILITY" IN THE UKRAINIAN SOCIO-PHILOSOPHICAL THOUGHT

The article is devoted to the analysis of the Ukrainian social and philosophical thought of the 90s. last century. During this period, new ideas about the nature and characteristics of social phenomena are emerging in the social sciences, which are beginning to be understood from the standpoint of synergetics. Within the framework of the synergetic approach, a new paradigm of researching society, its development and man as a social subject begins to develop, in the studies of the Ukrainian philosopher I.M. Predborskaya this paradigm was called the "paradigm of instability." The society in the paradigm of instability seems multidimensional, and the main social type in such a society is the "innovative person".

Key words: synergetics, social synergetics, paradigm of instability, social change, nonlinearity, multi-dimensionality, innovative person

История человечества изобилует примерами того, что в периоды социально-культурной, политической и экономической дестабилизации меняются взаимоотношения человека и общества. Социальным субъектом общественного развития в эти периоды становится человек как создатель своего жизненного пространства посредством своей конструктивной деятельности во всех сферах жизни общества. Поэтому ключевыми вопросами социально-философской мысли как прошлого, так и настоящего остаются вопросы: как человек включается в общество и как общество организуется, обретая целостность из массы индивидов.

Объектом исследования являются “парадигма нестабильности” в современной социально-философской мысли. **Предметом** – формирование “парадигмы нестабильности” в работах украинского философа И.М. Предборской.

Цель работы: проанализировать основные предпосылки для формирования и развития новой парадигмы в изучении общества и человека в украинской социально-философской мысли. Для решения этой цели были поставлены следующие **задачи:** - изучить предпосылки для формирования нового методологического подхода к исследованию социальных феноменов; - выявить основные черты и характеристики синергетического подхода в социально-гуманитарном знании; - обосновать необходимость применения синергетических категорий и концепций к анализу социальной реальности; - выделить в работах И.М. Предборской специфику применения синергетического подхода к анализу современного общества и индивида (“парадигма нестабильности”).

Классическая социологическая парадигма делала акцент на развитии общества как среды, в которой человек занимает подчиненное положение. Общество понималось как способ существования личности, согласно которому упорядоченность структуры и функций общества детерминирует развитие личности и ее формирование. Подчинение личности социальным условиям существования признавалось ведущим фактором общественного развития и социальных изменений.

Однако в современном мире возникает необходимость отказа от этого линейного классического видения и определение новых принципов, регулирующих отношения личности и общества, которые указывают на многогранность и многовекторность общественного развития и социальных изменений. Новой методологической идеей становится идея изменчивости, нестабильности и нелинейности общественного развития. Многообразие структуры и функций общества ведет к тому, что социальный субъект сам выбирает и осуществляет свою деятельность. «Субъект, установки его сознания и его ценностные предпочтения, причем даже единичное человеческое действие, могут сыграть ключевую роль в выборе возможных путей развития в состоянии неустойчивости сложной системы» [17, с. 21].

Однако данное фундаментальное изменение отношения к основным объектам и принципам социо-гуманитарных наук стало возможным сравнительно недавно, лишь в контексте формирования постнеклассического гуманитарного знания, которое в первую очередь характеризуется возрастающим влиянием синергетики как общенаучной исследовательской программы. Благодаря распространению идей и теорий синергетики на область социального знания (социальная синергетика), многие проблемы социальных наук получили новое понимание и освещение, что позволило представить социальную синергетику в качестве одного из основных течений развития социально-философского знания в Украине.

В первые десятилетия XXI века социальная синергетика как междисциплинарное направление активно развивается как в Украине, так и в России. Она охватывает широкий диапазон теоретических и практических проблем. В поле ее исследований попадают социокультурные системы в условиях нестабильности (Г.А. Аванесова [1], О.Н. Астафьева [2], В.В. Василькова [9], М.С. Каган [14], В.С. Капустин [15] и др.); историческая динамика культуры (В.П. Бранский [5], А.П. Назаретян [23] и др.); механизмы социального отбора (В.П.

Бранский, С.Д. Пожарский [6; 7]) и т.д. Значительную часть составляют исследования прикладного характера, раскрывающие пути преодоления различных социальных кризисов (экономических, политических и др.), механизмы самоорганизации социокультурных процессов, процессы социализации, становления личности в условиях нестабильности и др. [3, с. 640-641]. В Украине к проблемам социальной синергетики обращаются Л.Д. Бевзенко [4], Л.С. Горбунова [10], И.С. Добронравова [11], И. Донникова [12] И.В. Ершова-Бабенко [13], Н.В. Кочубей [19], В.С. Лутай [21], И.М. Предборская [25; 26] и др.

Монография последней «Изменчивость, социум, человек» (1995) стала первой и отправной точкой для исследования проблем социальных изменений и вопросов становления личности в условиях социальной нестабильности в Украине. Выделяя изменчивость как основной фактор, определяющий развитие современного общества, И.М. Предборская отмечает, что «изменчивость выступает не просто как одна из черт современности, но как формобразующий фактор, который по большей части определяет структуру, механизмы функционирования и весь облик современной культуры и цивилизации» [25, с.3]. Традиционно проблемы развития и изменения общества изучались в рамках социодинамики, но в настоящее время этот термин в социологических исследованиях используется редко, ему на смену приходит термин «теория социальных изменений». «Для обозначения смен состояний общества в социологии чаще всего применяют термин «социальные изменения». Социальное изменение – разновидность изменения вообще, но оно само выполняет роль родового понятия для ряда понятий («инновация», «адаптация», «рост», «модернизация» и др.) [22]. Это понятие позволяет перейти от классических теорий общественного развития (О.Конт, Г. Спенсер, К. Маркс, М. Вебер и др.) включающие в себя теорию прогресса, к новым концептам, акцентирующим внимание исследователей на состоянии нестабильности, нелинейности развития, на периодах кризиса и революций, в которые радикально меняется способ поведения личности и общественные отношения. Сам термин «социальное изменение» был введен в научный оборот в 1923г. американским социологом У. Огберном в его работе с таким же названием «Социальное изменение» [25]. Таким образом, понятие «социальное изменение» отражает возникновение отличий в социальных системах, «включающее в себя все разнообразие возможных состояний общества в границах стабильности и нестабильности, закономерности и случайности, направленности и хаотичности» [Там же].

С точки зрения социальной теории изменчивость и нестабильность понимается как дисбаланс структурных связей в социальной системе, неспособность социальной системы управлять изменениями, справляться с ними. Однако как справедливо отмечает И. Пригожин, акцент на нестабильности позволяет изменить лишь традиционную перспективу и оптику взгляда на граничные возможности контроля и управление развитием общества: «признание нестабильности — не капитуляция, напротив — приглашение к новым экспериментальным и теоретическим исследованиям, принимающим в расчет специфический характер этого мира. Следует лишь распрощаться с представлением, будто этот мир — наш безропотный слуга. Мы должны с уважением относиться к нему. Мы должны признать, что не можем полностью контролировать окружающий нас мир нестабильных феноменов, как не можем полностью контролировать социальные процессы (хотя экстраполяция классической физики на общество долгое время заставляла нас поверить в это)» [24, с.50].

Обращая внимание на определяющую роль неустойчивых, неравновесных состояний, социальная синергетика, интерпретируя феномены «нестабильности» и «изменчивости», акцентирует внимание на творческой, созидательной роли хаоса в процессе развития. Безусловно, это положение социальной синергетики находится в противоречии со сложившимся в культуре представлением о социальном хаосе как беспорядке, дезорганизованности и произволе. Действительно, в настоящее время существуют различные теории «управляемого хаоса», которые предлагают разные сценарии путей и методов преодоления социального хаоса. Но самое важное, как считает ее автор одной из ведущих

концепцій “управляемого хаоса” С.Манн, это изменение рамок нашего мышления, основанного на прежней механицистской парадигме классической физики, которая “поощряет нас искать причины главных изменений во внешних факторах. Она постулирует базовую инерцию, заложенную в системе до тех пор, пока не начнет действовать какая-то сила извне” [22]. На новый тип мышления, вырабатываемый с помощью “нелинейной динамики”, или новой “стратегической” парадигмы. В ней “критичность, наоборот, является самоорганизующей. Система работает в сторону главного изменения как результат небольших, в основном игнорируемых событий. Первая Мировая война представляет известный пример самоорганизующей критичности. Убийство эрцгерцога в неприметном балканском городишке инициировала мировую катастрофу, приведшую к гибели 15 миллионов человек и эффект от которой чувствуется и по сей день” [22].

Поэтому, по мнению С. Манна, наука о хаосе должна определяться четкими ключевыми принципами: категория хаоса прилагается к динамическим системам, т.е. к системам с очень большим числом подвижных компонентов; внутри таких систем существует некий неперіодический порядок, т.е. внешне беспорядочная совокупность может поддаваться упорядочиванию в некоторые разовые модели; такие подвижные системы очень зависят от начальных условий, небольшие изменения каких-либо условий в начале ведут к дивергентным диспропорциям в конце [22]. Социальные системы, безусловно, относятся к такому типу систем, поэтому состояния хаоса в них чувствительны к таким феноменам, как информационное манипулирование обществом с помощью СМИ. “Мы убедились, что социальный хаос категория действительно амбивалентная, зависит как от свойств системы, так и целей и ценностей субъектов... Сегодня провокационная дезинформация и черный PR легко создает новые локусы хаоса и гасит старые. Она девальвирует привычные ценности, и авторитеты, раскручивает новые, создаст панику и образ врага, все это свидетельствует о почти безраздельной власти информационных технологий управления социальным хаосом” [8].

Возвращаясь к идеям, предложенным И.М. Предборской, следует отметить, что выдвигаемые ею концепция двух сменяющихся парадигм в социальном знании вполне согласуются с теорией С. Манна. Так, парадигма “прогрессистская”, согласно И.М. Предборской, была сформирована под влиянием идей Просвещения и отражает естественнонаучную картину мира, представленную классическим этапом развития научного знания. В социально-философской мысли эта парадигма была отражена в эволюционно-прогрессистских концепциях развития человеческого общества (О. Конт, Г. Спенсер, К. Маркс и т.д.). Однако, новая парадигма связана с постнеклассическим этапом развития социальных наук, и получила название – “парадигма нестабильности”. “Рядом с прогрессистской парадигмой в виде ее альтернативы и одновременно дополнения начала формироваться парадигма социальной динамики на принципиально новых основаниях. Под влиянием формирования статической физики, а затем и неравновесной термодинамики И.Пригожина, идей постмодернизма, неэволюционизма, неофункционализма, неомарксизма – феномены случайности, стохастичности, флуктуационности, неравновесности и др. Начали рассматриваться не как отклонения от нормативного положения, а как фундаментальные принципы мироустройства” [20, с. 17].

Таким образом, основные черты каждой из парадигм, как считает украинский философ, можно обозначить следующим образом:

Прогрессистская парадигма	Парадигма нестабильности
панрационализм	ограниченный рационализм
прогрессизм	отсутствие глобальной тенденции развития, флуктуационность
универсализм	плюрализм
линейность, непрерывность	нелинейность, альтернативность, неравновесность
униформизм, унитаризм	плюрализм
одномерность	многовариантность, многомерность
жесткая детерминированность	непредвиденность исторических событий, неопределенность
последовательность, запрограммированность	случайность, стохастичность
планируемость, контролированность	самоорганизованность системы
гарантированность существования	негарантированность существования

Важным следствием, вытекающим из сравнения этих двух парадигм является вывод о том, что в них по-разному объясняется роль субъекта в процессе социальных изменений. В прогрессистской парадигме акцент делается на социальном субъекте как представителе некоторого класса, группы, т.д., и его поведение поэтому детерминированно теми установками, ценностями, т.д., которые относятся к данной группе, или классу (например, в марксизме с этим связаны такие понятия, как “классовое сознание”, “классовая психология”). В парадигме нестабильности, наоборот, социальный субъект и его деятельность становится стержнем социально-исторического процесса, вследствие чего историческое развитие становится непредвиденным и человекомерным. “В контексте парадигмы нестабильности... изменяющемуся обществу должен соответствовать социальный тип личности, который можно обозначить как “разносторонняя индивидуальность”, “многомерный человек”, “инновационный человек”. Сам процесс изменений в социуме становится все больше “человекомерным” [25, с.116]. Действительно, если обратиться к социально-синергетическим интерпретациям роли и места субъекта, то можно заметить, что в них человек признается основным актером исторической драмы. В социальной синергетике происходит признание роста субъективного фактора в плане определение социальных и мировоззренческих перспектив построения нового социального порядка. “Социальная синергетика акцентирует внимание на субъективном факторе социальной самоорганизации и анализирует то, как конкретный человек, будучи встроен в сложные системы, способен оказывать непосредственное влияние на ход их эволюции, принимать участие в управлении рисками социального развития” [18].

Особенностью характерной для “инновационного человека”, согласно идеям И.М. Предборской, является его мировосприятие, которое основано не на представлении о мире как гармоничной и устоявшейся структуре, к которой необходимо приспособиться и в которую необходимо встроиться, но, наоборот, мир

представляется ему как неопределенный, незавершенный, в котором открываются многообразные перспективы развития, изменений и инноваций. “Изобретательность становится архетипом деятельности для инновационного человека, а ключевой целью образования – формирование в ней собственной исследовательской позиции, т.е. значение приобретает процесс перехода в образовательной деятельности от института памяти к институту работы с мышлением” [27, с.49].

Однако появление новой модели человеческой личности требует новых принципов для ее воспитания и образования. Поэтому мы можем зафиксировать в настоящее время в контексте социо-синергетических исследований всплеск интереса к утверждению и внедрению новых принципов, новаторских методов и методик обучения на всех уровнях, начиная от начального до высшего.

Заслуживают внимания предложенный И.М. Предборской основной принцип современного образования – принцип мировоззренческого и культурного самоопределения человека [25, с.118]. В личностном ракурсе современное образование должно учитывать: смену стереотипов поведения и образов мышления. В социальном плане оно должна уделять внимание смене моделей образования, способам трансляции социокультурного опыта поколений, стиля политической деятельности и т.д. Таким образом, в контексте парадигмы нестабильности образование играет ключевую роль, поскольку с его помощью формируется новый тип личности, успешно действующий в новых социально-исторических реалиях. Поскольку “человек начинает воспринимать себя как субъекта глобального действия, сохраняющегося и развивающегося в сложном нелинейном мире. В такой ситуации знания сами по себе и передача их через особую систему называемую образованием, еще не гарантируют безопасности существования в этом мире, а также не являются единственным основанием для личностного и социального развития” [19, с. 206]. Действительно, общество нового типа, базирующееся на идее многомерности и многообразия требует признания многомерности человеческой сущности.

Для человека в современном мире насущными, по сути, являются две основные проблемы: во-первых, ему нужно правильно ориентироваться в обществе, которое непрерывно изменяется и саморазвивается. Во-вторых, актуальной становится мировоззренческая проблема поиска человеком своего места в таком обществе. С позиций синергетики человек предстает как самодостаточная личность, которая сама выстраивает отношения гармонизации с другими субъектами и окружающим миром в целом. Поскольку человек – это открытая система, то пути его развития и изменения не могут быть кем-либо извне навязаны и определены. В точках бифуркации возрастает ответственность человека за сделанный выбор, и поэтому человек находится постоянном процессе корректировки своих смысложизненных ориентиров. В современном образовании основополагающим принципом воспитания и обучения в контексте синергетического видения мира становится формирование целостного мировоззрения, которое реализуется через чувства личностной ответственности, сопричастности и диалогичности.

Вполне закономерным также в работе И.М. Предборской является ее обращение к такому концепту как “многомерный простор возможных социокультурных перемещений”, как одного из ключевых понятий, предназначенных для анализа и интерпретации социальных изменений. “Имеется ввиду необходимость разработки многомерного представления об обществе на основаниях парадигмы нестабильности... Мы видим в этом понятии огромный эвристический потенциал и плодотворное методологическое значение. Его использование можно оценить как катализатор интеллектуального переворота в области социальной философии. Понятие “многомерность” по своей сути не является ни экономическим, ни политическим, ни социологическим. Оно выступает как общесистемная цивилизационная

характеристика, которая отражает не какой-либо аспект явления, но описывает его целиком” [20, с.124].

В своих дальнейших работах И.М. Предборская, используя понятие “многомерности” в вышеупомянутом значении отмечает, что “это понятие основывается на фундаментальной идее атомизации определенных измерений. Если эту позицию игнорировать, то мы получим так называемую плоскую картину многомерного социального феномена... суммируя можно сказать, что система общества более плодотворна и более приспособлена к выживанию, чем больше в ней реализованы или могут быть реализованы различные уровни свободы” [26, р. 17-21].

Применяя предложенные теоретические концепты в практической плоскости, т.е. для анализа современного украинского общества, И. Предборская характеризует его с одной стороны, как “многомерное” [26, р. 21]. С другой, как общество, которое находится в состоянии социальных изменений – модернизации. “Трансформационные процессы в Украине поднимают целый ряд проблем. Особенно, это вопросы о: - ключевых ориентирах и возможных последствий социальных изменений; - адекватности методов их осуществления, в том числе и соответствие их “реформаторскому сознанию”; - национально-культурную идентификации общества; - его структурном цивилизационном выборе и т.д. Ключевые ориентиры реформ в Украине, с одной стороны, предполагают повышение уровня цивилизованности, а с другой- определения Украины своей самобытности, идентичности” [20, с. 132].

Таким образом, можно сделать следующие **выводы**:

- применение синергетических концептов и теорий к анализу природы и развития социальных феноменов показал свою плодотворность и жизнеспособность, поскольку многие проблемы социальных наук получают свое теоретическое и практическое решение с позиций синергетики;

- как было показано в работах И.М. Предборской, прежде всего, это относится к проблемам социальной динамики, или социальных изменений, роли социального субъекта в этих изменениях, нестабильности и изменчивости современного общества, которые находят свое решение в контексте “парадигмы нестабильности”;

- одной из значимых характеристик современного общества является признание факта его многомерности, что в свою очередь основано на многомерности человеческой сущности, которая должна обладать определенными свойствами, необходимыми для ее развития и самореализации; к таким чертам относится способность личности к инновациям в различных сферах деятельности, ее творческий потенциал, готовность к радикальным переменам. Этот новый социальный тип, согласно концепции И.М. Предборской получил название “инновационный человек”;

- воспитание и образование этого типа личности является актуальной и важной задачей современной системы образования, которая стремится к внедрению новых принципов и методов образования, способствующих культурному и мировоззренческому самоопределению личности в современном мире.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Аванесова Г., Каширина О., Урсул Т., Василенко Л. Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. - М.: Прогресс-традиция, 2009.- 688с.
2. Астафьева, О.Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы: Монография / О.Н.Астафьева. — М.: Изд-во МГИДА, 2002. -295с.
3. Астафьева О.Н. Социокультурная синергетика в России и Украине: предметная область, история и перспективы / О.Н. Астафьева, И.С. Добронравова // Постнеклассика: философия, наука, культура: Кол. монография; [отв. ред. Л.П. Киященко и В.С. Степина]. – СПб. : изд. дом «Мирь», 2009. – С. 634-669.
4. Бевзенко Л. Д. Самоорганизационные процессы в социологии. Монография. – Институт социологии НАН Украины, Киев, 2002. – 437 с.
5. Бранский В.П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории // Общественные науки и современность, 1999. — С. 117-127.
6. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология: теория самоорганизации индивидуума и социума. СПб.: Политехника, 2002. - 476с.
7. Бранский В., Пожарский С. Глобализация и синергетический историзм. — СПб.: Политехника, 2004. - 400с.
8. Буданов В.Г. Социальный хаос: сценарии прохождения, адаптации, управление // Электронный ресурс: [Режим доступа]: <http://spkurdyumov.ru/biology/socialnyj-chaos-scenarii-prohozheniya/>
9. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: синергетика и теория социальной самоорганизации. СПб., 1999. - 480с.
10. Горбунова Л. С. Постнеклассические практики в условиях «текущей современности» // Постнеклассические практики: опыт концептуализации. Коллективная монография / Под общей ред. В.И.Аршинова и О.Н.Астафьевой. – СПб.: изд. дом «Мирь», 2012. – 536 с. – С. 408–416.
11. Добронравова И.С., Финкель Л.С. Синергетические исследования социальной самоорганизации в Украине // Электронный ресурс: [Режим доступа]: <http://www.synergetic.org.ua>
12. Донникова И. Постнеклассическое гуманитарное знание: границы и возможности. - Філософія освіти. - 2015. - №1 (16). - С.157-167.
13. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетика. Монография. - Херсон: изд-во “Гринь Д.С.”, 2015. - 488с.
14. Каган М.С. Введение в историю мировую культуру.- СПб.: 2000-2001.- 385с., 320с.
15. Капустин В.С. Введение в теорию социальной самоорганизации: Учебное пособие курса / В.С. Капустин. - М.: РАГС, 2003. - 170с.
16. Капицын В.М. Социальные изменения: глобализация, модернизация, инновационное развитие // Электронный ресурс: [Режим доступа]: <https://istina.msu.ru/publications/article/5618848/>
17. Князева Е. Н. Социальная сложность: самоорганизация, тренды, инновации / Е. Н. Князева // Общество, философия, история, культура. — 2013. — № 1. — С. 20—28.
18. Колядко И.Н. Социальный кризис как предмет социосинергетической интерпретации // Электронный ресурс: [Режим доступа]:

<http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/167171/1/82-86.pdf>

19. Кочубей Н.В. Синергетические концепты и нелинейные контексты. - Сумы: Университетская книга, 2009. - 236с.

20. Курдюмов, С. П. Синергетика: начала нелинейного мышления / С. П. Курдюмов, Е. Н. Князева // Сайт С. П. Курдюмова [Электронный ресурс]. — 2002. — Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/what/sinergetika-nachala-nelinejno-myshleniya>.

21. Лутай В.С. Синергетическая парадигма как философско-методологическая основа решения основных проблем XXI века // Практична філософія. - 2003.- №1 (7). - С.10-38.

22. Манн С. Теория хаоса и стратегическое мышление // Электронный ресурс: Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/what/mann/>

23. Назаретян А.П. Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги // Общественные науки и современность. - 1997.- №2. - С.91-98.

24. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. — 1991. — №6. - С.46-52.

25. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина. Монографія / Ірина Михайлівна Предборська. – Суми: Вид-во Слобожанщина, 1995. – 136 с.

21. Predborska I. The Concept of “Multi-Dimensionality” in Social Philosophy // The Proceedings of the Twenty-first World Congress of Philosophy, Vol. 2. - Ankara, 2006. - pp. 17-22.

27. Філософія освіти. Навчальний посібник / За загал. ред. В. Андрущенко, І. Предборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.

Надібська Оксана Ярославівна - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ

УДК 1.000.165.6/.8(081)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО ТА РОМАНТИЧНОГО НАПРЯМКІВ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРІОРИТЕТІВ

В статті йдеться про ліберальну та романтичну складові в розвитку української системи пріоритетів.. Окреслено основні контури двох підходів до проблеми матеріальних та духовних пріоритетів, визначено як саме вони виявляються у вітчизняному ціннісному просторі.

Доведено, що обидва напрямки ми бачимо в історії української духовної культури, витоки обох ми можемо прослідкувати від моменту оформлення специфічних особливостей української свідомості, з XVII століття, через період національного ренесансу XIX ст. та період створення сучасної української державності. Обидва напрямки мають як позитивний зміст, так і приховано небезпечні тенденції.

Ключові слова: система пріоритетів, соціальні пріоритети, матеріальні та духовні пріоритети, лібералізм, романтизм.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЛИБЕРАЛЬНО И РОМАНТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ УКРАИНСКОЙ СИСТЕМЫ ПРИОРИТЕТОВ

В статье говорится о либеральной и романтической составляющей в развитии украинской системы приоритетов. Определены основные контуры двух подходов к проблеме материальных и духовных приоритетов, определено как именно они проявляются в отечественном ценностном пространстве.

Доказано, что оба направления мы видим в истории украинской духовной культуры, истоки обоих мы можем проследить с момента оформления специфических особенностей украинского сознания, с XVII века, через период национального ренессанса XIX в. и период создания современной украинской государственности. Оба направления имеют как положительное содержание, так и скрытые опасные тенденции.

Ключевые слова: *система приоритетов, социальные приоритеты, материальные и духовные ценности, либерализм, романтизм.*

INTERPRETATION OF LIBERAL AND ROMANTIC DIRECTIONS IN DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PRIORITY SYSTEM

The article deals with the liberal and romantic constituents of the development of the Ukrainian system of priorities. The main contours of the two approaches to the problem of material and spiritual priorities are outlined, it is determined how exactly they are manifested in the domestic value space.

It is proved that we can see both directions in the history of Ukrainian spiritual culture, we can trace the origins of both of them from the moment of the formatting of specific features of Ukrainian consciousness from the seventeenth century through the period of the national renaissance of the nineteenth century. and the period of creation of modern Ukrainian statehood. Either directions have both positive content and covertly dangerous tendencies.

Key words: *system of priorities, social priorities, material and spiritual values, liberalism, romanticism.*

Постановка проблеми. В розвитку української системи пріоритетів в останні два десятиліття ми можемо умовно виділити два напрямки інтерпретації ролі духовних та матеріальних пріоритетів – позначимо їх як романтичний та ліберальний. Обидва напрямки можна простежувати з XIX століття, з моменту становлення національно-свідомої інтерпретації особливості буття українського народу, але коріння цих напрямків сягає якнайменше ранньомодерної доби, коли річпосполита політична свідомість, реформаційні впливи, оформлення греко-католицької церкви та української системи освіти створили особливий ментальний напрямок, в якому тісно переплелися уявлення про матеріальні та духовні спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти розробки і реалізації ідей лібералізму досліджено у наукових працях таких учених, як **Джон Кеннет Гелбрейт**, Джон Роулз і Ральф Дарендорф, Михайло Драгоманов, Богдан Кістяківський. Щодо пріоритету романтичних цінностей, то тут теоретичні розробки належать Тарасу Шевченку, Дмитру Донцову, В'ячеславу Липинському, а також іншим представникам національного та консервативного руху.

Метою даної статті є дослідження ліберальної та романтичної складової в розвитку української системи пріоритетів.

Виклад основного матеріалу. Позначені напрямки в розвитку системи пріоритетів

(ліберальний та романтичний) носять умовний характер. Той напрямок, що його визначаємо як ліберальний, в контексті даного дослідження трактуватиметься як такий, де надається перевага матеріальному факторові і де вбачається механізм вирішення питань національного будівництва в створенні матеріального благополуччя. Опозиційний йому напрямок в механізмі оформлення системи пріоритетів це той, де надається перевага духовному на протигагу матеріальному. Його нами пропонується визначити як романтичний. Спробуємо окреслити основні контури двох даних підходів до проблеми матеріальних та духовних пріоритетів, визначити як саме вони виявляються у вітчизняному ціннісному просторі.

Вихід України зі складу Радянського Союзу актуалізував ліберальні настанови. Здавалося, якщо здобуття Україною державної незалежності вже стало доконаним історичним фактом, слід звернутися до розбудови матеріального благополуччя, що в радянські роки відсувалося на другий план, що, в свою чергу, сприятиме розв'язанню питань національного будівництва.

Класичний лібералізм інакше називають економічним, адже він вперше в історії людства вивів право власності на першорядний рівень людських цінностей та позначив безпосередній зв'язок між матеріальним благополуччям та прогресивним розвитком суспільства. Вільне приватне підприємство є ідеалом цієї форми лібералізму, адже саме в розвиткові вільного підприємництва ідеологи лібералізму вбачали необхідну передумову реалізації прав людини.

В післявоєнні часи лібералізм переживає своє друге народження, що призвело до появи так званого соціал-лібералізму, що стверджує, що найкращим захистом від тоталітаризму є економічно благополучне і освічене населення, яке володіє широкими громадянськими правами. Представники цієї течії, такі як **Джон Кеннет Гелбрейт**, **Джон Роулз** і **Ральф Дарендорф**, вважали, що для зростання рівня особистих свобод необхідно навчати освіченому користуванню ними, а шлях до самореалізації лежить через освоєння нових технологій.

У повоєнні роки значна частина теоретичних розробок в царині лібералізму була присвячена питанням вивчення суспільного вибору та ринкових механізмів для досягнення «ліберального суспільства». Одне з чільних місць у цій дискусії посідає теорема Ерроу. Теорема Ерроу (чи парадокс Ерроу) була сформульована в 1951 році американським економістом Кеннетом Ерроу. В ній обстоюється неможливість «колективного вибору»: не існує такої процедури упорядкування суспільних уподобань, яка визначена для будь-якої комбінації переваг, не залежить від індивідуальних переваг щодо сторонніх питань, вільна від нав'язування однією людиною свого вибору всієї громади і задовольняє принципом Парето (тобто, те, що оптимально для кожного індивіда, має бути і найбільш бажаним для всього суспільства).

Наслідком розгортання цієї теореми є ліберальний парадокс, згідно з яким неможливо розробити універсальну і справедливу демократичну процедуру, яка була б сумісна з необмеженою свободою особистого вибору. Такий висновок означає, що в чистому вигляді ні ринкова економіка, ні економіка добробуту не є достатніми для досягнення оптимального суспільства. Тим більше, що зовсім не ясно, що саме позначається терміном «оптимальне суспільство», а всі спроби таке суспільство побудувати кінчалися поразкою або катастрофою (СРСР, Третій рейх). Іншим виміром цього парадоксу є питання пріоритетності точного проходження процедур або рівності у правах для всіх учасників. Поняття власності, як вже було сказано, є головним поняттям теорії лібералізму. При цьому лібералізм, спираючись на невід'ємне право власності, не пропагує анархії в майнових відносинах. Це не відмова від будь-якого свідомого планування. Це заперечення права держави втручатися у відносини власності, що найбільш актуалізують поняття захисту прав власності.

Українська культура має серйозне коріння сприйняття матеріального фактору як значущої складової системи пріоритетів. Нагадаємо, що в XVI ст. Україна опинилася в зоні

впливу протестантизму, й відтоді протестантська етика залишається значущою складовою духовного простору України. Положення відомої роботи Макса Вебера щодо зв'язку протестантської етики та духу капіталізму можна сміливо ілюструвати українським матеріалом. Протестантська етика передбачає особливу увагу до матеріального успіху, вбачаючи в ньому ознаку правильно обраного шляху, правильно зрозумілої волі Божої.

В цьому контексті слід зауважити, що саме особливі, власне українські тенденції духовного життя після входження України до складу Російської імперії, були уневаженені. Тому, значною мірою саме ці, спрямовані на трудову етику та святість власності, парадигми розвитку української свідомості трактувалися імперією як неактуальні. В наші часи спостерігається, швидше, протилежна тенденція – бажання перекласти відповідальність за своє матеріальне буття на якусь структуру (державу чи міжнародне співтовариство) переважає в сучасному українському суспільстві. Звернення до згаданих складових традиційної української системи пріоритетів в цьому дослідженні не є випадковим – здається, що повернення та актуалізація засад трудової етики в масштабах всієї сучасної української свідомості відіграло б позитивну роль в виході України з перманентного кризового стану, в якому вона перебуває багато років.

Лібералізм як пріоритетне явище громадського розвитку не з'явився в українській свідомості наприкінці існування радянської влади. Ще у XIX столітті з'явилися ліберальні ідеї в творах Михайла Драгоманова, Богдана Кістяківського. Михайло Драгоманов органічно включав досвід європейського ліберального бачення світу в оптику українського майбутнього.

Бачення прав людини Богданом Кістяківським відрізнялося увагою до соціальних прав, а саме до того, що теоретик називав «правами на гідне існування». Ми нагадуємо про ці акценти в контексті нашого дослідження вкоріненості матеріальної складової в ціннісний каркас української свідомості. З вищесказаного випливає висновок, що напрямок в розумінні матеріальної складової ціннісної системи, який ми вище позначили як ліберальний, є притаманним українській теорії з моменту усвідомлення необхідності опису та осмислення власне українського політичного шляху.

Водночас, паралельно з вкоріненням «ліберального» підходу до розподілу матеріальних та духовних цінностей формувалася й позиція, що віддавала перевагу суто духовному чиннику. Так, наприклад, Дмитро Донцов вважав, що для перемоги національної ідеї творча меншість має відкинути «всі ці лібералізми, демократизми, соціалізми, пацифізми» та згуртувати націю навколо одного ідеалу. Цей підхід вище позначений нами як романтичний. Такий варіант розуміння будівництва системи пріоритетів передбачає орієнтацію винятково на всеохоплююче збереження духовного ідеалу як єдиної умови національного існування та будівництва.

З часів формування романтичного ідеалу в українській свідомості XIX ст. духовна спрямованість української нації вважається навіть національною особливістю, що відрізняє українців від, скажемо, спрямованих на розвиток матеріального начала європейців. Згадаймо палкі заклики представників українського Відродження XIX ст., в яких не зрідка лунало пристрасне попередження стеретися холодного духу західної гонитви за прибутком, що може вбити тендітну душу українського народу. Стеретися ліберальних цінностей та впливу Заходу закликали й Дмитро Донцов й В'ячеслав Липинський, а також інші представники національного та консервативного руху. Достатньо згадати у цьому контексті заклики Тараса Григоровича Шевченка проти надмірного захоплення панславистськими цінностями – понад усе треба дбати про інтереси рідного народу, а для вас цікавіші проблеми всіх інших!

Звинувачення Європі як такій, що керується виключно матеріальними пріоритетами, вкорінені в українську суспільну свідомість. На це звертає увагу відома дослідниця та публіцист Оксана Пахльовська, виділяючи дві основні тенденції в розумінні ролі Європи в сучасному українському менталітеті. Європа виявляється звинуваченою в цинічному

відштовхуванні України. Якщо в лави ЄС було прийнято Румунію та тільки-но створене Косово, а Україну не було, отже Європа завинила перед Україною [3, 596]. Оксана Пахльовська називає таку позицію відмовою від відповідальності за власну долю, але зараз йдеться про фіксацію головних ліній відношення до Європи як осередку матеріальних пріоритетів. Існуюча тенденція звинувачення Європи базується саме на описанні її як осередку матеріального інтересу, який душить будь-якій живий рух.

Що ж є складовими того конгломерату пріоритетів, що ми умовно позначили як романтичний? По-перше, це впевненість в тому, що українська свідомість будується на докорінно інших орієнтирах, ніж у світі матеріального благополуччя. Тут можна провести певні паралелі з подібною позицією, що формується в російській свідомості. Відома теза про загадкову російську душу теж містить впевненість в тому, що система істинних пріоритетів базується виключно на системі духовних цінностей. Подекуди ця впевненість доходить до повного відштовхування матеріального як другорядного, апології юродства, байдужості до облаштування життя.

Українська система пріоритетів в своєму романтичному варіанті, спрямованому на духовні цінності, має власні характеристики, що не можуть бути зведені до якоїсь іншої системи. Спробуємо це продемонструвати.

На формування згаданого романтичного ідеалу помітно вплинув багаторічний досвід колоніального буття. Виключність з реального історичного процесу формує особливе коло розуміння сенсу власного життя, на особливості якого неодноразово звертали увагу дослідники розвитку української національної свідомості. Відома дослідниця та публіцист Оксана Забужко вважає за можливе констатувати навіть подвійну колоніальність української культури – знаходячись в колоніальній залежності від імперії, Україна перебувала одночасно й за «залізною завісою», що відділяла саму імперію від решти світу. Звідси й особливе ставлення до традиції, до свого минулого, ревниве бажання зберегти особливості власного способу життя. Таке вимушене бажання будувати свою систему пріоритетів на єдиному доступному бутті – історичному – породжує особливе ставлення до цінностей історичного минулого та особливе сприйняття часу. Про обидві вказані риси треба сказати окремо.

Відсутність власної держави та наявність славетних сторінок в минулому спрямовує систему пріоритетів вбік захисту історичної пам'яті. На цьому будувалися особливості української національної свідомості ще в XVII ст., коли сформувалося власне українське розуміння свого буття в історії. Перші проекти політичного самовизначення України були збудовані саме на звеличенні історичного досвіду. Так, трактат Захарії Копистенського «Палінодія или Книга оборони» (1621 р.) описав історичне минуле Києва як столиці не тільки України, а і всього східного православного світу. Традиційно атрибутований Йову Борецькому меморіал «Protestacja» (1621 р.), написаний у формі звернення новопоставлених православних ієрархів до короля, містить обґрунтування правомірності власних дій славетним минулим Київської Русі. А в так званому «Густинському літопису», першому узагальнюючому творі з історії України-Русі, що його, гіпотетично, уклав Захарія Копистенський між 1624–1627 рр., об'єднується світська та агіографічна історія Русі для ствердження самодостатності православ'я в бутті руського народу. Від «Палінодії» Захарії Копистенського йде і перша спроба перекинути місток між прадавніми вольностями княжої Русі та річпосполитим сьогоденням. Саме тут було вперше сформульовано ідею добровільного приєднання Русі до Корони Польської і Великого князівства Литовського. Прямим продовженням цієї ідеї стала концепція Речі Посполитої як держави не двох, а трьох народів, що було проголошено вже 1623 р. Звісно, це було ідеологічним конструктом – ніколи Річ Посполита не була державою трьох народів, і навіть на Люблінському сеймі питання про третій народ не було поставлене. Але цей конструкт відображає усвідомлення необхідності політичного самовизначення.

Прихильність до історичних цінностей, як виявляється, може стати причиною

перетворення історичної свідомості на філологічну, отже історична свідомість передбачає здатність активно брати участь в процесі історичного руху, творити історію власноруч. Відтак, слід констатувати формування свого роду філологічного «симулякру» в українській свідомості. Ми дозволяємо собі використання цього дещо анахронічного поняття, адже в сучасній українській культурі, на жаль, продовжує існувати та ж сама світоглядна настанова.

Комплекс духовних пріоритетів України включає особливе ставлення до традиції та історичного минулого, що має як позитивні, так і негативні складові. Зворотним боком названих пріоритетів стають свідоме відсторонення від іноземного, активного економічного життя та інколи міста як носія негативних тенденцій. Як зауважувала Соломія Павличко, «у європейських літературах урбанізм... асоціюється з модернізмом. В українській, де перетворення сільської культури в міську ніколи остаточно не завершилося, ставлення до міста стало лакмусом позиції митця, а дискурс міста позначений глибоким та болісним конфліктом» [2, с.210.]. Місто є символом певного типу свідомості, пояснює дослідниця. «В українській літературі з її закомплексованістю на народі, природній сільській людині, звернення до міста відбувалося особливо повільно та невпевнено. Мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю» [2, с.210.]. Аналізуючи мотиви української літератури 20-х років ХХ ст., Соломія Павличко констатує постійну присутність мотиву смерті міста в українській літературі першої половини ХХ століття.

В наш час образ України в європейському просторі набуває позитивних рис саме завдяки сплескам духовної складової системи пріоритетів. Можна згадати того самого Проспера Меріме та його читачів, що в ХІХ ст. захоплювались свобідним духом українського козацтва, що відрізняє шляхетних українців від занурених в гроші та кар'єру європейців. Таке сприйняття українського народу збереглося в європейській свідомості, що ми бачимо у сплесках інтересу до України в останні десятиліття.

Хотілося б в цьому контексті звернути увагу на те, що Оксана Пахльовська, що ставить духовні пріоритети на перший план, і саму Європу бачить саме в вимірі цінностей, серед яких духовні пріоритети займають перше місце. Визначаючи, чим саме є Європа, Оксана Пахльовська зазначає, що, говорячи про процес євроінтеграції, зазвичай звертаються до економічних реформ. Але ж «первинною базою формування ЄС є ЦІННОСТІ. Саме ті демократичні цінності, які народилися та розвивалися в глибинах європейської культури – від античності до сьогодні...» [3, с.602].

Оцінка власного простору починає будуватися від тої самої платформи, що традиційні для української свідомості звинувачення Європі в матеріальному спрямуванні. Так, говорячи про європейське самовизначення України, Оксана Пахльовська звинувачує українській політикум саме в захопленні матеріальними пріоритетами. Дослідниця звинувачує українській олігархат в тому, що він бачить «Європу виключно як таку собі гігантську фіолетову корову Мілка для доїння валюти» [3, с.598]. В хитаннях між «евроскепсісом» та «євроромантикою» йдеться не про економічні питання, наголошує Оксана Пахльовська. Йдеться про параметри моральні та культурні. «Історично одним з найважливіших компонентів європейської ідентичності є присутність волі суспільства, конструктивність, пропозитивність – тобто наявність прагнення народу БУТИ в історії» [3, с.598]. Європейська культура гранично антропоцентрична на відміну від етатоцентричних (державоцентричних) культур (азійські країни в цілому). Таким чином, в даному випадку аналізу європейської спрямованості України саме духовні пріоритети виступають найголовнішими. Можливість встати на шлях євроінтеграції, завважає дослідниця, залежить від самої України – від «обсягу її видимих, а особливо прихованих моральних ресурсів» [3, с.598].

Якщо ми придивимось до стану розподілу ліберальних та романтичних пріоритетів в повсякденній свідомості нашого сучасного співвітчизника, ми побачимо дивне сполучення матеріального та духовного спрямування пріоритетів, в якому бачимо вплив радянської

системи пріоритетів та намагання побудувати нову систему цінностей. Наприклад, згідно результатам загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» 2016 року [1], практично порівну розділилося число опитаних щодо матеріальних та духовних пріоритетів. Біля 32.7 % опитаних впевнені, що «Звичайно, важливими є і свобода, і достаток, однак в обмін на власний добробут я готовий поступитися державі часткою своїх прав та громадянських свобод». Водночас 33 % опитаних твердять, що «Звичайно, важливими є і свобода, і достаток, однак заради особистої свободи та гарантій дотримання всіх громадянських прав я готовий терпіти певні матеріальні труднощі». А 34.3 % вагаються з відповіддю.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в системі соціальних пріоритетів ліберальна та романтична складові присутні, напевно, в однаковій мірі, однак, на рівні усвідомлення власних пріоритетів (а також на рівні сприйняття України ззовні, з позиції європейського простору) переважають саме духовні. Розглядаючи існуючу систему пріоритетів, ми умовно позначили дві течії в системі пріоритетів, що концентрують полюси матеріальних та духовних пріоритетів, відповідно ліберальну та романтичну. Повторимося, вибір термінів є умовним. «Ліберальний» напрямок включає впевненість в священному праві власності, будуючи всю систему соціальних прав людини саме на недоторканості власності та свободи конкуренції. «Романтичний» напрямок включає орієнтацію на традиційні образи славетного минулого, честь, гідність, відторгнення грубого матеріального інтересу на користь багатому духовному життю.

Обидва напрямки ми бачимо в історії української духовної культури, витoki обох ми можемо прослідкувати від моменту оформлення специфічних особливостей української свідомості, з XVII століття, через період національного ренесансу XIX ст. та період створення сучасної української державності. Обидва напрямки мають як позитивний зміст, так і приховано небезпечні тенденції. Так, матеріальний напрямок системи соціальних пріоритетів відповідає тенденції виходу з соціалістичного простору, створює передумови для утвердження ідеї прав та свобод людини, без яких неможливо будівництво нормального сучасного суспільства. Однак надмірне захоплення ліберальними пріоритетами перекидає уявлення про сутність людського існування та, власне, підсилює процеси ентропії в суспільстві.

Духовні пріоритети створюють каркас традиційної української системи пріоритетів. Вони настільки міцно входять до образу української культури, що саме вони створювали привабливий образ України в європейському просторі як в часи романтичних національних відроджень, так і в роки незалежності України. Як і матеріальна складова, духовна частина системи соціальних пріоритетів має як позитивну, так і негативну сторони. Надмірне захоплення традиційними образами культури, небажання включитись до активного перебудовування суспільства, страх втратити власну ідентичність в процесі модернізації, можуть гальмувати процес розвитку суспільства та виходу зі стану стагнації, що залишилася Україні в спадок від радянського минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадська думка населення України [Електронний ресурс] : матеріали опитування, (Київ, 2016 р.) / фонд « Демократичні ініціативи ». – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/poll>. – Назва з екрана.
2. Павличко С. Теорія літератури [Текст] / С. Павличко. – К. : Основи, 2002. – 680 с.
3. Пахльовська О. Ave, Європа ! [Текст] / О. Пахльовська. – К. : Пульсари, 2008. – 656 с.

Нерубасская Алла Александровна – доцент, докторант кафедри філософії і методології познання, факультет історії і філософії ОНУ ім. І.І. Мечникова

УДК: 168.5

АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКОГО ПОНЯТТЯ «БІФУРКАЦІЙНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ» І «КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ» В ПСИХОЛОГІЇ

У статті проводиться порівняльний аналіз понять «біфуркаційний стан особистості» та «копінг - поведінка». «Біфуркаційний стан особистості» – це поняття, яке з'являється в філософії завдяки розвитку синергетики. «Копінг – поведінка» – термін психології, який розвивається в нових парадигмах цієї науки. Процес подолання стресу і вихід з біфуркації, як позитивний результат або потрапляння в нову біфуркацію, як негативний результат, ближче до синтезу психологічних понять «подолання стресу» і «копінг-поведінка», або їх можна розглянути як два різних аттрактора біфуркацій. Поняття «біфуркаційний стан особистості» є більш широким, ніж поняття «подолання» і «копінга» в психології. А ось що до сформованої «біфуркаційної свідомості», то це може бути як наслідок стресової ситуації, виробленої у вигляді захисного механізму до сучасної дійсності, так і може стати причиною, яка потребує «подолання» або «копінга».

Ключові слова: особистість, свідомість, біфуркація, аттрактор, копінг-поведінка

АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКОГО ПОНЯТИЯ «БИФУРКАЦИОННОЕ СОСТОЯНИЕ ЛИЧНОСТИ» И «КОПИНГ-ПОВЕДЕНИЯ» В ПСИХОЛОГИИ

В статье проводится сравнительный анализ понятий «бифуркационное состояние личности» и «копинг – поведение». «Бифуркационное состояние личности» – это понятие, которое появляется в философии благодаря развитию синергетики. «Копинг – поведение» – термин психологии, который развивается в новых парадигмах этой науки. Процесс преодоления стресса и выход из бифуркации, как положительный исход или попадание в новую бифуркацию, как отрицательный исход, ближе к синтезу психологических понятий «преодоление стресса» и «копинг-поведение», либо их можно рассмотреть как два разных аттрактора бифуркаций. Понятие «бифуркационное состояние личности» является более широким, чем понятия «преодоления» и «копінга» в психологии. А вот сформировавшееся «бифуркационное сознание» может быть как следствием стрессовых ситуаций, выработанное в виде защитного механизма к современной действительности, так и может стать причиной, которая требует «преодоления» или «копінга».

Ключевые слова: личность, сознание, бифуркация, аттрактор, копинг-поведение

ANALYSIS OF THE PHILOSOPHICAL NOTION “BIFURCATION STATE OF PERSONALITY” AND “COPING BEHAVIOR” IN PSYCHOLOGY

This article provides a comparative analysis of such notions as «bifurcation personality state» and «coping behavior». «Bifurcation personality state» is a notion which appears in philosophy due to development of synergy. “Coping behavior” is a psychological term which develops in new paradigms of this science. In this research we provide examples of philosophical trends which put the problem of a human in the first place. Such examples of trends were philosophical anthropology and existentialism. Human existence cannot remain the same because of the changing social environment, shaping their behavior and life standards. In philosophical studies of XX-XXI c. there appear a number of works devoted to the human problems and their adaptation to more and more hostile

social environment. Each epoch marks human image in its own way. The process of stress management and way out of bifurcation as a positive outcome, or entering a new bifurcation as a negative outcome, is closer to synthesis of psychological notions as “stress management” and “coping behavior”, or they can be considered as two different attractors of bifurcations. The notion of “bifurcation personality state” is wider than the notions of overcoming and coping in psychology. However, a formed “bifurcation consciousness” can be both: a consequence of stressful situations, developed as a protective mechanism against modern reality, and a reason for overcoming or coping.

Key words: *personality, consciousness, bifurcation, attractor, coping behavior*

Предлагаем анализ понятий «бифуркационное состояние личности» и «копинг-поведение» в перспективе актуальности исследования на стыке двух наук: философии и психологии. Слово «перспектива» употребляем в надежде, что Наука для нашего государства станет важной доминантой в курсе на развитие нового украинского общества и исследования бытия личности будут актуальны, не меньше проблем в военной сфере, экономике или политике, т.к. человеческий ресурс – это самый основной ресурс в экономическом, политическом, культурном и т.п. развитии общества и государства.

В современный век молниеносного развития техники и технологий, образ человека все более становится расплывчатым. Расплывчатым, потому, что в погоне за материальными благами, сам человек забывает о своем главном предназначении. Человек сегодня умнее, мобильнее, динамичнее в своих проявлениях, но он не стал счастливее. Технократизм в XXI столетии поглотил его и делает из него «зомби». Зайдите в общественный транспорт, в кафе, что сразу бросится в глаза: люди, с гаджетами в руках и глазами, отсутствующими в действительной реальности, т.к. сознание их работает исключительно на события в электронном приспособлении. Что это: новое веяние или мода современности, или боязнь остаться не осведомленным без социальных сетей. Или нет, мне нравится термин не «сеть», а «паутина». А что делает в природе паутина: полностью тебя обездвигивает, а «паучки социальных сетей» потихоньку высасывает из тебя соки. Возможно, это одна из причин нервозности современного поколения, неустойчивости в жизненных ситуациях, не умения решать логические вопросы и задачи, полагаясь на Интернет, нестабильность в отношениях с партнерами, неумении коммуницировать и т.д.? Что сегодня формирует личность?! И какой образ современного человека будет предвестником будущего?! А может человек стал создавать роботы, с которыми вышеперечисленные проблемы просто не возникнут? А что уже говорить о том, что интерес к человеку с искусственным интеллектом зашкаливает, не смотря на то, что угрозы с его уст вполне могут стать реальностью (имеется ввиду робот София). Человек, как часть Мироздания в условиях формирования нового мировосприятия, роста и накопления знаний в различные научные системы, требует новых переосмыслений и нового понимания жизненных смыслов. Этому свидетельствует появление новых наук, причем, если естественные науки изучают организм человека и системы этого организма, их функционирование, то психология, психиатрия пытаются пойти дальше и раскрыть механизмы работы наших тонких материй. Ряд непризнанных наук, как например, эзотерика, параллельно пытаются работать с энергетическим телом человека. Вся эта проблематика часто интересует не только профессионалов, специалистов, но и обычных людей, пытающихся проникнуть в глубины своего сознания, что бы, возможно, разобраться в смыслах своего существования и выработать адаптивные механизмы на стрессоры.

Целью статьи является сравнительный анализ понятий «бифуркационное состояние личности» и «копинг-поведение».

В философии XX-XXI столетия появляется немало работ, связанных с проблемами человека и адаптации его к все более враждебной социальной среде. В психологии отобразены различные аспекты, отражающие многосторонность личности. О них можно

прочитать у А. Леонтьева, С. Рубинштейна, Л. Божович, В. Слободчикова, Е. Исаева и др. В философии с самой древности и до сегодняшнего дня проблема человека – это центр всей философской антропологии. В XX веке занимались этими вопросами А. Бергсон, М. Шелер, Тейяр де Шарден, Н. Бердяев, Ж.-П. Сартр и многие другие. Отмечу некоторых современных исследователей из украинской философской мысли. Л. Д. Бевзенко исследовала духовное измерение в социальных процессах саморегуляции. В. Л. Петрушенко человека увидел антиподом социуму и истории. К. Хвойницкая разбиралась, кем является постчеловек: киборгом или над сознанием. Е. К. Быстрицкий ставит на один пьедестал личность, экзистенцию и культуру. В. Ю. Даренский рассмотрел диалог человека и природы в срезе экзистенциальности. И. А. Донникова представила человека и культуру через призму социального порядка, вывела интегративную роль культуры в формировании целостного человеческого бытия. Е. Н. Князьева в личности выделила динамическую структуру.

Каждая эпоха по-своему маркерует образы человека. Человек не может оставаться одинаковым, так как меняется социальная среда, формирующая его поведение и нормы жизни. Немецкий философ и социолог, М. Шеллер, например, в XIX-XX веке определял кризисность западно-европейской культуры, влияющей на личность. Он считал, что никогда ранее человек не был настолько «проблематичным», как в XX столетии. «Приблизительно за последние десять тысяч лет истории мы – первая эпоха, когда человек стал совершенно «проблематичным»; когда он больше не знает, что он такое, но в то же время знает, что он этого не знает...» [1, с. 133-159]. Как известно, для решения проблем, связанных с пониманием человеческой природы, он предложил создать научную систему человекознания – философскую антропологию. Мне импанирует его поход к человеку, как первичному субъекту в системе «человек-общество», концептуальными свойствами которого М. Шеллер определяет единичность (уникальность), самоопределяемость (свобода) и саморегуляцию (целостность), а основой их является любящее бытие [2, с.43-57]. Структурными элементами сущности человека по М. Шелеру, есть «порыв» (аффекты) и «дух» (доброта, любовь и т.д.). Поразительным образом повторяются кризисы обществ. Преодолением такого кризиса в свою эпоху философ видит в предании моральным, философским и религиозным ценностям особого статуса для человека. «Человек, занимая центральное место в философии М. Шелера, является духовным существом, а основными принципами бытия человека выступают могущественный, но слепой жизненный порыв и всепостигающий, но немощный дух» [3]. В любом случае, кризисов человеку во враждебной социальной среде не избежать. О кризисах мы поговорим ниже с точки зрения современных наук.

Отметим главную цель образования философской антропологии, которую сформулировал Дильтей. Он выделял науку о человеке как основной тип знания, все остальные типы имеют вторичный характер. Кроме этого философская антропология определила человека как часть природной среды. Эту антропологическую характеристику можно считать первой. Далее будет сформулирована так называемая парадигма жизни. Второй антропологической характеристикой человека является экзистенция. Эта традиция восходит к Кьеркегору (парадигма существования). Первичность бытия как следствие понимания самого себя в этом мире и для этого мира. Человек – центр всего и возникающие кризисы предположительно будут решаться через возможность человека оставаться на вершине. Таким образом, любое решение могло бы человеку минимизировать последствия бифуркаций. Но история, как известно, не любит сослагательных наклонений.

Еще один пример восходит к первой четверти XX столетия дарит истории философии течение, которое так и переводится как существование, в смысле существование человека – экзистенциализм. Здесь не столько структурные элементы сущности человека интересуют философов, сколько само существование: смысла жизни, отчуждение, как реакции на социальные и личные кризисы, поиск свободы и т.п. Порождаются эти кризисы исторической эпохой, связанной с первой мировой войной и мироощущением людей, боящихся за свою

жизнь (К. Ясперс, М. Хайдеггер, Н. Бердяев, Л. Шестов и др.). В этих течениях человек теряет своё центральное положение, первичность в системе «человек-общество». «В повседневной жизни человек никак не проявляет свою подлинную сущность; человек выступает здесь как сумма определенных социальных ролей...в этом мире правят толпа, любопытство, двусмысленность и болтовня...» [4]. Все чаще философские учения обращаются к решению проблем, связанных с кризисными ситуациями, и как ответ на такой запрос, появляются новые науки и парадигмы.

В 60-х годах XX столетия такой новой наукой была синергетика, которая и стала претендовать на универсальность своего учения и работала в междисциплинарной матрице. Процессы самоорганизации систем, в том числе и социальных, являются познавательными задачами синергетики. «Синергетика изучает сложные, неравновесные, открытые, диссипативные, нелинейно развивающиеся системы, ибо только они способны к самоорганизации» [5, с. 23]. Возникновение синергетики связывают с именами Г. Хакена и И. Пригожина. «В формулировке И. Пригожина становление синергетики рассматривается в общем контексте начавшегося во второй половине XX в. процесса фундаментального пересмотра взглядов на науку и научную рациональность. Суть этого процесса состоит в «возрождении времени» в современном естествознании и начале «нового диалога человека с природой» [6]. «Объекты синергетики – это системы самой реальности от макро- до микромира в целом. При этом они всегда являются объектами уже действующих наук о природе и обществе» [5, с. 27], а я добавлю здесь и человека. Философия заимствовала из этой науки понятие «бифуркация» и «аттрактор», которые используются мною в анализе антропологических проблем.

Предлагаю провести некоторый сравнительный анализ понятий «бифуркационное состояние личности», появившееся с развитием синергетики в гуманитарной области и проникнувшей в философию, и «копинг-поведение», имеющееся у психологов. Философское понятие «бифуркационное сознание личности» мы находим в работах российского исследователя В. П. Шалаева.

Так российский профессор в своих работах вводит понятие «личность с бифуркационным сознанием» [7]. В. П. Шалаев определяет бифуркационную личность как универсальный тип личности, порождаемый в переходные периоды развития цивилизаций и культур различных народов и мира в целом...это человек, чье сознание и поведение можно было бы назвать в высшей степени нестабильными, неопределенными,.. находящегося в состоянии ментального кризиса» [7, с.322]. Такой человек является социальным базисом всякой новой истории. В. Шалаев также говорит, что под эту категорию попадает немалая часть современного российского общества (от автора: и украинского тоже), являясь «наиболее удобным и востребованным по своим качествам человеческий строительный материал новой социально-культурной формы». В. П. Шалаев отмечает, что такими людьми легко манипулировать из-за их смешанного и миксированного сознания. Из отрицательных аттракторов такой личности, можно отметить ее деградацию: алкоголизм, наркомания и т.п. Есть и положительные аттракторы, которые привели личность к новому уровню осознания действительности, личностному росту и т.п. Но существуют и спорные аттракторы. По В. П. Шалаеву, человек с бифуркационным сознанием «готов для сохранения достигнутого уровня удовлетворения своих сформированных потребностей поддержать любую идею, систему ценностей, даже антиморальную, но гарантирующую ему стабильное существование. Это в некотором смысле эгоистичный, беспринципный, но цивилизованный в своих потребностях человек...» [8, с. 99]. Из вышесказанного понятно, что человек в бифуркационные моменты ищет подходящие исключительно для себя, как индивидуальности, аттракторы, чтобы преодолеть сложные ситуации. В психологии сходной проблематикой занимаются не так давно, тем более мало работ такого рода и в Украине.

Украинские исследователи отмечают, что в психологии проблема «копинга» появляется

во второй половине 20 столетия [9, с. 13] и вводит этот термин Л. Мерфи, которая исследовала «способы преодоления детьми условий, выдвинутыми кризисами развития...термин «coping» при этом понимался как стремление индивида решить определенную проблему» [9, с.13]. Так вот, психологи акцентируют своё внимание на сложности таких исследований по причине того, что люди по-разному могут преодолевать трудности (в философии: бифуркации) и реагировать на те, или иные стрессоры, поэтому возникают сложности с их классификациями. Личность со сформировавшимся бифуркационным сознанием – это уже не та личность, которая попала в точку бифуркации своего бытия, это уже личность, которая выбрала свой аттрактор и как следствие выбора с позиции «хорошо-плохо» получила не только положительный, но и сомнительный вектор своего существования. Психологи пошли еще дальше и разъединили понятие «преодоление стресса» и «копинг-поведение», считая их «разными формами активности» человека, что охватывают взаимодействие субъекта с заданиями и проблемами внешнего и внутреннего плана» [9, с. 13-14]. Понятие «бифуркационное состояние личности», которое включает и сам момент возникновения стресса, попадание личности в точку бифуркации, и аттрактор личности, т.е. процесс преодоления стресса и выхода из бифуркации как положительный исход или попадание в новую бифуркацию, как отрицательный исход, ближе к синтезу (соединению) психологических понятий «преодоление стресса» и «копинг-поведение», либо их можно рассмотреть как два разных аттрактора бифуркаций. В одном случае, как стратегию личности необходимо выбрать аттрактор «преодоление стресса», а в другом – «копинг-поведение». Различие этих понятий заключается в том, что «преодоление стресса» возникает, когда «сложность задания превышает возможности обычных реакций, делает недостаточным нормативное приспособление, требует новых ресурсов, при необходимости изменить поведение в трудных жизненных ситуациях, при хроническом влиянии стрессоров и негативных повседневных событиях. Преодоление появляется на когнитивном, эмоциональном и повседневном уровнях в форме разных стратегий противодействия стрессогенным факторам или стрессовым реакциям» [10, с. 122-133]. Здесь основное взаимодействие отвечает за взаимодействие человека и внешней среды. Когда как «копинг» направлен на «индивидуальный способ взаимодействия с ситуацией относительно к собственной логике, значимости в жизни человека и его психологических возможностей» [цит по 9, с.14]. Направлен «копинг» на «обеспечение и поддержку благополучия человека, физического и психического здоровья и удовлетворенности социальными отношениями» [11, с. 17-27].

В заключении, обобщим наши выводы. Если рассматривать понятие «бифуркационное состояние личности», то оно является более широким, чем понятия «преодоления» и «копинга» в психологии. А вот сформировавшееся «бифуркационное сознание» может быть как следствием стрессовых ситуаций, выработанное в виде защитного механизма к современной действительности, а может стать причиной, которая потребует «преодоления» или «копинга». Процесс «преодоления ситуации» и процесс «копинга» – это аттракторы бифуркационного состояния личности, возникшего со стороны социального взаимодействия или любых природных катаклизмов, и требующего от человека определенных решений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Шелер М. Человек и история // Человек: образ и сущность: (Гуманитарные аспекты). Ежегодник.- М., 1991. С. 133-159, сайт: www.musa.narod.ru обращение 20.10.2018
2. Шелер М. Особое метафизическое положение человека / Топос: философско-культурологический журнал. 2004. № 1 (8). – С.43-57
3. Электронный ресурс.– Режим доступа: www.philsci.univ.kiev.ua/ обращение к сайту

19.10.18].

4. Электронный ресурс.– Режим доступа: www.psyera.ru : вход доступа 20.10.18
5. Дмитриева М. С. Синергетика в науке и наука языком синергетики / Сборник статей. Одесса: Астропринт. – 2005. С. 23
6. Электронный ресурс.– Режим доступа: www.iphlib.ru / обращение 20.10.18
7. Шалаев В. П. Синергетика в пространстве философских проблем современности: Монография. Йошкар-Ола: МГТУ. 2009.- 360 с.
8. Шалаев В. П. Глобализация, постмодерн, бифуркационный человек – маркеры переходной истории / В.П. Шалаев Социологические теории общества. Журнал Сервис Plus. №2, 2008. - С. 96 - 105, С. 99
9. Родина Н. В. Психология копинг-поведения: системное моделирование: монография/ Родина Н.В. , Одесса: издатель Букаев ВВ., 2011. -364 с.]
10. Бодров В. А. Проблема преодоления стресса. COPING STRESS и теоретические подходы к его изучению / В. А. Бодров// Психол.журнал. – 2006. Т. 27. № 1. С. 122-133
11. Weber H. Belastung sverarbeitung / Weber H. // Fur Klinische Psychologie / - 1992. № 21 (1). - P. 17-27

Олейников Юрий Васильевич – аспирант кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

УДК: 124.5:316.722

ЗНАЧЕННЯ АКСІОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається два основних підходи до вивчення предметів, явищ навколишнього світу: онтологічний–спрямований на пізнання сутності предмета та аксіологічний – виражає ставлення людини до предмета «Аксіологічна» чи «ціннісна» парадигма культур-філософії найбільш на явно простежується в ХХ столітті, коли цілком очевидно на тлі трагічних «оман» людського розуму стає очевидно обмеженість раціоналістичних моделей культури. Зріст науково-технічного прогресу, освіченості, успіхи у задоволенні зростаючих людських потреб, удосконалення мереж комунікацій – не вели до автоматичного розширення поля духовності та не запобігали кривавим конфліктам. Виразне відношення до предмету здійснюється за допомогою цінностей.

Ключові слова: аксіологія, трансформація, цінності, культура.

ЗНАЧЕНИЕ АКСИОЛОГИИ ДЛЯ ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ КУЛЬТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА

В статье рассматривается два основных подхода к изучению предметов, явлений окружающего мира: онтологический направленный на познание сущности предмета и аксиологический - выражает отношение человека к предмету «Аксиологическая» или «ценностная» парадигма культур-философии наиболее на явно прослеживается в ХХ веке,

когда вполне очевидно на фоне трагических «заблуждений» человеческого разума становится очевидной ограниченность рационализма моделей культуры. Рост научно-технического прогресса, образованности, успехи в удовлетворении растущих человеческих потребностей, совершенствование сетей коммуникаций - не вели к автоматическому расширению поля духовности, но не предотвращали кровавым конфликтам. Выразительное отношение к предмету осуществляется с помощью ценностей.

Ключевые слова: аксиология, трансформация, ценности, культура.

THE VALUE OF AXIOLOGY FOR UNDERSTANDING THE ESSENCE OF THE CULTURAL THE TRANSFORMATION OF SOCIETY

The article is considered are two main approaches to the study of objects, phenomena of the world: ontological-aimed at understanding the essence of the subject and the axiological - expresses the attitude of the person to the subject. The "axiological" or "value" paradigm of culture-philosophy is most clearly seen in the twentieth century, when it is quite evident against the background of tragic "misconceptions" of the human mind that the limited rationalist models of culture becomes apparent. The growth of scientific and technological progress, education, success in meeting the growing human needs, improving communication networks - did not lead to automatic expansion of the field of spirituality and did not prevent the bloody conflicts. Expressive relation to the subject is carried out with the help of values.

Key words: axiology, transformation, values, culture.

Основна функція цінностей – регулятивна функція, а саме регулювання поведінки індивіда у певних соціальних умовах. Яким чином здійснюється функція цінностей? Індивід, щоб відчувати себе повноправним членом суспільства, повинен оцінювати себе, свою діяльність, поведінку на підставі відповідності вимогам культури суспільства. Відповідність життя-діяльності індивіда прийнятим у суспільстві нормам, принципам створює в неї відчуття власної соціальної повноцінності, яка є умовою нормального соціального самопочуття, і навпаки, відчуття не відповідності поведінки вимогам суспільства занурює людину у стан дискомфорту, виводить з рівноваги і можливо стає причиною кризи. Людина потребує постійного контролю у ступені своєї відповідальності соціальним нормам, тобто у ступені своєї соціальної повноцінності. Зовнішній контроль за ступенем соціальної повноцінності здійснюється інститутом громадської думки, правовим органом і т. д., внутрішній контроль здійснює сама особистість з позицій існуючих норм і потреб суспільства, засвоєних ним у процесі соціалізації, що виступає самоконтроль. Самоконтроль є впливовим механізмом розвитку індивіда, оскільки припускає подальше корегування поведінки особистості у відповідності з вказаними. Усвідомість власної неповноцінності спокушає її до творчої діяльності з заповненням і компенсації недостатності індивідуального буття та виступає як креативний механізм, механізм розвитку. Твердження про формування кардинально нового розвитку сучасного суспільства вже стало аксіоматичним. Є різні підходи до характеристики його становлення та розвитку: постіндустріальне суспільство – дослідники Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен; пост-економічне – Г. Кан, В. Іноземцев; інформаційне – О. Тоффлер, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Дж. Бенігер; суспільство знань П. Дракер, Ф. Вебстер; пост-капіталістичне – Р. Даріндорф; пост-цивілізаційне – К. Боулдінг, та ін. Стан розробки проблеми соціально-філософського аналізу культури як аксіологічного феномену та засоби аксіології характеризується певною неоднозначністю. З одного боку, існує значний бібліографічний список з філософії культури. З іншого боку, аналіз філософських джерел переконує, що аксіологічна рефлексія феномену культури ще не існує як досить розвинений відмежований простір філософського дослідження, де розв'язані гранично значущі теоретичні питання. Головним чином це стосується аксіології. Так, аналіз філософсько-культурологічних робіт

філософів М. О. Бердяєв, С. Л. Франк, В. С. Соловйов, М. О. Лосський, П. Д. Юркевич, Е. Фромм, О. Ф. Лосев, К. Ясперс, М. Гайдеггер, та ін.. переконує нас у тому, що їх філософія була наскрізь аксіологічною, тому-що стосувалася глибинних значущих аспектів відносин світу та людини як субстанціальних елементів культури. Їх міркування про ціннісну природу культури і про культуру аксіологічного явища багато в чому поставили певну очевидну даність, яка не потребує додаткової рефлексивної роботи думки, пов'язаної із з'ясуванням виникнення ідеї, поняття, феноменології, морфології, ієрархії, мови цінностей, тобто усієї проблематики, що окреслює, власне, предмет аксіології, і надзвичайно необхідної як методологічний базис міркування про культуру як систему цінностей. Виходячи з констатації такої теоретичної ситуації, специфіка даного дослідження припускає використання значної кількості джерел які становлять собою розробку аксіологічної проблематики та її аспектів, стосовно культури в цілому та її проявів. Першу групу джерел складають «класичні» роботи з філософської теорії цінностей: Р. Г. Лотце, Г. Ріккерт, В. Віндельбанд, Ф. Ніцше, О. Ф. Лосев, М. О. Бердяєв, культурології та філософії людини, безпосередньо пов'язані з аксіологічною проблематикою М. Шелер, Х. Плеснер, В. Штерн, Е. Шпрангер, Г. Мюнстерберг, Ф. де Соссюр, Ф. Brentano. Ці автори по-різному ставили і розв'язували проблему цінностей. Але їх поєднувало одне: поставлена проблема цінності та цінностей нерозривно було пов'язано з проблемою пізнання буття людини як системи, певним чином, організованих цінностей. Другу групу джерел утворили дослідження радянських філософів, предметом дослідження яких була аксіологія як особливий розділ філософського знання та її прикладні аспекти. По-перше, це дослідження в межах діалектико-матеріалістичної марксистської традиції дослідження цінностей В. П. Тугарінов, О. Г. Дробницький, М. С. Коган, О. Г. Здравомислов, С. Ф. Анісімов, О. О. Ручка, В. О. Василенко. Звернення власне до аксіологічної проблематики, редагованої до марксистської методології, не зважаючи на усі труднощі ідеологічного характеру, дозволило виявити фундаментальні евристичні можливості категорії цінності у пізнанні культури в цілому Н. З. Чавчавадзе, Ю. М. Давидов, П. Г. Гуревич, В. П. Сержантов, С. В. Пролєєв, як і соціологічні О. О. Ручка, І. Т. Фролов, М. С. Бургін, В. С. Бакіров, психологічні О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Б. І. Додонов, В. В. Кортава, Д. М. Узнадзе, філософсько-антропологічні В. П. Сержантов, В. Ш. Сабіров, М. М. Трубников аспекти. Третя група джерел формують дослідження закордонних соціальних філософів, культурологів, аксіологів та філософських антропологів К. Клакхон, Е. Фромм, М. Гайдеггер, К. Ясперс, які використали іншу, на відміну від діалектико-матеріалістичної, методологію пізнання культури. Це дозволило їм значно розширити проблематику аксіології у її сутнісному власне аксіологічному, так і в прикладному ракурсі. Особливе місце у завданні дослідження займає четверта група джерел, представлених роботами сучасних вітчизняних та російських філософів, осмислення проблем культури здійснюється у межах аксіологічної інтенції і аксіологічного дискурсу. У роботах С. Б. Кримського, В. М. Малахова, Г. Б. Гребенькова, С. В. Пролєєва, Н. В. Хамітова, та інших дослідників розглядаються загальнотеоретичні аспекти аксіології. Разом з тим вказані дослідження відзначаються багатогранністю та складністю відображення феноменологічного буття культури як аксіологічного феномену в загалі й української культури зокрема.

Інформатизація суспільства на сучасному розвитку посідає досить важливе місце. Дає можливості більшості комунікативних зв'язків різним соціальним групам та суспільствам. Інформаційне суспільство, де усі засоби інформаційних технологій комп'ютери, інтегровані системи, кабельний, супутниковий та інші зв'язки, програмне забезпечення, відео пристрій, наукові дослідження, направленні на те, щоб зробити інформацію загальною доступною, які активно впроваджуються у виробництво і життя [8, с. 54]. Інформаційне суспільство в американській національній інформаційній інфраструктурі визначається як суспільство, у якому: найкращі школи, вчителі та курси стають доступними усім студентам не залежно від географічної відстані, ресурсів та працездатності, величезний потенціал мистецтва, літератури, науки стає доступними не тільки у великих організаціях, бібліотеках, музеях;

послуги охорони здоров'я і соціальні послуги стають доступними в інтерактивному режимі кожному своєчасно та у необхідному місці, кожний має шанс жити у різних місцях без втрати можливості повноцінно працювати в офісі через електронні магістралі; не великі фірми у змозі отримувати замовлення з усього світу електронним шляхом; кожній може дивитися останні фільми, звертатися в контакти з державними службовцями; державні, ділові структури можуть обмінюватися інформацією електронним шляхом, знижуючи обсяг паперової роботи та поліпшення якості послуг [3, с. 59].

Динамічний суперечливий процес, який сьогодні переживає українське суспільство, пов'язаний як із труднощами становлення незалежної держави, так і з пошуком певної моделі суспільно-політичного, економічного розвитку, засобів оновлення соціокультурного життя. Характерною рисою цього процесу є інформаційна культура суспільства як показник задоволення соціальних, політичних, економічних і духовних потреб [9, с. 142]. Інформатизація суспільства встановила ряд соціокультурних проблем, які потребують нових методів та підходів у розв'язанні.

Розгляд проблем соціально-культурних проблем сучасного суспільства, формування його інформаційної культури почалося на межі 80-90х років ХХ століття поступово стає предметом спеціального дослідження. Але спеціальних праць, які комплексно розглядають проблеми формування сучасної культури, її функціонування, розвитку на різних рівнях не так багато. Одночасно у філософії, соціології, журналістиці відбувається процес накопичення знань, що стали основою для вивчення проблем, які досліджуються.

Від початку античної епохи теоретики наполегливо у пошуках осмислення феномену духовності. У роботах Аристотеля, Ф. Аквінського, Ф. Белока, Г. Гегеля, Канта, Д. Локка, О. Шпенглера та ін. Проблеми цивілізації культури проаналізовані у працях Д. Белла, М. Вебера, Дж. Оруела, М. Сорокіната ін. Цілий ряд досліджень проблемної галузі «людина-культура» «людина-цивілізація», «людина-інформація», нових підходів містять сучасні публікації В. П. Андрушенка, О. І. Арнольдова, Є. К. Бистрицького, Л. В. Губерського, В. Ф. Іванова, В. Г. Кременя, О. М. Мироненка, А. З. Москаленка, О. Ф. Коновця, І. О. Погорілого, Ю. Д. Прилюка, В. І. Шинкарука та ін. Узагальнений підхід різних дослідників можливо побачити в одній з новіших праць Дж. Лапла «Мас-медіа, комунікація, культура, глобальний підхід». Сьогодні діяльність мас-медіа, як і характер масової комунікації, визначається глобальними процесами, без досліджень яких не можливе розуміння закономірності розвитку культури в сучасних умовах. «Символічна та медіа-опосередкована природа сучасної культури разом з небувалою міграцією людей з однієї частини світу у іншу зазначає Дж. Лапл у своїй роботі, зруйнувала традиційні підвалини культури.

В сучасному складному світі комунікація є тим соціальним стрижнем, з яким перетинаються, взаємодіють та взаємовпливають між людськими стосунки, технологічні відкриття, політико-господарчі заходи і культурні прагнення. Будь-яке дослідження культури в глобалізованому, обплетеному мас-медіа й «Інтернетом» у світі мусить брати до уваги всеохоплюючий аспект комунікації – здатність до взаємодії. У сучасному суспільстві за допомогою засобів масової комунікації передається соціокультурний досвід, підтримуються культурні традиції. Існування каналу передачі інформації, як засоби масової інформації, дозволяє у корені змінити багато процесів збереження, розповсюдження, засвоєння культурних цінностей. Поява засобів масової інформації, як зазначає А. Моль, не змінює основного змісту культури, не впливає на її спрямування. Він вважає, що «гуманітарна концепція культури застаріла і жити сьогодні дійсно гуманітарною культурою вже ні хто не може».

Глобалізація інформаційного обміну та комунікації, на думку О. М. Гриценко, не веде до об'єднання різних культур та стирання культурних відмінностей, навпаки, специфіка сучасної світової культури є її полі-модальність, толерантність до різних етнічних особливостей. У світовій культурі нового типу глобальні культурні зразки та стилі життя

поєднуються з регіональною ідентичністю, які сьогодні набули вагомого значення як політика чи класова ідентичність, що відходять у минуле. У новій книзі, присвяченій просвітницькому руху, О. Коновець розглядає цю проблему з точки зору збереження національної культури в умовах глобалізації. «Мас-медіа» сприяють не лише взаємозбагаченню різних культур, а й несуть певну загрозу культурної експансії, що особливо вразливо для національної культури народу, де ще не сформована як цінність національна культура й слабкий імунітет проти агресивного вторгнення більш сильної чужої культури» [21, с.74].

Деморалізація, розлади культури, втрата духовного – явища не лише суто українські. Національна культура, освіта, наука – базові засади та цінності держави, суспільної свідомості та національної безпеки, які потребують постійної максимальної уваги, фінансування, підтримки і забезпечення умов для розвитку. Умисно буде процитувати академіка Івана Дзюбу: «Нашій культурі потрібна свідомо, продумана та дієва підтримка з боку держави і всього суспільства. Сьогодні українська масова культура зберігає меншовартість, провінційність, має схильність до калькування, а традиції і цінності української культури не відповідають динамічному, урбаністичному сьогоденню.

Актуальною є проблема модернізації культури. Іноді ми самі вбачаємо відсталість, штучно створюємо вакуум сучасного культурного простору і заповнюємо його елементами іноземних культур, які професійно створюють чужим націям ілюзію могутності [3, с. 173]. Руйнівна сила антикультури, антитрадицій, антидуховності може згодом стати незворотною, якщо не надати відновлення моральним фільтрам. Піднесення української культури не буде результатом руйнації здобутого у минулому. Тому державна інформаційна політика повинна бути скерована, насамперед, на усунення «дефіциту довіри до влади», який перешкоджає просуванню шляхом реформ.

У цьому розумінні ключовою проблемою є створення відкритого інформаційного середовища, що включає в себе забезпечення інформаційної прозорості державної влади, необхідної для формування громадського суспільства і досягнення взаємодії між суспільством та владою на принципах довіри, порозуміння і ділового партнерства. При цьому тільки у рамках законодавства доступ до деяких видів інформації повинен бути обмеженим з метою захисту особистих прав і свобод громадян, інтересів економічних та інших структур суспільства, держави та національної безпеки. Особливо збалансований підхід потрібний під час роботи з персональними даними і шифруванням інформації, тому що саме у цих сферах найбільш можливе виникнення загроз особистого життя й обмеження прав на особисту, сімейну і комерційну таємницю як при надмірному втручанні держави, так і у разі несанкціонованої діяльності не державних структур. Сучасні інформаційно-комунікативні технології, засоби і системи обчислювальної техніки і зв'язку, наприклад технологія Internet, та перспективи їх розвитку не тільки надають принципово нові, найширші можливості для вільного поширення інформації, масового поширення інформації, масового інформаційного обміну та комунікацій, але і дозволяють говорити про інформаційну революцію, що відбувається у кінці ХХ ст., результатом якої стане новий тип демократичного суспільства – інформаційного суспільства [38, с. 87]. Невід'ємною складовою сучасного світу стала глобалізація. Ця проблема привертає пильну увагу дослідників багатьох галузей знань, тобто стала домінуючою в сучасній епістемології. Особливо актуальною вона є для України, яка намагається вирішити стратегічну мету, увійти до кола цивілізованих націй сучасності. Під впливом поширення інформації відбуваються зміни ментальності, особливо актуально для пост тоталітарних країн, до яких відноситься Україна, що потребує свого вивчення. Інформаційні війни, міжнародний тероризм стають породженням інформаційної глобалізації та все більше викликають тривогу і за непокоєння і потребують детального з'ясування їх можливих наслідків [11].

Процеси глобалізації та інформатизації суспільстві безпосередньо пов'язані з питаннями майбутнього світового устрою, системи міжнародних відносин, з місцем і роллю

Сполучених Штатів Америки у вирішенні світових проблем. На сьогодні США – визнаний лідер у процесах глобалізації. В усіх проаналізованих підходах виявляється прагнення визначити можливості наслідків впровадження нових технологій, інформатизації та комп'ютеризації суспільства. При цьому відкриваються нові перспективи і можливості, все-таки радикальними є можливості та концепції, які концентрують увагу на змінах, що відбуваються у всіх сферах громадського життя, включаючи структуру влади, форми об'єднання громадян, їх волю. Праці О. Тоффлера, Дж. Нейсбита, Й. Масуда визначені такі параметри інформаційного суспільства, що передбачають визначений розрив з попереднім типом суспільних відносин. Прогнози цих авторів, безпосереднім результатом розвитку інформаційного розвитку сектора виробництва будуть зміни в соціальній структурі суспільства, мотиви діяльності людей появи нової життєвої філософії чи навіть нової концепції технологій. Прихильники такого тлумачення інформаційного суспільства дають різні характерні ознаки, що визначають його структуру. Вони можуть бути сформульовані наступним чином: а) найвищою цінністю, основним продуктом виробництва і основним товаром стає інформація; б) вища влада в суспільстві поступово буде переходити до інформаційної еліти; в) класова структура суспільства зникає і поступається місцем елітарно-масовій культурі; г) все більша частина населення охоплюється сферою інформаційної діяльності та обслуговування; д) впровадження комп'ютерів і роботів створює велику кількість «зайвих людей», однак інформаційне суспільство пропонує таку переорієнтацію соціальних пріоритетів, що знімають цю напруженість; е) радикальні зміни відбуваються в культурі, системі соціальних зв'язків, сімейно-побутових відносинах, організації влади і соціальних відносинах; ж) інформація повинна сприяти гуманізації суспільства на основі створення умов для підвищення інформованості, підвищення суспільного добробуту, поліпшення усіх форм співробітництва, ліквідації мовних і культурних об'єктів [6, с. 57].

Правовими основами інформаційного суспільства є закони і нормативні акти, що регламентують права людини на доступ до інформаційних ресурсів, технологій, телекомунікаційний, захист інтелектуальної власності, недоторканість особистого. В сучасних умовах розвитку інформаційно – комунікаційні технології це не просто технічна інфраструктура, пов'язана, наприклад, комп'ютеризації чи телефонізації, а глобальний інструмент розподілу ідей, капіталу та праці, який визначає парадигму розвитку глобалізованого світу. Саме завдяки інформаційно–комунікаційним технологіям стали можливим широке розповсюдження ідей науково – технічної революції, новітніх технологій, вільний рух фінансового капіталу та різке зростання «гуманітарного капіталу». Тому для країн, що розвиваються, та країн з перехідними економіками найширше запровадження інформаційно – комунікаційних технологій є необхіднішим [10с.49].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апшер В. Опасности «всемирной паутины». / В. Апшер. – Конфидент , 2006, №5.
2. Батурич Ю. М., Жодзишский А. М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. / Ю. м. Батурич, А. М. Жодзишский. – М., 1991. – 254с.
3. Брягин О. Простая арифметика.// Бизнес и безопасность, 2007, №1, с. 1 – 6.
4. Герасименко В. А., Гришаев С. В., Павлов Д. В. и др.. Основы защиты коммерческой информации и интеллектуальной собственности. / В. А. Герасименко, С. В. Гришаев, Д. В. Павлов. М.: Науч. – информ. внедрен, фирма «ЮНИКС», 2004.
5. Герасименко В. А. Защита информации в автоматизированных системах обработки данных: в 2-х кн. – М.: Энергоатомиздат , 1994. – 176с.
6. Горячев. Информация и ее защита.// Вопросы защиты информации, 2004, №2 С. 38 – 45.

7. Задворний А. Інформаційна безпека і свобода слова в Україні. / А. Задворний. – Україна : інформація і свобода слова. – К.: «Свобода і знання», 2007. – 723 с.
8. Інформаційне суспільство. Шлях України. К.: «Наука», 2004. – 290 с.
9. Кісль М. В. Вимоги до якості вищої освіти в інформаційному суспільстві. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. Наукових праць. – Випуск 11 (24) – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 109 – 112.
10. Копылов В. А. Информационное право./ В. А. Копылов. – М.: «Москва», 2007. – 113 с.
11. Недбай В. В. Цифрова нерівність: причини і шляхи подолання.// Актуальність проблеми політики. Зб. наукових праць. – Одеса: «Юридична література» №19. – С. 315 – 322.
12. Постмодернизм. Энциклопедия. – М.: Интерпрес – сервис, Книжный дом. 2001. – 125 с.

Окорокова Віра Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського.

УДК: 1:316.3

СПЕЦИФІКА МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ПАРАДИГМИ ПОСТМОДЕРНУ

Стаття присвячена аналізу постмодерністського моделювання соціальної реальності, виявленню його засад. Автор звертає увагу на вплив постмодерної парадигми на пізнання соціальної реальності, що неминуче впливає і на її моделювання як гносеологічного методу. Панування в сучасній культурі комп'ютерних технологій значно розширило сфери моделювання соціальної реальності, сприяло створенню її певної специфічності.

Ключові слова: постмодернізм, моделювання, модель, соціальна реальність, візуальність, віртуальна реальність.

СПЕЦИФИКА МОДЕЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ПРЕДЕЛАХ ПАРАДИГМЫ ПОСТМОДЕРНА

Статья посвящена анализу постмодернистского моделирования социальной реальности, выявлению его основ. Автор обращает внимание на влияние постмодернистской парадигмы на познание социальной реальности, что неизбежно влияет и на ее моделирование как гносеологического метода. Господство в современной культуре компьютерных технологий значительно расширило сферы моделирования социальной реальности, способствовало созданию ее определенной специфичности.

Ключевые слова: постмодернизм, моделирование, модель, социальная реальность, визуальность, виртуальная реальность.

SPECIFICITY OF THE SIMULATION OF SOCIAL REALITY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE POSTMODERN PARADIGM

The article is devoted to the analysis of postmodern modeling of social reality, revealing its principles. The author draws attention to the influence of the postmodern paradigm on the knowledge of social reality, which inevitably affects its modeling as an epistemological method. Domination in the modern culture of computer technology has considerably expanded the scope of modeling of social reality, contributed to the creation of its specificity.

Key words: postmodernism, modeling, model, social reality, visual, virtual reality.

Перехід в кінці ХХ століття до нового типу суспільства, що володіє найбільшою

мобільністю та активністю, пов'язаних з розповсюдженням і пануванням інформації в культурі, відкрив питання пошуку нових шляхів пізнання соціальної реальності, можливості її конструювання. Зміна парадигми дослідження відобразилася в поширенні постмодерністського бачення світу, постулюючи відмову від об'єктивної основи світогляду. Відсутність стійких принципів пізнання, розмитість меж між об'єктом і суб'єктом пізнання, соціокультурна відособленість, а також історична відносність, виступаючи головними характеристиками постмодерністської філософії, сприяють розгляду соціальної реальності не як впорядкованої системи. Соціальна реальність в рамках цієї філософії розглядається як багатогранна сукупність слабо пов'язаних між собою частин, фрагментів, причому зв'язаність і цілісність тут різко відкидаються постмодерністами, оскільки в основі цих категорій лежить рух, зміна, деформація.

Подібні характеристики сучасного соціуму піднімають питання про постсучасну ситуацію людини, можливості її переміщення з площини реального існування в площину ментальну, далеку від зв'язку з реальними процесами і явищами, тобто питання моделювання соціальної реальності. Відтак, питання постмодерністського моделювання соціальної реальності є наріжним для сучасної соціальної філософії, оскільки має гносеологічні і онтологічні підстави, які впливають з сучасної соціокультурної трансформації людства. Нажаль означена тематика має незначну базу наукових досліджень, присвячених дослідженню моделювання саме соціальної реальності, що також вказує на специфічні риси даної проблематики в сфері філософії. До останніх відносяться праці М. Вартофського [3], І.І. Докучаєва [4], Ю.М. Плотинського [11], І.Т. Фролова [13], В.О. Штоффа [15]. Так, І.І. Докучаєв в своїй статті «Модели и моделирование в системе конструирования сущего» (2017 р.) звертає увагу на те, що моделі і моделювання - ключовий спосіб організації буття людини, який визначається як конструювання реальності. Моделювання є конструювання сущого в формі його подвоєння (рефлексії). Крім моделювання реальність може конструюватися і інакше - в ході трансформації, або перетворення. Останнє ж дозволяє стверджувати, що моделювання соціальної реальності мотивовано тими трансформаційними процесами, які відбуваються в суспільстві, що в свою чергу вказує на особливе актуальне звучання цієї теми в постмодерну добу.

Моделювання як метод пізнання соціальної реальності безпосередньо пов'язаний з тими трансформаційними процесами, які відбуваються в сучасному суспільстві. Так, заперечення концептуальних модерністських ідей філософами-постмодерністами сприяє формуванню нової мети гносеологічного пошуку, що виражається не в копіюванні життя, а в моделюванні світу за своїм образом і подобою, створення принципово нової моделі. Основний принцип - руйнування життєподібності, руйнування видових і жанрових меж, синкретизм методів, обрив причинно-наслідкових зв'язків (індетермінізм), порушення логіки. Тільки інноваційний характер соціокультурних процесів може стати підставою для створення моделі як образу нової соціальної реальності. Різноманітні форми постмодернізму, наприклад, хепенінг, перформанс та інші здійснюються саме за цим принципом [1, с. 143].

Постмодерна філософія, яка виступає як духовна квінтесенція сучасного суспільства, розглядає його як світ, сутність якого задається динамічними суперечливими процесами, різноспрямованими, але одночасними. Процеси розпаду і нового єднання, хаосу і впорядкованості, створення кордонів і подолання кордонів як найважливіші процеси конституювання сучасного соціуму і як екзистенційні процеси, що забезпечують соціалізацію індивідів, формування їх особистісного сприйняття дійсності, представляються постмодернізмом як взаємно реверсивні, здатні фіксувати неможливість визначення, коли закінчується один процес і починається йому протилежний.

Світ модерну, який був світом когерентно взаємопов'язаних соціальних і культурних сил, який існував в універсальному контексті раціональності модерну, розпадається. Суспільство вже неможливо розглядати як сукупність добре організованих інститутів. Відповідність між акторами і системою, яке лежало в основі класичної соціологічної теорії

суспільства, руйнується на очах. Уявлення про таку відповідність в соціології по черзі змінюється спочатку уявленням про систему без акторів, потім - про акторів без системи.

Як результат серед постмодерністських досліджень спостерігається поширення ідеї про те, що образом сучасного суспільства стає порожнеча. Досить звернути увагу на висловлення деяких відомих філософів (Ж. Бодрійяр [2] та Ж. Липовецький [7]), які називають сучасний світ ерою порожнечі. Криза, хворобливість цього суспільства, що відзначаються дослідниками сприяють формуванню певної свідомості сучасної людини.

Вибудовуючи свою теоретичну позицію на критиці класичної раціоналістичної філософії, постмодернізм переглядає одне з основних її положень про реальність. Суть даного положення полягає в тому, що реальність «існує незалежно від людських уявлень». Головною постмодерністською ідеєю стає «ідея перегляду змісту поняття реальності як вихідної точки пізнання» і відмови від самого поняття об'єктивної реальності, неможливості апелювати до об'єктивної реальності в процесі пізнання.

В цьому випадку слід звернути увагу на те, що в основі даних уявлень про соціальну реальність лежить принципова незгода онтології постмодерну з найважливішими принципами трансценденталізму. Згідно трансцендентальної філософії, загальнолюдська свідомість розуміє реальність на основі наявних у нього пізнавальних здібностей, завдяки чому світ постає в якості осмисленого. На протигагу цьому постмодернізм стверджує, що реальність не підлягає нормуванню, класифікації, систематизації. Будь-які спроби свідомості «втиснути» предметність в вузькі рамки схем і моделей закінчуються крахом ідеальних конструкцій. З іншого боку, поняття суб'єктивності також являє собою ідеальну конструкцію, яка спотворює ірраціональну, волюнтарну, імпульсивну природу людини, в якій домінують не розум, а бажання. Для того щоб прорватися до дійсності, яка знімає протилежності суб'єкта і об'єкта, реального і уявного, зовнішнього і внутрішнього, природного і соціального, необхідні концептуальні та лінгвістичні конструкції [12].

У цьому сенсі постмодерністське моделювання активізовано відмовою від попереднього розуміння соціальної реальності, критикою об'єктивної позиції, спрямоване на подолання даного протиріччя шляхом створення моделі нової соціальної реальності. Схожий на колаж (лабіринтоподібних з точки зору сенсу композицію з довільно підібраних фрагментів, які наділяються певними значеннями) такий простір потребує від людини нових технік «проживання» и «життєконструювання», нових схем роботи з комерційними «реальністю нереального» и «нереальністю реального» - тобто тимі ефектами гри, де вже немає опори на трансцендентальну основу [8, с. 23]. Природно, що подібна гносеологічна картина пізнання навколишнього світу створює нову картину реальності, вимагає формування нового методологічного інструментарію, появи нових типів моделей.

Звідси стає зрозумілим, чому істотну роль в моделюванні постмодерністського образу соціальної реальності грає візуальність. Як зазначає польський соціолог П. Штомпка, сучасний світ наповнений візуальними образами [14, с. 5]. Образи переносять інформацію, знання, емоції, естетичні відчуття, цінності. Вони впливають не тільки на свідомість, а й на підсвідомість. Як наслідок, сприйняття навколишнього світу стає все більш опосередкованим зображеннями. Образи конструюють і формують наше розуміння світу. Візуальна сприйнятливості замінює або доповнює сприйнятливості текстову.

В сучасному суспільстві візуалізацію соціальної реальності забезпечують комп'ютерні технології. Людина, отримуючи необхідну інформацію через зорові канали, змушена переважно оперувати саме візуальними образами. За своєю інформативністю візуальні образи є пізнавальними і практично більш значущими, ніж слухові, вібраційні, смакові чи інші образи. Останні більш суб'єктивні, тому вони доповнюються, контролюються, уточнюються об'єктивністю візуальних образів. Зображення зазвичай має більшу інформативність (на 2-3 порядки більше ніж текст) і меншою мірою абстрактність, тобто є більш гнучким каналом, ніж текст або цифра. Саме тому в даний час зростає роль зображення в сучасному комунікативному процесі, формування т.з. «кліпового мислення».

Дійсно, візуальність скорочує шлях до імажинативного, вона більш дохідлива, вражаюча, більш захоплююча. Зображення, зорові відчуття запрошують у світ віртуального, володіючи при цьому рисами примусової переконливості і комунікативності. Це образи реклами, дизайну, мультимедіа, комп'ютерних ігор, моди, архітектури, фотографії і відео та інше. Їх не можна вважати якоюсь другорядною оболонкою віртуальної реальності. Вони входять в її структуру в якості значущих самодостатніх компонентів і навантажуються особливим змістом. Зафіксувати і описати ці смисли - одна з основних цілей дослідницької програми. Візуальні образи (швидше за «симулякри») переслідують сучасну людини всюди. Вони прориваються крізь оболонку індивідуального захисту і роблять сильний вплив на психіку. Сфера візуального сприйняття перетворюється в основний канал зв'язку з віртуальною реальністю. Здавалося б, нешкідлива зовнішня реклама, заколисуючий сприйняття гладкий дизайн інтер'єрів і предметів побуту, плазмові панелі, що віщають по супутникових каналах у величезних обсягах, - все це і є проникнення віртуальної візуальності в світ людини наших днів [14, с. 13].

Масовість зображення в нашому оточенні призводить до того, що ми спостерігаємо навколишню дійсність через призму образних стереотипів. Цей новий тип комунікації змінює і закріплює способи уявлення людини, її відносин з іншими, зі світом речей і світом природи; з'єднує звукові та візуальні вимірювання, вербальні і невербальні аспекти. Своєрідно реінтегрує антропологічну ситуацію, піддає семіотизації раніше не помічені простору, надає їм важливість [14, с. 7]. Локалізація образу, місце його презентації - дуже часто це найбільш доступний медіапростір, це світ «гіперреальності», в якому образ, гра знаків витісняють реальні враження і досвід.

Як результат наша реальність стає подобою чогось, виражена через копії, знаки. Але в той же час, ми перестаємо розглядати знак як знак, тобто не користуємося ним як відсиланням до чого-небудь іншого. Він стає реальністю, точніше, ми не бачимо за знаком ніякої реальності, крім реальності самого знака. Іншими словами, ми бачимо симулякр. Реальність цього симулякра маскує не відсутність справжньої реальності, але будь-якої реальності взагалі. Симулякр при цьому не означає, що ми маємо справу з завідомо неправдивими, спотвореним світом. Останнє передбачає наявність якогось істинного (ілюзорного) світу. Йдеться про те, що симулякри - це єдино доступна, відкрита нам реальність. Іншої реальності, іншого світу для нас (наших почуттів і нашої свідомості) просто не існує. Цей світ для нас стає симулятивним або просто уявним. Простір уявного - це спосіб конституювання, який лежить в основі того, що прийнято називати сучасною соціальною дійсністю. В рівній мірі це стосується і процесів спотворення дійсності.

Порівнюючи уявне і симулятивне, І.Ю. Манакова зазначає, що уява розуміється як стійкий стан розуму, здатний створювати образи, проте ці образи значимі лише для людини, яка їх породжує, тоді як симулякри як компоненти інформаційної культури володіють всезагальністю і сприймаються як справді існуючі в дійсності багатьма людьми, а не тільки які ті, що ними породжуються, як в ситуації з уявою [10, с. 149]. Йдеться про те, що сучасна соціальна реальність все більше занурюється в візуальні образи, що веде до симуляції соціального простору. Така загальна симуляція знімає проблему справжності в філософії постмодерну і зводить існування людини до нескінченного ковзання по поверхні сенсу.

Таким чином, побудована на основі візуалізації модель виступає як будь-яка зорово сприйнятна конструкція, що представляє сутність об'єкта пізнання. В цьому випадку стає зрозуміло чому віртуальна реальність у своїй основі копіює образ соціального життя, імітує відносини, систему соціально-економічних і політичних відносин, створюючи групи, спільноти та інше. В основі віртуалізації, на наш погляд, лежить базова для людини здатність до уяви, ідеалізації, інтелектуальної діяльності, заснованої на продукуванні абстрактних моделей і образів. Людина відривається від соціальної дійсності і занурюється в світ ілюзій, фантастичних світів. В результаті віртуалізація призводить до того, що симуляція стає спочатку паралельною реальності, а потім і іманентною реальності. Реальність наповнюється і

вибухає зсередини віртуальністю. Світ, з одного боку, стаючи все більш і більш матеріальним, фізіологічним і бізнес-орієнтованим, з іншого - йде в іматеріальну сферу уявного, сконструйованого, «паралельного» і симуляції.

В цьому сенсі віртуалізація суспільства розуміється як процес субституції реальних різноманітних соціальних феноменів їх образами-моделями. Тут смисли розуміння віртуальності постіндустріалізму (інформатизація / комп'ютеризація) і постмодерну (симуляція / дематеріалізація) виявляються з'єднані, так як самі технологічний і соціальний аспекти життя суспільства не відокремлені один від одного, знаходяться у взаємодії. Таким чином, віртуальні технології є засіб віртуалізації суспільства і одночасно одне з її проявів. Симуляція є не просто механізмом відчуження, а, в сенсі імітації того, чого насправді немає, і механізмом його приховування, вуалювання.

Виходячи з цього віртуалізація розглядається як спосіб сучасного моделювання соціальної реальності, спрямований на заміщення реальності візуальною моделлю з властивостями цієї реальності і з застосуванням логіки віртуальної реальності. В якості основи даного твердження, досить привести визначення віртуальності, згідно з яким остання визначається як реальність, заснована на силі уяви, ідеалізації, прийомах виходу від впливу матеріальності і системне поширення цього процесу на всі сегменти соціальної структури суспільства і інститути, це свідоме і «інженерно» сфокусоване конструювання умовних феноменів, які набувають статусу основних [14, с. 8].

Як комунікація, створена візуальна модель передає більшу кількість інформації в порівнянні з текстом і цифрою за короткі проміжки часу. Це визначає їх переваги в оперативному аналізі. В даний час можна виділити наступні напрямки візуального моделювання: презентації; програмні реалізації, включаючи 2D, 2.5D, 3D - моделювання; віртуальний світ; обробка зображень; застосування систем комп'ютерної графіки, включаючи ділову; застосування геоінформаційних систем; комп'ютерні анімації; Інтернет технології; інтелектуальні технології.

Виділяють три напрямки методів застосування візуальних моделей. До першого належать методи, що дозволяють створювати вихідні моделі. У другий напрямок входять методи, що дозволяють об'єднувати вихідні графічні моделі в системи, сценарії, включаючи, якщо треба текст, звук або анімацію. У третій напрямок входять методи, що дозволяють показувати готові сценарії візуального моделювання. Вони зокрема, дозволяють здійснювати і міжплатформений обмін. Розглядаючи технології візуального моделювання, слід відмітити велике значення для них методів об'єктно-орієнтованого підходу та візуального програмування, що його доповнює. Це є прикладом інтеграції технологій, оскільки візуальне програмування допускає написання програм традиційним способом і дозволяє оперативно створювати програмні проекти зі створенням необхідного графічного інтерфейсу. Таким чином, сучасне моделювання, засноване на візуалізації, є черговим кроком в індустрії інформатизації і сприяє розвитку наукових досліджень і освітніх технологій.

Проведений аналіз даної проблеми дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, моделювання соціальної реальності в часи Постмодерну веде свої коріння від нової парадигми світосприйняття, відхилення від модерних гносеологічних засад, що з іншого боку і мотивує до створення нових моделей образів соціальної реальності, з урахуванням її хаотичності, непізнаваності та інших рис. По-друге, панування комп'ютерних технологій в сучасному суспільстві неминуче справило великий вплив на форми моделювання, які в більшості своїй засновані на використанні технологій віртуальної реальності. Це, дійсно, значно розширило механізм моделювання як методу взагалі, його темпоральні риси, прогностичність (наприклад, популярне в наш час створення моделі техногенних катастроф у майбутньому, моделі економічного розвитку як альтернативи сучасному та інші).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Билан О.А. Сущность постмодернизма в «Постиндустриальном» обществе / О.А. Билан. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/.../suschnost-postmodernizma-v-postindustrialnom-obschestve>
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр; пер. с фр. С. Н. Зенкин. – М.: «Добросвет», 2000. – 387 с.
3. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание / Макс Вартофский. – М.: Прогресс, 1988. – 512 с.
4. Докучаев И.И. Модели и моделирование в системе конструирования сущего / И.И. Докучаев. // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. - № 1. – 2017. – С. 109 – 113.
5. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / Илья Петрович Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 252 с.
6. Кирюшин А.Н. Идея симулякра в понимании виртуального: от Платона к постмодернизму / А.Н. Кирюшин, А.Н. Асташова. // Гуманитарные научные исследования. - 2012. - № 8. – Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2012/08/1593>
7. Lipovetsky G. L'ere du vide. Essais sur individualisme contemporain / Gilles Lipovetsky. – Paris: Editions Gallimard. 1983. – 328 p.
8. Кочубейник О.Н. Диверсифікація реальності і стратегії гри в життєконструюванні особистості / О.Н. Кочубейник. // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2012. – Вип. 31 (34). – С. 20-28.
9. Луман Н. Реальность массмедиа / Никлас Луман; Пер. с нем. А.Ю. Антоновского. – М.: Праксис, 2005. – 256 с. – (Серия «Образ общества»).
10. Манакова И.Ю. О фиктивности, подлинности и симуляции / И.Ю. Манакова. // Вестник ВГУ. – 2012. – № 2. – С. 144-151.
11. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений / Юрий Михайлович Плотинский. – М.: Логос, 2001. – 296 с.
12. Самойлов С.Ф. Постмодерн как парадигма социального познания / С.Ф. Самойлов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/.../postmodern-kak-paradigma-sotsialnogo-roznaniya>
13. Фролов И.Т. Гносеологические проблемы моделирования биологических систем / И.Т. Фролов. // Вопросы философии. – 1961. – № 2. – С. 39-51.
14. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования: учебник / Петр Штомпка; пер. с польск. Н.В. Морозовой, авт. вступ. ст. Н.Е. Покровский. – М.: Логос, 2007. – 168 с.
15. Штофф В.А. Моделирование и философия / Виктор Александрович Штофф. – М.-Л.: Наука, 1966. – 301 с.

Петінова Оксана Борисівна – доктор філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», ORCID ID: 0000-0002-1871-1201

УДК: 1.316.3

ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ГАБИТУС ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена розгляду економічної соціалізації як соціогуманітарного габітусу економічної людини. Автор розкриває специфіку економічної соціалізації, пропонує нову дефініцію цього поняття, прояснює взаємозв'язки соціалізації та виховання. Робить висновок про те, що специфіка економічної соціалізації проявлена в поєднанні економічної соціальності людини та суспільства; в процесі економічної соціалізації формується економічна спрямованість особистості, яка сформована на підставі економічного досвіду, стійка, системоутворювальна підструктура особистості, що складає цілісний образ бажаного економічного майбутнього.

Ключові слова: соціогуманітарний габітус, економічна людина, економічна соціалізація, соціальність, економічна соціальність, економічне виховання.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИОГУМАНИТАРНЫЙ ГАБИТУС ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЧЕЛОВЕКА.

Статья посвящена рассмотрению экономической социализации как социогуманитарного габитуса экономического человека. Автор раскрывает специфику экономической социализации, предлагает новую дефиницию этого понятия, проясняет взаимосвязи социализации и воспитания. Делает вывод о том, что специфика экономической социализации проявлена в сочетании экономической социальности человека и общества; в процессе экономической социализации формируется экономическая направленность личности, которая сформирована на основании экономического опыта, стойкая, системообразующая подструктура личности, что составляет целостный образ желаемого экономического будущего.

Ключевые слова: социогуманитарный габитус, экономический человек, экономическая социализация, социальность, экономическая социальность, экономическое воспитание.

ECONOMIC SOCIALIZATION AS A SOCIO-HUMANISTIC HABITUS OF THE HOMO ECONOMICUS.

The article is devoted to the consideration of economic socialization as a socio-humanistic habitus of an economic man. Socio-humanistic habitus is a combination of assimilation systems, reproduction and implementation of socially meaningful motives, structures, cultural patterns that determine stable mechanisms of functioning and interaction of society as a whole. The habitus determine the inter-subjective strategies of social agents' behavior, affecting social space through them, and at the same time they are influenced by the social structures. Habitus are diverse in their objective and subjective manifestations, but in general are correlated with the types of social practices: material-transformative (for example, models of production and consumption), communicative (stereotypes of communication, behavioral scenarios), cognitive (search and

assimilation of information), value-orientation (moral settings, traditions, norms, ideals, values, philosophical standards, and aesthetic clichés). The solution of the economic, socio-political problems of Ukraine is organically linked with the economic person formation, their development, and economic education. The results of individual activity serve as the basis for the constructive transformation practice effectiveness in all spheres of the individual existence, therefore the further movement of Ukraine towards the market economy development depends on the degree of "subjective factor maturity". The author reveals the specific nature of economic socialization, offers a new definition of this concept, clarifies the relationships between socialization and education. Furthermore, the author concludes that the concept of "economic sociality" at the level of an individual economic person expresses socio-economic relations, reflecting the specific type of economic system inherent in the country, and at the level of society it reflects economic and social relations of society as a whole in a certain historical period, may be extensive (as the number of economic activity areas in which people are involved) and intensive (as a degree of mastering economic activity in these areas). The specific nature of economic socialization manifests itself in the combination of the economic sociality of man and society, thus society forms an economic person, and a person, in turn, forms a society through the economic social experience acquisition, inclusion into the economic sphere of existence, and the system of socio-economic relations and their reproduction at the social level. Within the process of economic socialization, the individual economic orientation is formed on the basis of economic experience, the stable, system-forming substructure of the individual, forming the integral image of the desired economic future.

Key words: *socio-humanistic habitus, homo economicus, economic socialization, sociality, economic sociality, economic education.*

Актуальність обраної проблеми. Вирішення економічних та соціально-політичних проблем України органічно пов'язане з формуванням економічної людини, її вихованням, економічною освітою. Результати індивідуальної діяльності покладені в основу ефективності практики конструктивних перетворень у всіх сферах буття особистості, тому від ступені «зрілості суб'єктивного фактору» залежить подальший рух України в напрямку розвитку ринкової економіки. Оскільки соціально-економічні відносини існують як форма економічної діяльності та економічної поведінки реальних конкретних індивідів, які є їх носіями і суб'єктами (економічна людина), остільки властивості, соціальні якості реальних людей, що виражають себе через взаємодію, визначають властивості цілісної соціальної системи [17]. Стійкість суспільства в динаміці зовнішніх змін та внутрішніх трансформацій зберігається завдяки узгодженій взаємодії соціальних практик, яка обумовлюється відносною схожістю габітусів. Вони, в свою чергу, формуються в соціальному полі практик, які виробляються, освоюються та відтворюються історично в самому суспільстві. Габітуси детермінують інтерсуб'єктивні стратегії поведінки соціальних агентів, через них впливають на соціальний простір і одночасно зазнають впливу зі сторони суспільних структур. Габітуси різноманітні в об'єктивних і суб'єктивних проявах, але в цілому є корелятивними до видів соціальної практики: матеріально-перетворювальної (наприклад, моделі виробництва і споживання), комунікативної (стереотипи спілкування, сценарії поведінки), пізнавальної (пошук і засвоєння інформації), ціннісно-орієнтаційної (моральні установки, традиції, норми, ідеали, цінності, світоглядні стандарти, естетичні кліше). Соціогуманітарні габітуси є сукупністю систем засвоєння, відтворення і втілення на практиці суспільно значущих смислів, структур, культурних патернів, що визначають стійкі механізми функціонування і взаємодії суспільства в цілому. Одним із соціогуманітарних габітусів є економічна соціалізація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тривалий час питаннями економічної соціалізації займалися, в основному, зарубіжні вчені [28-31], теоретичні та практичні аспекти економічної соціалізації розкриваються у працях А. Вяткіна, О. Дейнеки, Х. Диттмари, Є. Козлової, В. Попова, О. Щедріної, В. Хащенко та ряду інших дослідників [8, 5–6, 10, 12, 27,

25, 19]. Фактор самоствердження в соціалізації розглядав М. Цибра [26]. Серед ключових аспектів дослідження економічної соціалізації вчені різних галузей науки зосереджуються на таких питаннях, як проблема зміни статусу самооцінки особистості, зміна свідомості, зміст реального «Я» індивіда в бік встановлення рівноваги ринкових та етичних рис характеру, взаємозв'язок успішності-неуспішності економічної соціалізації та розвитку різних видів девіації у населення, специфіка економічної соціалізації в дошкільному та шкільному віці, сім'я як фактор економічної соціалізації, тощо.

Мета: розглянути економічну соціалізацію як соціогуманітарний габітус економічної людини та з'ясувати її специфіку у соціально-філософському вимірі.

Виклад основного матеріалу. Філософський аналіз проблеми економічної соціалізації передбачає діалектичний синтез, узагальнення та впорядкування, інтеграцію знань, накопичених з проблеми економічної соціалізації соціологією, історією, педагогікою та іншими науками. Так, в широкому значенні слова термін «соціалізація» (від латинського *socialis* – суспільний) означає процес розвитку людської спільноти та окремого індивіда. Однак, цей термін досить широко використовується в обігу різних наук, з ним пов'язують процеси соціального становлення індивіда, включення його в різні системи соціальних відносин, засвоєння людиною соціального досвіду, залучення індивіда до суспільства, розвиток активності особистості тощо. В процесі економічної соціалізації людина не лише набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності в суспільстві, але й накопичує економічний соціальний досвід.

І. Зубіашвілі під економічною соціалізацією в широкому розумінні розглядає процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, процес інтеріоризації економічної реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування економічних уявлень, знання економічних категорій, засвоєння і реалізацію ролей і навичок економічної поведінки [11]. Економічну соціалізацію можна розглядати як засвоєння індивідом економічного соціального досвіду, це своєрідний процес пізнання, шляхом якого дитина перетворюється в пристосованого члена суспільства, до якого вона належить, і в процесі засвоєння індивідом соціального досвіду і формується конкретна економічна людина. Значну увагу в процесі соціалізації слід відвести діяльності, адже саме вона дає можливість створити саму особистість і суспільство в цілому. Так, не можна не погодитися з тим, що основним механізмом економічної соціалізації є трудовий процес. Протягом історії в результаті взаємодії індивіда та суспільства, трудовий процес формує, відтворює та збагачує суспільні відносини і самих же людей, – так звану соціальність. Це поняття має декілька значень. Так, його інтерпретують в значенні «історії», «культури»; наповнюють смисловим значенням взаємообумовленості індивідуального буття людини з одного боку та надіндивідуальних структур соціальної статистики та соціальної динаміки з іншого, тощо [20].

У філософській традиції поняття «соціальність» включає декілька аспектів, так, мова йде про подвійність суспільної визначеності особистості: з одного боку, людина виступає як підсумок культури, як конкретно-історичний суб'єкт діяльності, що виражається в функціонуванні різних історичних типів особистості, а з іншої – як персоніфікація суспільних відносин певної епохи, як суб'єкт суспільних відносин, в яких вона представлена як особистість зі всіма конкретно-історичними характеристиками. В зв'язку з цим українська дослідниця В. Москаленко пропонує розглядати соціалізацію особистості в двох аспектах: соціально-часовому та соціально-просторовому. Перший розглядає процес соціалізації індивіда у зв'язку з суспільними сферами, областями діяльності, в які включена особистість через соціальні ролі, другий – витікає з самої сутності соціального як такого, що змінюється в часі [16]. Соціальний простір – це сфера розгортання діяльності різних соціальних суб'єктів та як поле виявлення суспільних відносин різних рівнів, в яких проявляється соціальний організм зі всіма підсистемами, з фіксацією соціального положення одного соціального об'єкта по

відношенню до іншого. Соціальний простір має складну багаторівневу структуру. В той же час, соціальний простір може розглядатись як соціальне поле, в якому розгортається життєдіяльність особистості. Розглядаючи соціалізацію в соціально-просторовому аспекті як процес формування певних якостей особистості в результаті включення у різні види діяльності, слід розмежувати «сферу» та «тип» діяльності. «Сфера» діяльності – це певні ділянки соціальної дійсності, які можуть заповнюватися різними типами діяльності, наприклад, в соціально-економічній сфері відносин реалізується не лише виробнича діяльність, але й різного роду спілкування. Перехрещення типу діяльності з конкретною сферою (чи ділянкою), в якій вона застосовується, представляє, відповідно, вид діяльності, так як різні види діяльності та різні «ділянки» соціального простору висовують перед особистістю певні вимоги до її якостей, то соціальність індивіда визначається включенням його у різні сфери життєдіяльності, які характеризуються структурою видів діяльності особистості [16].

Соціальність відтворюється на різних рівнях та виступає у формах соціальності індивіда та соціальності суспільства. Під соціальністю індивіда слід розуміти вираження суспільних відносин на рівні окремої людини в конкретно-історичному періоді. Соціальність суспільства – це конкретно-історичне вираження суспільних відносин на рівні всього суспільства. Тим самим, під економічною соціальністю слід розуміти вираження економічних суспільних відносин, що відображують конкретний тип економічної системи, притаманний країні, на рівні окремої економічної людини. Економічна ж соціальність суспільства виражає економічні суспільні відносини на рівні всього суспільства в певному історичному періоді. Економічна соціальність може бути екстенсивною (як кількість напрямів економічної діяльності, в які включена людина) та інтенсивною (як ступінь оволодіння економічною діяльністю в цих напрямках). Таким чином, в контексті нашого дослідження економічна соціалізація – це процес, в якому поєднується економічна соціальність економічної людини та економічна соціальність суспільства, – це єдність, в якій виражається протиріччя «індивід – суспільство». На основі цього процесу саме суспільство виробляє економічну людину, а вона, в свою чергу – суспільство. Економічна соціалізація є і джерелом, і причиною побудови всієї системи економічних суспільних відносин, це діалектичний процес взаємодії індивіда та суспільства, який видозмінюється в процесі суспільно-історичного розвитку та суспільних зв'язків, насамперед, соціально-економічних. Як ще у свій час сказав К. Маркс, в якості суб'єктів історичного процесу виступають індивіди, однак не самі по собі, а у взаємозв'язках, які відтворюються та виробляються заново; це є їх власний постійний процес руху, де вони оновлюють самих себе в тій же мірі, в якій оновлюють світ багатства, ними ж і створений [15].

Основним філософським змістом категорії «економічна соціалізація» є розуміння її як діалектичного процесу, суть якого – у вираженні протиріччя єдності системи «індивід – суспільство», результатом вирішення якого є конкретно-історична форма економічної соціальності. Таким чином, під економічною соціалізацією розуміється діалектичний процес, який виражає протиріччя в системі «індивід – суспільство», результатом вирішення якого є ринкова соціальність як конкретно-історичне вираження ринкових суспільних відносин на рівні окремої економічної людини. Як відзначає В. Москаленко, розвиток індивіда здійснюється в процесі розширення та примноження його зв'язків зі всією суспільною системою. Цей процес є універсальним у тому відношенні, що він виражає діалектику індивіда та суспільства, стверджує та розвиває їх єдність, яка знаходить втілення у соціальності індивіда, яка завжди є конкретно-історичним явищем, бо її основою виступають конкретно-історичні умови діяльності, які немов пред'являють свої вимоги до змісту та спрямованості якостей та властивостей індивіда [16].

Ведучи мову про соціалізацію, часто використовуються ще такі поняття як розвиток, формування, становлення, виховання. Зупинимось на їх розрізненні. Так, деякі автори вважають, що соціалізація – це певний період в житті людини, коли людина стає дорослою, а розвиток особистості охоплює весь період життя [1]. Ми дотримуємось позиції, за якою і

соціалізація, і розвиток особистості притаманні життю людини в цілому, на всіх етапах, адже це процес формування у людини певних соціальних якостей, який не обмежується у часі та за віковими характеристиками. Так, певним віковим періодам (наприклад, підлітковий вік) притаманний активний період входження у суспільство, у людей похилого віку такі процеси більш інертні, однак і соціалізація, і розвиток особистості, – це активні процеси взаємодії індивіда та середовища: економічна соціалізація виражає процес становлення в економічній людині тих якостей, які обумовлені типом соціальної системи, в якій вона проживає.

Поняття «формування особистості» відображує процес становлення і розвитку в аспекті механізмів соціальної детермінації, а «соціалізація» – ті ж процеси під кутом зору власної активності особистості, яка формується. В економічну соціалізацію включаються більш універсальні процеси становлення та розвитку особистості в порівнянні з поняттям «формування»: формування особистості відображує процес становлення та розвитку особистості під кутом зору виникнення та набуття зрілості особистісних рис, в той же час як поняття «соціалізація» фіксує не лише процес становлення, але й розвиток соціальності індивіда, постійне включення в систему нових зв'язків та залежностей.

Процес соціалізації тісно пов'язаний з процесом виховання. В. Виноградов у праці «Історія слів» наводить досить цікаві факти. Так, він зазначає, що слово «виховання» є віддієслівним іменником до «виховати». Тому й значення їх співпадають; до кінця XVII – початку XVIII ст. дієслово «виховати» мало фізичне значення: викормити, виростити, а вже пізніше отримало значення освіти, розумового та морального розвитку будь-кого. Дослідник пише, що в «Записках» Г. Добриніна (1778 р.) читаємо: «Всякой приступ к просьбе производил во мне душевную революцию. Я знаю и ощутил, что это свойство самое беспокойное; но не знаю, можно ли его было исправить наставлением или просвещением», в примітці зазначено: «По нынешнему воспитанием, хотя воспитание и пропитание неоспоримо значит: воскормление и прокормление...» [4].

Поняття «виховання» є міждисциплінарним. Так, наприклад, в його визначають як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості у відповідності з нормативними моделями, установленими в суспільстві. В психології у широкому розумінні виховання ототожнюють з соціалізацією індивіда, і під ним розуміють становлення і розвиток його як особистості протягом життя в процесі власної активності та під впливом природного, соціального та культурного середовища, в тому числі спеціально організованої цілеспрямованої діяльності батьків і педагогів; або ж набуття індивідом соціальних цінностей, які суспільно визнаються певним суспільством, моральних та правових норм, якостей особистості та зразків поведінки в освітніх процесах [13]. У словнику практичного психолога під вихованням розуміють діяльність по передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду, планомірну та цілеспрямовану взаємодію на свідомість та поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують умови його розвитку, підготовки до суспільної праці та життя в цілому [7]. У Філософському енциклопедичному словнику під вихованням розуміється вплив суспільства на розвиток людини, причому в вузькому розумінні його розглядають як планомірний вплив батьків та школи на дітей, мета якого – сприяння розвитку задатків та нахилів або ж, навпаки, їх стримання у відповідності з метою виховання. В ролі інструментів виховання виступають особистий приклад, накази, заборони, переконання, привчання та освіта [24]. В Новій філософській енциклопедії поняття «виховання» експлікується як доцільне дорослішання дитини в соціокультурному (духовно-практичному) просторі людського спілкування; у більш широкому розумінні – свідомо запланований, інтелектуальний, естетичний та моральний вплив на індивіда чи групу людей будь-якого віку. Виховання – це не що інше, як активність суб'єктів, усвідомлене буття яких формує простір спілкування різних вікових груп, ця активність виступає умовою розвитку культурних потреб та відповідних їм творчих здібностей, необхідних для самоформування, саморозвитку індивідуальності [18].

Одна з ранніх власне філософсько-психологічних концепцій виховання була висунута У. Джемсом в 80-х рр. ХХ ст., і представлена в циклі лекцій «Беседи с учителями о психологии». Так, мова йде про те, що виховання в кінцевому рахунку зводиться до організації в людині таких засобів та сил для дії, які дадуть їй можливість пристосовуватись до оточуючого фізичного та соціального середовища; виховання – це організація набутих навичок поведінки та нахилів для дії [9]. Як ми бачимо, погляди У. Джемса близькі до біхевіоризму, який отримав розвиток у працях Дж. Уотсона, зокрема, «Психологический уход за ребенком». В цій роботі заперечуються природні передумови формування особистості, і акцентується увага на прийомах заохочення одних реакцій та придушення інших в процесі виховання [23].

Еталонном радянської педагогіки тривалий час була доктрина А. Макаренка, який абсолютизував роль колективу у вихованні особистості [14]. Альтернативною теорією стала теорія конвергенції (основоположником вважають В. Штерна), представники якої виступили з тезою проте, що у формуванні особистості людини відіграють роль не лише зовнішні впливи; психічний розвиток є результатом конвергенції внутрішніх задатків з зовнішніми умовами життя [21]. Гуманістичну концепцію виховання найчастіше пов'язують з іменем Б. Спока, в центрі уваги дослідників – унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, до самоактуалізації [22]. В енциклопедії медицини акцентується увага на вихованні як на процесі, за допомогою якого суспільство пристосовує майбутні покоління до своїх потреб та умов, причому наголошується на тому, що сутність виховання у розвитку одних та гальмуванні інших задатків [2]. У Великому Енциклопедичному словнику під вихованням розуміється цілеспрямований розвиток дитини, який включає засвоєння культури, цінностей та норм суспільства, здійснюється через освіту, а також організацію життєдіяльності окремих спільнот [3].

Загалом, як ми бачимо, в сучасній літературі, яка присвячена аналізу проблеми виховання, домінують опозиційні напрямки: авторитарний (акцентує увагу на патерналістичному розумінні виховання як впливу на індивіда «зовні»), гуманістичний (розглядає виховання з точки зору внутрішніх процесів, які відбуваються в свідомості особистості). Так, перша модель уніфікує особистість під готові зразки та стандарти, друга ж – спрямована на врахування індивідуально-особистісних рис, головне завдання – забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Ми вважаємо, що економічне виховання не можна зводити лише до впливу зовнішніх чинників (екзогенних). На рівні окремої особистості економічне виховання здійснюється з врахуванням індивідуальних особливостей, таким чином, на його результати впливають також ендогенні фактори. В складній проблемі виховання сучасної нової економічної людини, яка б відповідала ринковим умовам організації суспільного життя, представляє чималий інтерес такий аспект, як дослідження та вивчення ролі індивідуальних особливостей особистості. Проблема цілісного розгляду нової економічної людини, її творчого розвитку в умовах ринкового середовища, євроінтеграції та глобалізації передбачає вивчення різних аспектів особливостей її формування та прояву економічної поведінки. Суспільна сутність економічної людини «переломлюється» через її особистісні якості і проявляється у формах особистісного відношення до себе та свого особистісного буття, до суспільства, до України та світу в цілому.

Економічна людина назавжди залишиться «привидом», якщо її основою не буде емпірична людина. Загальне існує лише в одиничному, через одиничне, а одиничне ж не існує інакше, як у зв'язках, що ведуть до загального. Будь-яке загальне є певною стороною одиничного. Загальна сутність, яка синтезується в індивіді, і яку, синтезуючи, індивід змінює, є сукупністю суспільних відносин, в основі яких лежать економічні відносини: вони розвиваються на основі об'єктивних соціальних законів, що реалізуються через діяльність людини. Таким чином, розглядаючи суспільні відносини людей, тим самим ми вивчаємо реальних людей, які й формують ці відносини. Саме особистість, виступаючи єдністю загального та одиничного, в системі суспільних відносин є тим елементом, від якого і до якого

сходиться все розмаїття суспільних відносин, вивчення яких і дозволяє зрозуміти сутність самої економічної людини. Кожна окрема ж людина при цьому виступає як індивідуальне явище, адже має ознаки, властиві саме їй, цими ж ознаками відрізняється від інших. Індивідуальні умови розвитку, індивідуальні ознаки можуть і позитивно, і негативно впливати на її життя; внаслідок індивідуальних задатків людина розвивається досить специфічно в певному напрямку. Як у свій час зазначав А. Макаренко, розвиток індивідуальних особливостей особистості і складає індивідуальну своєрідність та особливу красу особистості [14]. Однак у той же час, своєрідність кожної окремої людини обумовлюється суспільною сутністю особистості, суспільними рисами, притаманними тому чи іншому історичному періоду, в наш час – періоду трансформацій та перетворень у всіх сферах буття українців, як на мікро-, так і макро- рівнях.

Підсумовуючи, зазначимо, що поняття «виховання» вживається в широкому та у вузькому розуміннях. У першому випадку виховання – це вплив на людину всією соціальною дійсністю з метою засвоєння нею соціального досвіду; у другому – процес цілеспрямованого впливу на особистість з метою підготовки її до виробничої, суспільної та культурної діяльності, формування в неї відповідних знань, умінь та навичок. Виховання у вузькому розумінні відрізняється від соціалізації тим, що остання розповсюджується не лише на цілеспрямовані, але й на стихійні процеси впливу на особистість. Однак і в широкому розумінні «виховання» не тотожне «соціалізації». Досить часто акцентується увага на односторонності впливу, з чим ми не погоджуємось, тому що, на наш погляд, цей процес є двостороннім: одна сторона виховує – об'єкт виховання реагує на зовнішній вплив. В соціалізації акцентується увага на двосторонності процесу, взаємодії індивіда та соціальних умов, життя людини та суспільства.

Висновки. Отже, економічна соціалізація постає одним із соціогуманітарних габітусів економічної людини. Поняття «економічна соціальність» на рівні окремої економічної людини виражає соціально-економічні відносини, що відображає конкретний тип економічної системи, притаманний країні, на рівні суспільства – економічні суспільні відносини на рівні всього суспільства в певному історичному періоді, може бути екстенсивною (як кількість напрямів економічної діяльності, до яких залучена людина) та інтенсивною (як ступінь оволодіння економічною діяльністю в цих напрямках). Специфіка економічної соціалізації проявлена в поєднанні економічної соціальності людини та суспільства, тим самим суспільство формує економічну людину, а вона, у свою чергу, – суспільство шляхом набуття економічного соціального досвіду, входження в економічну сферу буття, систему соціально-економічних зв'язків та відтворення їх на суспільному рівні; в процесі економічної соціалізації формується економічна спрямованість особистості, яка сформована на підставі економічного досвіду, стійка, системоутворювальна підструктура особистості, що складає цілісний образ бажаного економічного майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреевкова Н. В. Проблема социализации личности // Социальные исследования. Москва, 1970. Вып. 3. С. 44 – 101.
2. Большая медицинская энциклопедия, 1970. URL: <http://bigmeden.ru/> (дата обращения: 02.12.2012).
3. Большой Энциклопедический словарь, 2000. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/92774> (дата обращения: 02.12.2012).
4. Виноградов В. В. История слов, 2010. URL: <http://wordhist.narod.ru/> (дата обращения: 09.12.2012).
5. Вяткін О. П. Концепція економічної соціалізації особистості // Известия ІГЕА, 2002. N 3

(32). Иркутськ, 2002. С. 75 – 83.

6. Вяткін О. П. Рольова адаптація як засіб економічної соціалізації особистості // Вісник Бурятського університету. Серія 10. Психологія. Вип. 3. Улан-Уде, 2006. С. 221 – 231.

7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск, 1998. URL: <http://www.vipstudent.ru/index.php?q=lib&r=16&id=1195154928> (дата обращения: 31.03.2016).

8. Дейнека О. С. Экономическая психология: социально-политические проблемы. Санкт-Петербург, 1999. 240 с.

9. Джеймс У. Беседы с учителями о психологии. Москва, 1998. 160 с.

10. Диттмар Х. Экономические представления подростков // Иностранная психология. 1997. № 9. С. 25 – 36.

11. Зубіашвілі І. К. Економічна соціалізація як психологічна проблема. URL: <http://vuzlib.com/content/view/664> (дата звернення: 14.01.2015).

12. Козлова Е. В. Психологические основы экономической социализации. Великий Новгород, 2004. 80 с.

13. Краткий психологический словарь / ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский; ред.-сост. Л. А. Карпенко. Изд. 2-е, расш., испр. и доп. Ростов-на-Дону, 1998. 512 с.

14. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Москва, 2003. 736 с.

15. Маркс К. Экономические рукописи 1857 – 1859 годов: (первоначальный вариант «Капитала»). Ч. 1. // Соч. Т. 46, ч. 1. Москва, 1968. С. 1 – 508.

16. Москаленко В. Соціалізація особистості. Київ, 2013. 540 с.

17. Москаленко В. В., Шайгородський Ю. Ж., Міщенко О. О. Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект: монографія. Київ, 2012. 348 с.

18. Новая философская энциклопедия. В 4 т. / предс. научно-ред. совета В. С. Степин. Москва, 2000 – 2001. Интернет-версия издания. URL: <http://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphile> (дата обращения: 23.02.2017).

19. Попов В. Д. Экономика плюс педагогика: Очерки об экономическом воспитании молодежи. Москва, 1986. 288 с.

20. Постмодернизм: энциклопедия / под ред. А. А. Грицанова, М. А. Можейко. 2001 г. URL: <http://www.term.ru/dictionary/1113/word/socialnost> (дата обращения: 17.03.2015).

21. Ранк О. Отчёт о первом частном Психоаналитическом собрании в Зальцбурге 27 апреля 1908 года. Ижевск, 2012. 40 с.

22. Спок Б. Ребенок и уход за ним. URL: http://www.libok.net/writer/1945/kniga/6111/spok_bendjamin/rebenok_i_uhod_za_nim/read (дата обращения: 17.05.2016).

23. Уотсон Дж. Психологический уход за ребенком: пер. с англ. / под ред. Е. В. Гурьянова. Изд. 2-е. Москва, 2010. 93 с.

24. Философский энциклопедический словарь, 2010. URL: http://ukkrpis.ucoz.kz/news/filosofskij_ehnciklopedicheskij_slovar/2010-10-14-100 (дата обращения: 17.05.2016).

25. Хашченко В. А. Модель субъективного экономического благополучия // Психол. журнал. 2005. Т. 26, № 3. С. 38 – 50.

26. Цибра М. Ф. Фактор самоствердження в соціалізації // Освіта та соціалізація особистості. Матеріали II Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, Дніпропетровськ, 25 – 26 березня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 76 – 80.

27. Щедрина Е. В. Исследование экономических представлений у детей // Вопросы психологии. 1991. № 2. С. 157 – 164.
28. Furnham A., Lewis A. The Economic Mind: The Social Psychology of Economic Behavior. New York, 1986. XII, 292 p.
29. Furnham A. The New Psychology of Money. Hove (East Sussex, U. K.), 2014. XV, 321 p.
30. Webley P., Burgoyne C. B., Lea S. E. G., Young B. M. The Economic Psychology of Everyday Life. Hove (East Sussex, U. K.), 2001. IX, 214 p.
31. Webley P., Lea S. E. G. Towards a More Realistic Psychology of Economic Socialization // Journal of Economic Psychology. 1993. Vol. 14, Issue 3. P. 461 – 472.

Plavich V.P. – DPhil, candidate of law science, professor, member of the Academy, Honored Scientist of Ukraine, head of chair of law disciplines and international law ONU I. I. Mechnikov

UDK: 340.14

LEGAL INTERPRETATION OF LEGAL NORMS AND LAW ENFORCEMENT

This article is devoted to the problem of improvement of the interpretation of legal norms and law enforcement. The author revealed an interesting methodology of the hermeneutical analysis of legal texts. The article substantiates the possibility of creation of expert systems, which would be able to predict the potential ways of movement of the subject towards one or another aim in a particular regulatory framework.

Key words: legal interpretation, law enforcement activity, designing of legal situations, intuitive legal sense, new methods of cognition of reality.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПРИМЕНЕНИЕ ЗАКОНОВ

В работе анализируются проблемы совершенствования юридического толкования правовых норм и применения законов. Раскрыта методология герменевтического анализа правовых текстов. Обоснована возможность создания экспертных систем способных просчитать возможные траектории движения действующего субъекта к той или иной цели в заданном нормативном направлении.

Ключевые слова: юридическое толкование, правоприменительная деятельность, моделирование правовых ситуаций, интуитивное правовое чувство, новые способы познания реальности.

ЮРИДИЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ І ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНІВ

В роботі аналізуються проблеми удосконалення юридичного тлумачення правових норм і застосування законів. Автором розкрита цікава методологія герменевтичного аналізу правових текстів. Обґрунтована можливість створення експертних систем, здатних прорахувати можливі траєкторії руху діючого суб`єкта до тієї чи іншої цілі у заданому нормативному просторі.

Ключові слова: *Юридичне тлумачення, правозастосовуюча діяльність, модулювання правових ситуацій, інтуїтивне правове чуття, нові способи пізнання реальності.*

Only three structural parts of the norm are usually taken into account in the logic of norms: the content, the nature and the conditions of the application. It is assumed that all the norms are addressed to the same subject, and belong to the same authority. It allows to write the norms in symbolic language without mentioning the subjects and the authorities of different norms. The analysis of the structure of norms given by the normative logic coincides basically with the ideas about the structure of norms that have long stood in the theory of law. In the legal interpretation any legal norm includes the disposition, the hypothesis and the sanction.

With regard to the legal norms the sanction is natural to be considered as a component of the norm. Although norms are an important element of social life, there is no clear and universal classification embracing norms of all kinds. There is no clear border between the norms and something that is included in norms. It suggests that the hopes for creating a natural classification of norms, like, for example, classification of plants or chemical elements, are unjustified.

Traditionally, law did not recognize other methods, besides formal normative (dogmatic) method. Therefore, it was thought that the jurisprudence is not obliged to take into account the volatility of social reality. It is known that people's conduct is connected to the existence of such social regulators, as the values and norms that are not always formally fixed, but, nevertheless, have quite a strong effect on the man and his behavior. Values and norms often exist independently from the behavior of individuals, although they constitute an integral part of a complex system of social reality. Changing of law and the evolution of society are mutually correlated. Legal norms can not be reduced to the preformation, the transformation of human nature. They vary according to the historical development of the social system. New legal theories appear only when society begins to change.

The concept of “norm” causes very different views, and the reproduction of the words does not guarantee the reproduction of meaning. Symptoms of changes in the perception of law can certainly be observed, they increase as the modern civil society is realized in a political revolution, industrialization and universal expansion [1, P. 234-241].

An interesting characteristic of the three positions, reflecting these changes in “legal perception”, was given by Niklas Luhmann. The first position concerns the opinion of Kant on “legal aspects of the problem of revolution”. According to Luhmann, if we analyze Kant's views on this subject, we will see that they successfully contribute to the transformation of “the political monopoly into law basis and make possible not only to legitimate, but also to develop the legitimizing legal order”. And further: “In the beginning obedience must be ensured, even regardless of the content of norms, and only then the power is able to limit itself. In this case there is rejection of single bonds of law and time, and the transition to the sequence of steps: first, the violence, then - law ... It means that those who somehow affected by the revolution cannot longer rely on the legality of their expectations: it will be forced to speculate on the success or the failure of the revolution. Action or omission - that is the question”[2, P. 126-127].

The second position: the abovementioned problem is “to be normalized in the legal technology and dogma”, where “legal solutions should always be compared with various resulting solutions.” Especially good-quality legal arguments are highlighted by intuition through focusing on results. It works not only for political arguments, but also for the characterization of dogmatic legal concepts, and for ordinary interpretation of legal norms. In Germany, this point of view was established in connection with theological, or functionality, methods of interpretation. Moreover, even such point of view was defended, according to which all the values, in the end, must be justified by their consequences. But here, “value” means that the future renders its decision on law and injustice, the future that we do not know and that we can only guess.

The third position concerns the sociological understanding of law. Moreover, the legal role of the social sciences is the most important topic of discussion in Germany. However, it lacks any possibility to find out the function of norms and the sense of duty. Despite the huge number of works devoted to the consideration of the problem of sense, some of the important aspects of this problem, which are of fundamental importance, are not given sufficient attention. It is related, in particular, to the role of language in the expression and the formation of sense.

If according to Edmund Husserl (transcendental) consciousness of the subject plays the leading role in the creation of sense [3, P. 124], then, according to Ludwig Wittgenstein, the sense is generated not by the subject, but by certain socio-linguistic practice, which, however, should be done only by the subject. This is an extremely important observation: the subject is ineradicable from the sense, and at the same time the subject is “included” in the sense through the expression.

We can say that Husserl and Wittgenstein, moving in opposite ways, equally open the “subjective” dimension of sense. It allows to conclude that the role of the expression and the role of the subject in the formation of sense is not accidental. It characterizes the “nature of the sense” and does not depend on any approach.

Senses can exist objectively regardless of the subject but they are always created by the subject and the language. There can not be the author outside the language and the subject. Thus, new sense has to go through the conscience of the subject and then embody in the speech to become the one it is. The sense appears as ideal objective formation. It is ideal as is unattainable for the conscience with the use of organs and senses and objective as the same sense can be revealed and understood by many subjects. At the same time the sense is the formation with which we deal directly in the process of knowledge.

From the standpoint of phenomenology the sense is constituted by the acts of conscience (acts of intention of the meaning). Revealing the machinery of constitution (i.e. the machinery of “formation of the sense”) phenomenology determines ontological status of the sense: it exists as is constituted by the acts of intention of the meaning and exists only when is constituted. Moreover, this expression plays an essential part in constitution of the sense as not only communication but reasoning itself is carried out by means of expressions.

The fact that ontological status of the sense can be defined only through revealing the machinery of its formation is also demonstrated by K. Popper’s conception. The sense gets its existence by means of its impersonation in the language. Thereby, only language owing to its opportunities procures entity of the sense for our thinking and further work of the thought and knowledge with various semantic formations.

Analysis of I. Kant’s teaching on transcendental schematism of clear rational concepts [4, P. 67-210] with L. Wittgenstein’s theory of logical form testifies that inner form (in Kant’s teaching it is known as transcendental schema but Wittgenstein calls it a logical form) is an important conceptualizing and cognitive component. The inner form can act as peculiar symbolism which essence consists in spotting of fundamental principle, the law of general mediation that determines the construction of the whole essence of the culture within the bounds of humanistic cognition. The inner form has huge opportunities as means of interpretation and can be considered as a special methodological procedure, scheme of interpretation directed towards finding and deciphering the essence [5, P. 11, 15].

Law exists for us as a certain form that concerns the problem of intensity between the temporal and social dimensions and endures this intensity even under the circumstances of evolutionary growth of intricacy and complexity of the social structure. Form of law consists of the combination of two distinctions: modality of expectations “cognitive / normative” and “legal / illegal” [6, P. 124]. All the social applications of law function within this framework and intensify the subject sense.

Nowadays there is an objective necessity to improve legal interpretation of legal rules and law enforcement. Moreover, the optimization of these processes shall be based on the scientific data. However, it has recently become difficult to carry out research in the area of law [7, P. 125-128]. In turn, as Regelsberger remarks, not too many chapters can be found in the teaching of law where theory would lag behind the practice so far and knowledge would fall behind the skills as in the teaching on interpretation. In this case interpretation shares the fate of the human speech: a lot of people speak correctly without having any knowledge on laws of language.

Difficulties are in the material, infinity of the aids and diversity of the application. Nowadays and in all preceding history there has not been any deficiency in attempts at giving the leading points of view mentioned here the nature of scientific principles. Special branch of theory of law was formed from them; however, dull and conventional attitude to the material did great harm to legal hermeneutics [8, P. 137-138].

Legal hermeneutics is the science on understanding and explaining the sense laid by the legislator into the text of legal act. A task of legal hermeneutics is to provide methodologically transition from understanding the sense of point of law to explaining of its essence. Such kind of transition is the process of cognition which results in finding the sole and correct version of interpretation of general precepts of law concerning concrete legal situation.

At the same time there are widely used such methods as linguistic, double and triple reflection (takes place when not only the text is interpreted but also its author and concretely historical situation) put into the context and other methods. Perspective of these methods is especially evident for making a new type of legal awareness as well as in such section of legal techniques as statutory interpretation [9, P. 40-47]. Today legal hermeneutics aspires to be independent within the boundaries of theory of law and state [10, P. 115-121].

The most interesting methodology of hermeneutic analysis of legal texts was worked out by the Italian philosopher and poet E. Betty. The philosopher was saying that there is the world of objective spirit, facts and human events, acts, gestures, thoughts and projects, traces and evidence of ideas, ideals and realizations. This entire world belongs to interpretation. Interpretation appears as the process the aim and identical result of which is comprehension. The interpreter shall reproduce the real process of creation of the text by dint of reconstruction of the message and objectivization of intention of the author of the text.

Betty formulated four hermeneutic channels which are actively used in law:

- 1) canon of immanence of hermeneutic scale. In other words, reconstruction of the text must conform to the author's point of view. Interpreter does not have to bring anything from the outside; he has to look for the sense of the text, respecting dissimilarity and hermeneutic autonomy of the object;
- 2) canon of totality of hermeneutic consideration. Its essence is in the idea that unity of integer is explained through the unity of integer, but the sense of separate parts becomes clear through the unity of integer (hermeneutic circle);
- 3) canon of relevance of awareness. The interpreter cannot withdraw his subjectivity till the end. To reconstruct other people's thoughts, and works of the past, to return to genuine vital reality other's emotions it is necessary to correlate them with own "moral horizon";
- 4) canon of the semantic adequacy of understanding represents a requirement to the author of the text. If the author and interpreter are congenial and are on the same level, they can comprehend each other. This is also the interpreter's ability to understand the purposes of the object of interpretation as his own in the literal sense of the word.

Hermeneutic method in law is to simplify the dialogue of legal cultures since legal concepts and categories (such as freedom, democracy, liability) have different meaning in different legal systems. The usage of hermeneutic method is most productive in historical and legal research (not

without reason E. Betty was the historian of law). At the same time you should not be waiting for hermeneutics to solve the problems it does not set itself and is not capable to solve: hermeneutics has a vocation to supplement but not to replace itself the existing methodology of law [11, P. 115-121].

General theory of awareness (hermeneutics) has accesses to almost all the stages and zones of legal regulation as they are mediated by the consciousness and comprehended by it when necessary. But this is a good reason for application of this science in general jurisprudence [12, P. 122-123].

Principles of hermeneutics can become an effective machinery of research, for example, reinterpretation, distortion of the author's sense put into the one or another teaching. Interpretation of scientific texts, "understanding of awareness» is the "field" on which hermeneutics can do its best to show its productivity.

Thus, contemporary (neoclassical) methodology is widely used in jurisprudence with classical methodology [13, P. 98-101]. At the same time appropriation and usage of the knowledge of the other sciences take place by means of so-called juridization of the methods (cognitive means and methods) of other sciences and formation of new legal discipline at the intersection of law and interdisciplinary sciences.

Law on hermeneutics is reading: unity should be understood proceeding from the particular, but particular should be comprehended from the unity. This rule was developed by ancient rhetoric, but hermeneutics transferred it from oratory to the art of comprehension at the early modern period. Here we face a problem of hermeneutic circle. If the process of understanding constantly moves from unity to a part and back to unity, the task of the partners in the legal dialogue is to widen the unity of clear sense by the concentric circles [7, P.123].

Activity directed to assimilation of law and expressed in it the will of the legislator is called construction – interpretation. Incidentally, Romans used the word "interpretation" which had wider sense: it tabbed not only the construction of statutes in its own sense but a further development of the cogitation of the legislator by using analogy. Certainly, statutory construction is a mental activity for which well-known rules were worked out. Total combination of these rules is called Legal Hermeneutics. The lawyers of the eighteenth and early nineteenth century desired for elevating the hermeneutics to the extent of the special science. As Puchta remarked, all the science is hermeneutics for the one who has common sense and any of the abstract rules of hermeneutics will not help to explain the sense of law if the person who illuminates it does not have any vocation to it developed by studying and practice. Windscheid on this matter observed exactly that "Legal Hermeneutics" is not a science which can be given but rather the art which should be studied.

Primarily, intercommunication of jurisprudence and hermeneutics is showed in interpretation of different forms and sources of law concerning the historical legal documents as well as legal acts valid at the up-to-date period. In our opinion, growing popularity of legal hermeneutics, primarily, is indebted to ontological approach to legal hermeneutics on the whole, H.-D. Gadamer and E. Betty who pointed out the community of historical, theological, philological and legal hermeneutics. The basis of this approach is formed by the fact that the gap between generality of law and concrete provision of law in the particular case can not be destroyed in its essence in view of abstractedness or banality of law. "The statute is general and that is why it can not be fair to each individual case" (H. Kehn). H.-G. Gadamer's approach to this problem by means of hermeneutic perspective gave rise to the whole tendency in contemporary philosophy of law. According to legal hermeneutics, the sense of law should be comprehended with consideration of every concrete situation. H.-G. Gadamer showed generality or universality of problem of awareness on a basis of extraction of one of the integrant moments of any use. From his point of view, for legal hermeneutics as well as for theological ones the strain existing between the given text (legal act or the good tidings), of one part, and the ones he gains as a result of its application in the concrete situation of interpretation (judgement or sermon), of the other part, is constitutive. It follows that to understand the text correctly in accordance with the claims he is pulling out we have to understand it in a new and different way in

every given moment and in every concrete situation. In other words, awareness at this point becomes the application: it penetrates into the sense of one or another legal text and its application to the concrete case and does not represent two separate acts but the separate process.

Collision, conflict of interpretations between the legislator and implementer of law (an executing authority, a citizen) involves the legislator's initial concern to uniqueness of the text to his advantage. This is exactly what specific features of hermeneutics consist in.

I suppose that it is also necessary to connect hermeneutic method in understanding of law with existence of different legal cultures including national legal culture with personal view on the problem of human rights, legal state, separation of powers, local government etc. procuring real embodiment of ideas of freedom and justice conforming to our legal mentality and conditions of legal existence. Logic is to interpret irrational moments which are present in any legal culture [14, P. 175-176].

Any form of legal practice we would have not considered, they consist of combination of different interpretative estimations. In this comprehension law in its nature is completely hermeneutic phenomenon.

V. Lobovikov worked out a "discrete mathematical model of moral and legal aspect of human activity" [15, P. 259]. Mathematical structure modeling adequately the reasoning which is studied by formal logic and mathematical structure regulating adequately the behaviour which is studied by formal jurisprudence are essentially close (similar) mathematical structures. Having connected mathematical (natural law in its essence) method with formal logical (positivistic) methods it is possible to create mathematicized multipurpose system of natural law which he called the algebra of acts which can become a criterion for control of current legislation. Thus, it takes place the sophistication of concept of law and comprehension of its multidimensional phenomenon of human entity.

As the representative of "integral jurisprudence" D. Holl claims that the comprehension of law is not completed and it is possible to pick out a certain legal structure which does not include only principles of law but also the subjective legal experience of the participants of continuously changing reality [16, P.741]. The representative of integrative jurisprudence makes a conclusion on necessity of including the value aspect determining the behaviour of a human into current legislation. The law shall express not simply real but fair, correct moral standards. Thesis "on humanity of law" which embodies the legal nature of a person can act as a distillation of this requirement.

The majority of authors engaged in hermeneutics were confined to repeating and commenting the rules of interpretation formed by Roman lawyers and remained in the Codex Justinianus having rarely done some amendments and additions. Very few people tried to study the process of interpretation but not as a whole, just in certain parts. It should be noted that the theory of interpretation of legal acts has the same meaning as logic or grammar. The theory of interpretation of laws is a methodological guide to realization of principle of management.

The purpose of interpretation of laws is the revealing of true sense of legislative provision. Such kind of provision is the thought of legislator expressed in words. Consequently, the art of interpretation of laws comes down to ability to understand the human speech. But everyone who deals with products of human mind invested into the form of the word has to possess this ability. It follows that the rules which are necessary for understanding another literary work shall be followed during the interpretation of laws. These rules are worked out by special branch of philology which is called hermeneutics and which deals with construction of theory of art to understand oral or writing speech. It stands to reason, that teaching on interpretation of laws is a special branch of this hermeneutics and that is why it is often called legal hermeneutics.

Thus, the material for working out the methods and rules of interpretation of laws should be primarily looked for in the data of philological hermeneutics. As the last one is depending in its

conclusions on the number of sciences the subject of which is spiritual activity of a human especially his literary work, what the psychology, logic, grammar, stylistics, the history of language are etc., the lawyer not finding the necessary data for him in philological hermeneutics has to resort to above-mentioned sciences.

Further, the laws in force differ from the other literary works in some features. For example, they are intended for using in practice, form in their aggregate one liaison unit, are issued in view of any practical purpose the achievement of which is desirable for the legislator, are based on some or other considerations of justice or purposefulness. These and other peculiarities of laws shall be taken into account and be used as material for modification of general hermeneutic rules and development of new ones.

At last, the legislator caring of his enactments to be understood correctly sets the rules and interpretations which are binding for the courts and citizens because they are the same as any other rules.

It is evident from the above-mentioned that material for construction of rules of statutory interpretation shall be adopted: 1) from philological hermeneutics and sciences it is based on; 2) from the analysis of characteristics of legislative regulations; 3) from provisions of law itself [17, P. 12].

Application of laws and other legal rules in practice is in enumeration of particular cases of life under the decisions which envisage them in general form. This enumeration has the form of syllogism in which the major premise is a legislative regulation or a number of rules and minor one - factual circumstances of the given concrete case but the conclusion drawing from them with logical necessity gives an answer to the legal issue which has arisen and is to be solved.

Take for example that I. in consequence of fight with P. has damaged his street-clothes. The barrister who has been asked for advice by P. or the judge at whom he will make a claim against I. on compensation for damages will have to cope with civil laws and look for an article on the grounds of which it is possible to solve this case.

Having acted in such kind a way they will get the following syllogism.

The minor premise. I. has caused damages to P. by his acts to the amount of 250 UAH.

The major premise. In accordance with article 1166 of Civil Code of Ukraine, "Property damages caused by illegal decisions, actions and inactions to personal non-property rights of individuals or legal entities, and the damage caused to the property of individual or legal entity is made up for on all amounts by the person who caused the damage".

Conclusion. I. is obliged to pay P. 250 UAH.

As it is evident from this example, it is necessary to have two premises to build up a syllogism. But they are rarely given enough finished. They are usually to be obtained: the minor premise by means of legal analysis of factual circumstances of the given concrete case, the major one – by means of interpretation and logical development of legal rules.

At first, take a look at the way the minor premise is obtained.

Each concrete case springing up in life and demanding settlement under the legal rules consists of the major or minor amount of the elements. Some of these elements have legal significance as legal act connects the consequences with them: the other elements do not have the same importance being legally indifferent. Therefore, first of all, it is necessary to lay the case which is subject to solution into component parts and select the ones from them which have legal significance. The analysis of factual circumstances consists in it.

Take for example that P. asking the barrister for advice is telling him the following: "Yesterday at 10 PM having left the cinema and going to the restaurant to have supper we started arguing with him about the causes of the earthquakes and became so irritated that we started to be

free with our fists and I. tore my suit jacket up by his left hand for which I paid 350 UAH to the tailor the other day. Is it possible to recover this amount from I.?”

First of all, in his story the barrister has to separate juridical elements from domestic ones which do not have legal significance to answer this question. Also, he has to determine the extent of damages P. suffered from and whether they were caused by a group or a person. Further, P. says that he was going from the cinema. It is also not important. If he had been going from the cinema or home, the legal essence of the case would not have changed. Similarly, the cause of the quarrel, infliction of damage by left but not the right hand, purchase of the suit jacket from the tailor but not somewhere else etc. Having eliminated all the domestic circumstances, the barrister would fix upon the fact that I. has caused P. damages having torn the outerwear up. This is legal grain which lies in the story which has been told by P.; everything else is domestic husk which does not have any value in the lawyer's eyes. It is not hard to note that legal analysis is similar to medical diagnosis. Just as a doctor chooses from the number of painful symptoms the patient is complaining about only a few of essential ones and diagnoses a disease by them, the lawyer allots legal elements from domestic ones of the concrete case and constructs a legal incident from them.

After the concrete case which is to be solved has been analysed and thus the minor premise of syllogism has been got, the lawyer has to start looking for the major premise which conforms to it. The stage for searches shall be the favourable legislation which provisions are to be applied to this case. These searches can lead to either of two results. Sometimes the major premise is expressed directly in one or several provisions of law. It took place in the above-mentioned example where the issue on the compensation for damages caused by one person to the other one was solved directly by article 1166 of Civil Code of Ukraine. It just remains to interpret the point of law in such kind of cases, i.e., to find out its real and exact sense. It is not rare when deliberate searches remain unsuccessful and there are no any provisions in the legislation which could be a finished premise. In such kind of cases the major premise shall be logically brought out from the existent rules. This method of gaining a major premise can be called a logical development of rules.

One operation of preliminary nature shall precede interpretation as well as logical development. Before the application of the found rule it is necessary to make sure that it is a genuine rule, i.e., has legal force, and ascertain its exact text. The criticism of the authenticity of the rules consists in it.

So, the application of laws in practice embraces four operations: 1) legal analysis of concrete cases which are to be solved; 2) criticism of authenticity of rules; 3) interpretation of rules; 4) logical development of them.

The first of these operations do not need a special research. To be able to distinguish legally material circumstances from purely domestic ones, it is necessary to be familiar with legal concepts but this acquaintance is gained by means of study of jurisprudence, i.e., legal education. There are no any special rules which are to be guided by while carrying out the legal analysis. There is only one general rule: “it is necessary to cast aside all the circumstances which do not have any significance from the perspective of current law”.

It is ought to say the other thing concerning criticism, interpretation and logical development of regulations. These operations are incomparably complicated; they are to be carried out according to special rules, but it is possible to establish them by means of detailed research into the essence and distinctive features of each of the named operations.

Interpretation of rules of law includes two elements: elucidation - revelation of content (interpretation) of legal rules “for yourself” and explanation – unfolding of the content (interpretation) of legal rules “for the others”. The interpretation is in special acts (they are known as interpretative).

Legal interpretation is a special cognition which is fulfilled with the purpose of practical

realization of law.

The activity of the court and other law-application bodies on ascertaining the factual circumstances of the case also refers to special cognition in the area of law. Legal interpretation gains more important significance while application of law when it becomes a part of state-powerful activity of law enforcement bodies determining the necessary legal consequences during the solution of the legal case. Here the interpretation gains legally binding meaning and the element of explanation (interpretation) is not infrequently essential and it directly influences the legal regulation of public relations.

The role and the place of interpretation of law in life of society are connected with political regime and state of legitimacy. Under the totalitarian regime in the conditions of lawlessness the interpretation is often used in order to attach the arbitrary sense to the law in accordance with some or other political purposes and hence for random application of law.

The experience of hermeneutics gives us all reasons to believe that interpretation cannot be represented purely as logical and methodological procedure since it exists as diverse phenomenon on different levels of entity of the subject [18, P. 7-25].

In the opinion of F. Nietzsche, human reasoning always acts as “the interpretation according to a scheme we cannot get rid of” [19, P. 211] and the value of the world turns out to be grounded in our interpretation. Criticizing positivism Nietzsche considers that there are no facts but only interpretations. We cannot ascertain any facts “in ourselves”.

Nietzsche says that there is always an opportunity to offer new significances, “perspectives” and “methods” to lay the phenomena out by the particular measures. The world, as he claims, “does not have one sense but infinite senses”.

In Panofsky’s opinion, “the internal sense can be defined as uniting principle which is the basis and defines visible event, its type and intelligible significance and which even stipulates the form of internal event (*Italics are mine – V.P.*) [20, P. 5].

Panofsky’s “perspective” is established exclusively by the subject similar to Kant’s transcendental scheme or Cassirer’s symbolic form. It reduces artistic phenomena to the strict, i.e., mathematically precise rule, but it makes this rule dependent from man, individual, ...since the manner of its acting is determined by arbitrarily chosen position of subjective point of view” [21. P. 88].

As Nietzsche indicates, the power considering the perspective is “the entity as the subject” [19, P. 298]. It should be noted that Panofsky is speaking about the “great transformation” from aggregate space to systematic, development of infinity category and desacralization of universe [22, P. 84-87].

Interpretation (legal hermeneutics) is as a culminating point, summit of legal activity. Legal interpretation is the activity which on the practical side is connected with completion of adjustment of vital relationships by law. Legal rules become ready for realization and practical effectuation as a result of interpretation.

Another thing is not the less important. Refined legal knowledge, experience, legal culture and legal art unite together and converge in unified focus in the interpretation. From this point of view, hermeneutics, i.e., the science and art of interpretation of legal terms and concepts is the kind of apex of legal skills, the culminating point of legal activity. That is why one of the most reliable indicators of high-grade work of professional lawyer is the level of professional training which lets him “immediately”, fully and exactly interpret any laws and other legislative acts.

In essence, the activity which is quite often called the legal analysis consists in legal interpretation.

Legal interpretation represents itself in known sense as the process opposite the one which is

fulfilled by the legislator while adoption of the statute. It is a sort of drawing an analogy with the excavation, archaeological developments - overburden operations when the layers of the ground are revealed layer by layer, not infrequently of the dead ground to reach the desired, sought-for object. The cogitation of the person who carries out interpretation (the interpreter) here goes from layer to layer of legal matter – from analysis of literal, linguistic text to analysis of legal dogma, legal features of rules of law and thereby to moral, social and other bases, backgrounds of prescriptions of law. All of these things are in order to establish actual content of legal determinations.

Legal interpretation reveals its high legal purpose and at the same time in the conditions of democracy, constitutional state, developed legal culture is not beyond the scope of legality. In the situation of totalitarian state, autocratic regime it is sometimes an expression of juridical casuistry, manipulation of law and legal categories and occasionally a direct violation of law in force under the pretext of interpretation and results in arbitrariness and lawlessness.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Луман Н. Социальные системы. Очерк всеобщей истории / Пер. с немецкого - И. Д. Газиев; под редакцией Н. А. Головин - СПб; Наука, 2007 - 648 с.
2. Луман Н. Дифференциация справедливости: вклад в социологию права и правовую теорию Франкфурте М.: Suhrkamp, 1981. - 370 с.
3. Гуссерль Э. Идеи, относящиеся к чистой феноменологии и феноменологической к философии / Пер. с немецкого - А. В. Михайлов. - М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. - Т.1. - 224 с.
4. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизике, которая сможет представить себя в качестве науки // И. Канта. Работает: В 6 т. / АН СССР. Текущего месяца из философии: обмен электр. данными. В. Асмус. – М.:Мысль, 1965. - Т.4. - 240 с.
5. Рябокоровка Г. В. Внутренняя форма как категория философского и гуманитарного познания: Автореферат докторской диссертации ..кандидат: спецификации. 09.00.02 "Диалектика и методология познания". - Одесса, 2008. - 182 с.
6. Плавич В. П. Разработка учения о рассуждении правовой нормы: Современный этап развития // Юридические науки: современный этап и перспективы развития. - Киев. - Юрична думка, 2009. - С. 121-132.
7. Плавич В. П. Поиск новой современной цивилизации: философские, правовые и социально-экономические аспекты // Материалы IV Международного круглого стола "Актуальные социально-экономические и правовые проблемы развития Украины и ее ... Одесса, Астропринт 2014 - С. 120 - 134.
8. Регельсбергер Ф. Общее учение о праве, М., 1987. - 216 с.
9. Честнов И. Л. Актуальные проблемы теории государства и права. Эпистемология государства и права как науки: Учебник. - СПб, 2004. - 64 с.
10. Суслов В. Герменевтика и правовой осведомленности // Государство и право. 1997 № 6. - С. 111- 122.
11. Крестовская Н., Оборотов Ю., Крыжановский А., Матвеева Л. Теория государства и права. Государственный экзамен. Третье издание, переработанное и дополненное, "Одиссей", 2007 - 872 с.
12. Плавич В. П. Розвиток сучасного правової свідомості в період нового синтезу // Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика менеджменту. Одеса 2006. Т. 9 (випуск 10). - С. 121-128.

13. Плавич В. П. Трансформація методології сучасної юриспруденції та вироблення вітчизняної правової доктрини // Правова держава. Вип. 20, К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С. 97-102.
14. Кузнецов В. Герменевтика и гуманитарное познание, М., МГУ, 2005. - 191 с.
15. Лобовиков В. Математическая Юриспруденция. Абсолютное право. Екатеринбург, 1998, Ч.1.; В. Лобовиков. Абсолютное право: Современная теория и ее применение в экономике. Екатеринбург, 2003. - 310 с.
16. Холл Г. Интегративная юриспруденция // Антология мировой правовой мысли. - М., 1993. - В. 3. - С. 139 - 148.
17. Васьковский Е. Руководство по интерпретации и применению законов. - М., Конкорд, 1997. - 128 с.
18. Роджеро А. Н. Герменевтика и научная рациональность (понимание как методологическая проблема культурно-исторических исследований) // Труды семинара по герменевтике (Герменеус): Сб. науч. тр. – Одесса: Принт Мастер, 1999. – Вып. I – С. 5- 27.
19. Ницше Ф. Избранные труды в 3-х т. Т. 1. Воля к власти: опыт переоценки ценностей. Пер. с немецкого. - М. REFL - book, 1994. - 880 с.
20. Панофский Э. Исследования по иконологии. Гуманитарные темы в искусстве Возрождения. - Нью-Йорк: Харпер факел книги, 1962. - 432 с.
21. Панофский Э. Идея: К критике концепции в теории искусства от античности до классицизма: транс. с немецкого Дж Попова. - СПб: Аксиома, 1999. - XII. - 274 с.
22. Панофский Э. Перспектива как "символическая форма". Готическая архитектура и схоластика, - СПб.: Азбука - классика, 2004. - 337 с.

Прокопович Лада Валеріївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету

УДК 304:792:316.7

ПОРУШЕННЯ НОРМ І ПРАВИЛ ЯК СКЛАДОВА АРТИСТИЗМУ В «ТЕАТРИ» ЖИТТЯ

Мета роботи полягає в осмисленні порушень загальноприйнятих норм і правил як складової (або умови прояву) артистизму в «театрі» життя. Методологія дослідження ґрунтується на основних підходах соціокультурного аналізу (зокрема, соціально-філософському та історичному) в дискурсі парадигми театральності комунікативних проявів культури. Наукова новизна полягає в погляді на артистизм, як на важливу складову театральності життя, яка проявляється в умовах порушення певних правил. Це дає підстави розширити перелік критеріїв артистизму і зробити такі висновки: артистизм – це досвід «одноразового» розташування, який не передбачає вторинності; артистизм сприяє різноманіттю художньої та соціокультурної семантики образів, що створюються у «театрі» життя; артистизм часто проявляється в ситуаціях, коли порушуються деякі правила, перетворюючи ці ситуації на «спектакль», гру, художній жест.

Ключові слова: театральність буття, артистизм, образ, соціальні комунікації,

блазень, гра, культура.

НАРУШЕНИЕ НОРМ И ПРАВИЛ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ АРТИСТИЗМА В «ТЕАТРЕ» ЖИЗНИ

Цель работы состоит в осмыслении нарушений общепринятых норм и правил как составляющей (или условия проявления) артистизма в «театре» жизни. Методология исследования базируется на основных подходах социокультурного анализа (в частности, социально-философском и историческом) в дискурсе парадигмы театральности коммуникативных проявлений культуры. Научная новизна состоит во взгляде на артистизм, как на важную составляющую «театра» жизни, которая проявляется в условиях нарушения определённых правил. Это даёт основания расширить перечень критериев артистизма и сделать такие выводы: артистизм – это опыт «одноразового» расположения, который не предполагает вторичности; артистизм способствует разнообразию художественной и социокультурной семантики образов, которые создаются в «театре» жизни; артистизм часто проявляется в ситуациях, когда нарушаются некоторые правила, превращая эти ситуации в «спектакль», игру, художественный жест.

Ключевые слова: театральность бытия, артистизм, образ, социальные коммуникации, шут, игра, культура.

VIOLATION OF NORMS AND RULES AS A COMPONENT OF ARTISTRY IN THE “THEATER” OF LIFE

The purpose of the work is to comprehend violations of generally accepted norms and rules as a component (or condition of manifestation) of artistry in the “theater” of life. The methodology of the research is based on the main approaches of socio-cultural analysis (in particular, social-philosophical and historical) in the discourse of the theatricality of communicative manifestations of culture. Scientific novelty consists in looking at artistry as an important component of the “theater” of life, which manifests itself in conditions of violation of certain rules. This gives grounds to expand the list of criteria for artistry and draw such conclusions: artistry is the experience of a “one-time” arrangement, which does not presuppose secondary; artistry promotes a variety of artistic and socio-cultural semantics of images that are created in the “theater” of life; artistry often manifests itself in situations where certain rules are violated, turning these situations into a “spectacle”, a game, an artistic gesture.

Keywords: theatricality of being, artistry, image, social communication, jester, a game, culture.

Чим більше в житті сучасного суспільства проявляється схильність до театралізації різних видів людської діяльності, тим більш актуальними стають дослідження цього процесу.

В рамках онтологічного повороту, який зараз відбувається у гуманітаристиці, сформувався декілька напрямків, які так чи інакше торкаються питань театралізації життя, – перформативний, медіальний, просторовий та інші підходи. Вони дозволяють феномен театралізації життя досліджувати в різних аспектах. Але в них мало уваги приділяється поняттю «артистизм», природа якого досі залишається не повністю вивченою, не всі його чинники і складові визначені.

Театралізація життя, як культурна практика, як специфічна форма соціокультурних комунікацій [1], передбачає публічність і, відповідно, артистизм.

Намагаючись вивести формулу театральності через багатомірний феномен гри, деякі

дослідники додають до неї артистизм як «інтелігібельне розташування людини у бутті» [2], а інші зауважують, що в сучасній культурі все більше проявляється форм, які лише «імітують спосіб розташування творчої особистості» [3].

При цьому всі дослідники сходяться у думці, що артистизм можна виявити лише при співвідношенні з театральністю.

Хоча театральність і артистизм поняття спорідненні, між ними існують відмінності. Артистизм більш, ніж театральність являє собою опозицію щоденню, в ньому більше проявляється художнє начало.

Саме артистизмом, як поведінковою характеристикою, пояснюють дослідники успіх «театру» денді: неординарним талантом Оскара Уайльда, яскравістю денді часів Байрона і Пушкіна, що спровокувало у Європі захоплення всім англійським. Французька богема 30-х і 50-х років ХХ століття ввела моду на джаз, шансон і філософію екзистенціалізму. Їх сучасники опинились в «ситуації події Присутності Іншого, в естетичному розташуванні, були захоплені силою почуттів і дивом явлення Іншого, незвичайних почуттів і речей, які увійшли, втягнулися в розташування, коли яскравим, чарівним чином переживається наявне буття» [4, с. 21].

Для більш чіткого розділення театральності і артистизму необхідно враховувати і фактор повторності. Театральність не зникає при повторенні спектаклю. Відповідно, і в «театрі» життя стійкими є основні його компоненти. Наприклад, стиль. Стильну поведінку французької богемі і англійських денді, поетів «Срібного століття» можна було повторити: наслідувачі з легкістю переймали манери та стиль одягу своїх кумирів, розширюючи «сценічний» простір цих «театрів».

Для артистизму вторинність, навпаки, пагубна. Артистизм проявляється лише тут і зараз. С кожним новим виходом на сцену артист привносить нові штрихи в образ, нові нюанси в смислове наповнення ролі та сюжету. Так, наприклад, І. Смоктуновський в ролі князя Мишкіна у кожному спектаклі був іншим Мишкіним, більш співзвучним настрою публіки, більш доцільним у контексті, що склався [5, с. 36].

Наслідування кумирам, як один з механізмів переміщення елементів художньої сфери в нехудожню, не лише впливає на моду (або формує її), сприяючи театралізації повсякдення, але й дозволяє зафіксувати момент перетворення артистичного в театральне.

Прикладом може служити відома історія з входженням в моду краватки-метелика, яка пов'язана з оперою Дж. Пучіні «Мадам Батерфляй». Точніше з гучним провалом прем'єри цієї опери в Мілані 17 лютого 1904 року.

Посиллюючи «ситуацію провалу» (втрачати ж вже нема чого!), оркестранти повели себе, як великі Артисти. Підхопивши грайливий настрій публіки, «заради жарту, музиканти зав'язали краватки у формі метелика. Як би то був не Мілан вже в ті часи законодавець європейської моди, а будь-яке інше місто! А так, вже наступного дня в краватках-метеликах вийшли всі, включаючи Пучіні, котрий, за легендою, оцінив елегантність нової моди, віднісся до неї, як до вдалої ідеї для наступної рекламної кампанії своєї опери» [6].

Ідея зав'язати традиційні краватки нетрадиційним способом творча імпровізація, продиктована ситуацією, що склалася. Така ситуація більше не повторювалася (провалів не було, у подальшому опера мала успіх і її стали сприймати, як безперечний шедевр), тому всі наступні «акти» ношення краватки-метелика були вторинними, «наслідувальними», саме такими, які формують моду в «театрі» повсякдення.

Так артистизм, який з'явився ситуативно, одномоментно, потягнув за собою театральність з наслідуванням, повторенням, широким розповсюдженням, але без натхненого моменту імпровізації.

Історія з краваткою-метеликом дозволяє виявити ще одну характерну рису артистизму

він часто виникає тоді, коли порушуються якісь правила.

Отже, якщо театральності притаманне наслідування, то артистизм передбачає новаторство, яке важко уявити без руйнування певних рамок, порушення норм і правил.

Мета даного дослідження полягає в осмисленні порушень загальноприйнятих норм і правил як складової (або умови прояву) артистизму в «театрі» життя.

На прем'єрі опери «Мадам Батерфляй» пов'язані у формі метелика краватки стали, як зауважив Валерій Панасюк, «фактом порушення прийнятого в театральному середовищі dress code» [7, с. 14]. І нехай це порушення було реакцією на розрегламентовану поведінку публіки, яка спостерігалась на прем'єрі, воно все одно є порушенням. Інша справа, що «краса» цього порушення, його тонка дотепність змусили публіку сприйняти і його, і сам провал опери, як акти однієї п'єси. П'єси, яку захотілось продовжити вже за межами театру, у повсякденному житті.

Якщо говорити про порушення певних норм, то саме в таких умовах проявляється особливий артистизм блазнів при королівських дворах Європи.

Якщо театр, як вид мистецтва, сформувався в Європі під впливом древньогрецьких містерій, присвячених Діонісу [8], то «театр» блазнів сформувався під впливом іншого різновиду масових ритуалів Сатурналії.

На це вказує зовнішній вигляд блазнів, типовим аксесуаром костюму яких був ковпак із дзвониками. Три довгих його кінця символізували осяччі вуха та хвіст – атрибути карнавальних костюмів під час римських Сатурналії та «осячих процесій» раннього Середньовіччя.

І Сатурналії, і «осяччі процесії» були пов'язані з ідеєю перевороту всіх норм, коли на короткий термін слуги ставали панами, а пани слугами, коли відмінялися всі традиційні табу, коли мінялись місцями серйозне і блазнівське.

А ще Сатурналії, як свята на честь Сатурна – бога землеробства та плодючості землі, присвячувались зібраному врожаю. Ця семантика теж була своєрідно представлена в екіпіровці блазнів. В руках вони часто тримали брязкальце – паличку, до якої прив'язували бичій пузир з насипаним в нього горохом. Це приладдя було у блазнів ще з часів Древнього Риму. Воно виступало в якості фалічного символу (з часом – як засіб посоромлення). До того ж горох, який у давнині вважався символом плодючості, також асоціювався із тілесним низом. На Русі блазні прикрашали себе ще й гороховою соломою, звідки, власне, і пішла назва «шут гороховый» [9].

Вся ця атрибутика мала візуально позначати особливий статус блазня, людини, що виконувала специфічні функції при королівському дворі.

Мабуть, одна з перших згадок про царського блазня належить Плінію Старшому, який писав про блазня (*planus regius*) при дворі еллінського царя Птолемея I.

Втім, поняття «блазень» зазвичай пов'язують з європейським Середньовіччям. В Європі всі королівські двори того часу наймали блазнів, до професійних навичок яких мали входити гра на музикальних інструментах, жонглювання, загадування загадок, акторська майстерність. Все це допомагало блазню не лише розважати публіку і короля, а й виконувати досить специфічні функції.

Блазень був символічним близнюком короля (як типовий міфологічний трікстер [10]). Йому дозволялось більше, ніж будь-кому. Під виглядом жарту він міг говорити про те, про що іншим говорити було заборонено. В ті часи через відсутність свободи слова вельможі не могли критикувати короля, а король не завжди міг дозволити собі відкрито критикувати впливових осіб. За них це робили блазні. Через кривляння, жартівливі балачки дурнів представники середньовічної еліти доводили до відома короля та решти свої претензії, критику, скарги або

ризиковані пропозиції.

Звичайно ж, робити це доводилось у завуальованій формі. Бо, незважаючи на те, що блазні (як і герольди) мали недоторканність, серйозно карати їх було дурним тоном, такі випадки все ж траплялись. Якщо блазні перетинали межі дозволеного, наказували їх, а не вельмож.

В цих умовах саме артистизм допомагав блазням сказати все, що треба, і при цьому не викликати гнів у короля та інших можновладців.

При такому подвійному становищі, коли «ліцензія на правду» нібито є, але ж в будь-який момент може бути скасована, артистизм, знову ж, проявляється як явище ситуативне. При незмінних «декораціях» та «ролях» підтекст «вистави» може виявитись яким завгодно.

Таким чином, можна зробити висновок, що блазні при королівських дворах виконували важливу комунікативну функцію вони були своєрідними ретрансляторами інформації, яка виходила за нормативні рамки.

Це, до речі, ставить під сумнів спроби деяких російських дослідників проводити аналогії між блазнями та юродивими [11]. Дійсно, на Русі блазенство має давні традиції. Про це свідчать і руські народні казки, в яких одним з персонажів є Іван-дурень, і історичні документи, з яких видно, що у різних царів були блазні. Проте традиція юродства несла в собі інше «драматургічне» навантаження (з підґрунтям чи то психічного, чи то духовного характеру).

Тут, якщо і проводити аналогії, то скоріш за все, із скоморохами. Ці ярмаркові артисти-жартівники виконували ту ж саму функцію, що й блазні при королівських дворах, – виголошували інформацію крамольного характеру. Відмінність лише в тому, що аудиторія у скоморохів була значно більшою.

Про некоректність порівняння блазнів з юродивими може свідчити ще й той факт, що юродиві ніколи не ставали героями фольклору. Блазні ж, навпаки, часто ставали народними улюбленцями, навіть символами.

Яскравий приклад знаходимо в історії Польщі. У польському фольклорі збереглося ім'я блазня Станьчика, як гострослова, який висміював актуальні політичні події і згодом став символом патріотизму.

Саме це поєднання рис особистості і міфологізованого образу намагався передати в картині «Блазень Станьчик на балу у королеви Бони у Вавелі» (1862) польський художник Ян Матейко. Наділивши блазня рисами власної зовнішності, Ян Матейко хотів натякнути, що положення блазня схоже із положенням митця у суспільстві: він повинен розважати публіку і, водночас, говорити правду. Втім, правду цю не завжди чуять.

Адже в цьому і полягає артистична майстерність блазня говорити правду так, щоб люди вірили і не вірили, щоб не могли під маскою веселого балакуна розгледіти живий розум, завжди готовий до імпровізації, проникливість, а може, хтозна, й політичну прозорливість.

Бо виникають іноді ситуації, коли всі міняються місцями і ролями. Як і в момент, зафіксований у картині, біля кресла, в якому сидить Станьчик, на столі лежить рапорт про падіння Смоленську в 1514 році. Станьчик тут єдиний, хто сумує з цього приводу. Решта продовжує веселитися на балу. Втім, смуток свій блазень не покаже нікому. Вийшовши знов до публіки, він буде кривлятись, блазнювати, як належить придворному дурню.

Спроби порівняти блазня із юродивим або, навіть, жерцем, викликані намаганням зрозуміти функції цієї фігури у структурі Політичного. При цьому дослідники, одразу ж задаючись простою схемою «Король Артур – Мерлін», розглядають роль блазня (всі його дії, жести, атрибути і т.д.) під кутом образу Мерліна, навантажуючи її всіма проявами Сакрального.

Це явне перебільшення заважає роздвигтись більш раціональне і просте пояснення функцій блазня у комунікативному просторі придворно-політичного «театру». Чому саме блазню довіряють оприлюднювати незручну правду, важливі, але ризиковані пропозиції? Тому, що, щоб він не казав, його неможливо ошельмувати, дискредитувати. Будь-кого можна ошельмувати, оголосивши блазнем. А блазень – і є блазнем. В нього немає репутації, щоб її втрачати. Це дуже зручний спосіб «вбросу» нових ідей в інформаційний простір суспільної думки.

Тому, незважаючи на те, що з приходом епохи Просвітництва та Реформації традиція найму блазнів припинилась, зовсім це явище не зникло: в сучасному політичному «театрі» час від часу з'являються «блазні», які виконують ті ж самі соціокомунікативні функції. Для чого користуються таким же самим професійним артистизмом.

Таким чином, можна зробити висновки, що артистизм характеризується тим, що:

- це досвід «одноразового» розташування: повторити ту ж саму естетичну ситуацію артист не може, іншим разом перевтілення буде здійснюватись по-іншому;
- передбачає різноманіття художньої та соціокультурної семантики: образ, що втілюється на сцені, або образ, що створюється у житті, наповнюється багатьма смислами;
- проявляється (іноді) в ситуаціях, коли порушуються деякі правила, перетворюючи ці ситуації на гру або «спектакль».

Все це дає підстави розглядати артистизм як важливу складову театральності життя, яка дозволяє в умовах публічності вирішувати різноманітні культурні та соціальні завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прокопович Л. В. Театрализация социокультурной коммуникации: методологическое обоснование исследовательского подхода / Л.В. Прокопович // ScienceRise. –2017. – № 7(36). – С. 29–32.
2. Тазетдинова Р. Р. Театральность как феномен в бытии культуры: Дис. ... докт. философских наук. –Казань, 2013. – 419 с.
3. Бажанова Р. К. Соотношение артистизма и театральности: философско-культурологический анализ / Р. К. Бажанова // Ученые записки Казанского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2010. – Том 152, кн.1. – С.34–40.
4. Лишаев С. А. Эстетика Другого: эстетическое расположение и деятельность / С. А. Лишаев. – Самара: Самарская гуманитарная академия, 2003. – 286 с.
5. Горфункель Е. Смоктуновский / Е. Горфункель. –М.: Искусство, 1990. –234 с.
6. Шутко Д. Причудливый полет бабочки: от реальной истории к подлинному успеху / Д. Шутко // Мариинский театр. Джакомо Пуччини. «Мадам Баттерфляй»: Программа. 224-й сезон. –Санкт-Петербург, 2006.
7. Панасюк В. Сценические приоритеты и мода в контексте взаимодействия художественной и нехудожественной сфер / В. Панасюк // Аркадія. – 2010. –№ 1(27). – С. 13–16.
8. Прокопович Л. В. Дослідження генезису театру та театралізації життя як феноменів європейської культури // European philosophical and historical discourse). –2018. –V.4, Iss. 3. –P. 112–117.
9. Почему шут гороховый? // Вокруг света [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.ru/quiz/687/>
10. Прокопович Л. В. Исследование театральности как черты коммуникативных функций

литературных трикстеров / Л. В. Прокопович // ScienceRise. –№ 10(39). –2017. –С. 24–27.

11. Дугин А. О роли «шута» // Философия политики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://arcto.ru/article/1199>.

Сайфудинова Елена Валерьевна – соискатель кафедры всемирной истории и методологии науки Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

УДК 101+316+ 316.3+ 316.4

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ГИБКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО- ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Предметом рассмотрения данной работы выступает социально-философский аспект профессиональной мобильности молодежи в условиях, когда общественная структура является гибкой, изменчивой, постоянно изменяющейся. Мобильность молодежи, т.е. изменение молодыми людьми своего профессионального и социального статуса, является одним из факторов, под влиянием, которого происходит изменение социальной структуры и обновление общества. Социальная мобильность, позволяет рассматривать все происходящие в обществе изменения как процесс развития социальной структуры общества, ее адаптацию, как к собственному усложняющемуся функционалу, так и к развитию смежных сфер – экономике, политике, культуры.

Ключевые слова: молодежь, социальная мобильность, стратификация общества, социализация, социальная группа, индивид, общество, индивидуальная мобильность, профессиональная мобильность, адаптация, интериоризация, индивидуализация, глобализация.

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГНУЧКОЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Предметом розгляду даної роботи виступає соціально-філософський аспект професійної мобільності молоді в умовах, коли громадська структура є гнучкою, мінливою, постійно змінюється. Мобільність молоді, а саме зміна молодим людьми свого професійного та соціального статусу, є одним із факторів, під впливом якого відбувається зміна соціальної структури та оновлення суспільства. Соціальна мобільність дозволяє розглядати все що відбуваються у суспільстві як процес розвитку соціальної структури суспільства, її адаптацію, як до власного ускладнений функціонал, так і до розвитку суміжних сфер - економіки, політики та культури.

Ключові слова: молодь, соціальна мобільність, стратифікація суспільства, соціалізація, соціальна група, індивід, суспільство, індивідуальна мобільність, професійна мобільність, адаптація, інтер'єризація, індивідуалізація, глобалізація.

PROFESSIONAL MOBILITY OF YOUTH IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF A FLEXIBLE SOCIETY IN UKRAINE: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Studying young people in the context of researching their professional aspirations, the author

defines young people as one of the social groups determining the pace and degree of changes in the social structure. Under the influence of technological progress, the social structure is transformed from a rigid, conservative, totalitarian into a flexible, volatile, and constantly evolving. This greatly complicates the socialization of young people and transfers it from the family and schools to society, social groups and professional activities. Young people lose their professional experience, the opportunity to make up for it through education and training, remaining in society with individuals who must build their professional activities from scratch.

At the same time, the professional mobility of young people is becoming one of the social and philosophical phenomena that change the social landscape of our social life. Socialization, like education, becomes a process that can take place throughout the life of an individual, allowing them to learn new skills necessary to stay in a changed society. Without the pressure of a conservative society, not adapting to its requirements and rules, the individual begins to lack a foreign motivation, previously acting as an effective tool for their own social and / or professional mobility. Now, following the new rules of being in society, the individual learns new ways of his own motivation that extends the individual horizon and is the foundation for building new short-term dynamic ties between individuals and between individual and society. The society is also experiencing dynamic development, which thanks to the scientific revolution, globalization, a single information flow contribute to accelerating the rate of development and complicating the social structure, which level the experience of past generations and the own experience of young people. They have using their own individuality, the nearest social environment, the skills of adaptation to organize their professional activities, based on the principles of temporality, flexibility and lack of responsibility. This enables young people to use professional mobility (as a form of changing work, profession, career) as one of the ways to adapt to the current social reality, and one of the versions for self-development, self-expression and competition.

Keywords: *youth, social mobility, stratification of society, socialization, social group, individual, society, individual mobility, the professional mobility, adaptation, internalization, individualization, globalization.*

Современное общество является по своей природе динамичным и гибким, за счет тех изменений, которые происходят внутри него, с индивидами, входящими в его состав. Темп изменений за последние десятилетия стал более чем высоким, вызвав закономерный исследовательский интерес у ученых. Одним из источников изменений ученые называют молодежь, которая первой в рамках текущих обстоятельств переживает процесс профессиональных и социальных изменений, передавая преобразующий заряд далее в общество, которое находясь в состоянии взаимодействия с одной из своих составных частей, формулирует новые социальные потребности с учетом мнения прогрессирующей быстрее всего молодежи.

Изучая молодых людей в контексте исследования их профессиональных притязаний, мы рассматриваем само понятие молодежи, процесс профессионального выбора, влияние, которое они испытывают в процессе выбора со стороны семьи, ближайшего окружения, социума. Также мы изучаем те качественные изменения, которые молодые люди переживают в социуме и их влияние на него. Критический взгляд на состояние общественной структуры позволяет нам оценить и масштаб изменений, которым подвергается общество в конце XX – первых десятилетиях XXI века, что является причиной изменений и как они влияют на молодых людей и процесс их профессиональной мобильности. Оценка перспектив позволяет нам прогнозировать развитие дальнейшего взаимодействия профессиональной мобильности молодых людей и всех связанных с ними социальных явлений. Исследователи, изучающие современную проблематику, связанную с молодежью, ее профессиональную карьеру, общественную структуру, социальные проявления однозначно определяют взаимовлияние

поведення молодіжі і сучасне становище суспільної структури. Вже, саме, молодіжь виступає в якості соціального резерву майбутнього розвитку [4, с.443], відповідно, те процеси професійної мобільності, які своїми властивостями молодим людям, сьогодні стануть звичними для всіх соціальних груп в суспільстві і окажуть непряме вплив на знову сформовані суспільні правила і установки. Таким чином, метою дослідження професійної мобільності молодіжі в умовах формування гнучкого суспільства в Україні стане аналіз соціально-філософських аспектів, а саме, поняття молодіжі в сучасному суспільстві, професійна і соціальна мобільність молодих людей, соціалізація в родині, соціумі, мотивація професійної діяльності у молодих людей. Також будуть розглянуті соціальні складові сучасного трактування суспільної складової, яка перебуває в стані динамічного розвитку, достатньо активно впливає на кожного індивіда, на кожну соціальну групу.

Молодіжь в науковому розумінні терміна є особливим соціально-психологічним суспільством, в яке входять дівчатка і молоді люди в віці від 14-16 років до 35 років, проживаючі на одній географічній території, на півдні України, володіючи схожими соціальними рисами [8, с. 1574]. Вони перебувають в переході від дитинства і юності до дорослої самостійної соціально-відповідальної життя. Вікові рамки для визначення молодіжі різні за думкою вчених і залежать від того які фактори для дослідників є більш важливими, тому сьогодні не тільки вікові рамки, але і особливості соціального поведіння індивіда відносять його до певної соціальної групи. Молодіжь (в віці від 14 до 35) нечисленна (порядку 29%, за даними за 2015 рік) [5, с. 18-20] і продовжує скорочуватися, т.к. демографічні кризи ХХ століття (друга світова війна, її наслідки, криза 1990-х років), активна трудові міграції, почата в 80-90 роках ХХ століття сприяють цьому. Ще однією характерною рисою сучасної демографії є збільшення тривалості життя, що призводить до збільшення періоду активної життя, і, відповідно, до збільшення тривалості дитинства, юності і періоду, який ми відносимо до молодості. Враховуючи, що членів активних вікових груп населення в силу науково-технічного прогресу стає більше, і як наслідок цього, уповільнюється ротація членів суспільства на важливих соціальних ієрархічних позиціях. Мобільність, пов'язана з владою і політичною, складовою стає маловідома, втілюючи в життя феномен мажорів, процвітаючих в ситуації, коли таланти і пасіонарії не можуть прорватися вгору через м'яку форму консервативної влади, слабкої економіки, відсутності потреби в соціальному ліфті. Також можливою сферою для прояву мобільності у молодих людей стає соціальна і професійна середовище, особливо в аспекті нових гнучких соціальних феноменів – волонтерстві, благодійності, меценатстві, соціальної відповідальності, які при неможливості здійснити прорив (прояву індивідуальної мобільності) в економічній або професійній сфері дають можливість реалізувати інші сильні для кожного індивіда форми соціальної активності. В той же час неможливість реалізувати власні бажання в області професійної і соціальної активності продовжує загострювати конфлікт поколінь. Зміни в соціальній і технологічній картині світу в останні три-чотири десятиліття, вибивають ґрунт з під ніг у всіх членів суспільства без винятку. Зникнення жорсткого конкуруючого світу, звичних структурних відносин, послаблення зв'язів між членами суспільства знімає напругу в соціальній середовищі, а черга неперервних соціальних змін неконтрольованих, незапланованих, випадкових [2, с. 152]. Це дає можливість, виховуючи дітей всередині родини, передавати їм напрямки майбутнього професійного і соціального розвитку. Знання, які було отримати молодим людям ще чотири століття тому через родину, навчання, освіту в дитинстві і юності сьогодні настільки необхідні, во-перше, через високі темпи науково-технічного прогресу, во-друге, через змінювані стандарти в професійній сфері. Все це веде до

увеличению срока обучения, которое сегодня можно разместить в любом возрасте, посвятить любой сфере интересов, не обязательно академической или научной, так как прогресс требует адаптации индивида, что может привести к смене сферы профессионального интереса на любом этапе жизни. Тем более, что попытка освоить в начале жизни все, что может потребоваться далее, становится бесперспективной из-за возрастающего темпа и разнообразия развития, когда сегодня мы с трудом можем предположить какие профессиональные компетенции нам понравятся завтра, послезавтра, и точно также сложно прогнозировать что потребует рынок, общество, культура в будущем. Поэтому попытка родителей жестко выстраивать передачу семейных знаний, традиций, способов поведения становится обреченной на провал, а, соответственно, чем мягче и гибче подходят родители к детям, тем более успешный, адаптивный результат получают молодые люди [6, с. 31-33]. Теперь они не обязаны наследовать родительские правила, а могут выбирать свои, основываясь на все той же меняющейся реальности. В консервативном обществе разделение на классы, сословия, группы есть результат доступа к ресурсам и формализация общественных прав на это, то с ростом темпа научно-технической революции ресурсы перестают быть сосредоточены в одних руках и распространяются между многими индивидами, одновременно перерождаясь из материальных в нематериальные. В прошлом индивидуализация была возможна только для той личности, которая находилась сверху иерархической структуры, а находящиеся в основании иерархии практически не обладали индивидуальностью, т.е. «смыкали ряды». Поэтому в гибком современном обществе индивид не должен расслабляться в поиске собственного пути индивидуализации, где она выступает и судьбой, и что ни на есть приемлемой практической способностью отстаивать свои права. Таким образом, судьба, впервые, из философского понятия становится социальным. Свобода экспериментирования, которая появилась у индивидов вместе с мобильностью, и последствиями этих экспериментов – возможность управлять, выбирать, продуцировать приемлемые социальные условия, не отражена еще в правовом поле, что порождает еще один конфликт современности. Реально существующие обязанности материализованы в конституционные права, а учитывая особенности текущей современности, они имеют шанс не воплотиться в правовом поле никогда, из-за разнообразия, скорости изменений, присутствия на разных уровнях иерархии и т.д. [3, с. 39]. Индивидуализация с точки зрения Зигмунта Баумана, это процесс преобразования из «дано» в «найти», при котором индивид переживающий ее принимает ответственность за этот процесс на себя, устанавливая свою автономию де-юре, независимо от того была ли она установлена де-факто [1, с. 39]. В тоже время индивид, впервые получает возможность устанавливать правила и границы в окружающем социальном поле. Индивидуализация лишает мужчин и женщин опыта и навыков, полученных от других индивидов в процессе социализации и обучения, что ранее было востребовано и соответствовало текущему состоянию реальности.

Исчезновение жестких структур, снижение роли социального статуса, невнимание к материальным ресурсам в социальном поле, приводит к отсутствию интереса у молодых людей развитию внутри социальной иерархии, т.е. им интересен индивидуальный рост, динамика собственных изменений, но выносить это в социальную среду, изменять свой статус, место в социальной структуре они не хотят. Поэтому, еще одной заметной чертой современного общества становится отсутствие мотивации для достижения выдающихся результатов у молодых людей. Снижение себестоимости производства потребительской корзины (наступающее опять же из-за стремительного научно-технического прогресса) ведет к возобладанию экономики потребления, где важно потребление благ и удовлетворение потребностей, над экономикой владения, где на первом месте стояли ресурсы и их стоимость. Теперь общедоступное потребление будет позволять каждому индивиду идентифицировать себя с точки зрения собственного потребления, а не опираясь на ресурсы социальной среды, доступные им. Отсутствие мотивации становится социальным преимуществом, потому что индивиду становится необходима мотивация другого типа, мотивация к самореализации, к

самовираженню, к проявленню своей уникальности, того в себе, что является конкурентным по сравнению с другими индивидами, а также компьютером. Творчество даст больше прибавочного продукта (новые изобретения, достижения и т.д.) и больше самореализации собственно индивидов. Отсутствие мотивации – это новый способ поведения индивида, в мире, где работать не нужно, а можно заниматься творчеством. Это возможность относиться спокойно к внешним признакам статуса, являющихся внешним проявлениям социальных ресурсов, должностям, наградам, денежному вознаграждению и т.д. Это начинает появляться в мире еще и за счет глобализации, которая усиливает коммуникации между сходными социальными группами, взаимообогащая их новыми достижениями, изобретениями, способами поведения.

По мере удаления от «жесткого» структурированного мира в современный мир, ненадежный и переменчивый, труд перестает быть гарантией завтрашнего дня, но оставаясь, как и весь окружающий мир гибким и временным, он теряет последние границы в виде законов, правил, планов, провозглашая главный тезис, чем меньше индивид (социальная группа, общество, человечество и т.д.) держится за свое будущее, чем меньше «будущего» будет учтено при «планировании», тем больше разнонаправленных изменений он переживет в результате своего развития. Жизнь становится игрой, и, как и в любой другой игре, планы на будущее имеют тенденцию становиться временными и изменчивыми, простираясь не далее следующих нескольких шагов. Когда на горизонте человеческих усилий не вырисовывается никакого государства наивысшего совершенства, когда нет веры в гарантированную эффективность любого усилия, идея «тотального» порядка, который должен быть воздвигнут слой за слоем в результате длительных, последовательных, подчиняющихся цели действий, имеет мало смысла. Мир, ставший лабиринтообразным и изменчивым, заставляет индивида вести несколько «изолированный» образ жизни, выстраивая свою стратегию только на несколько шагов вперед, т.к. цель движения (развития) находится близко к намеченному, но постоянно ускользает, и, возможно, вообще недостижима. И теперь функцией труда (работы) становится не построение порядка и контроль над будущим, а достижение краткосрочных целей, т.е. получение результатов, которые важны уже сейчас [1, с. 148-149], пригодны для непосредственного использования, или могут являться отправной точкой для следующего шага в карьерной профессиональной стратегии, в том числе. В ситуации с наличием только временной занятости, краткосрочных контрактов, работы без гарантий и обязательств [1, с. 154-156], а она превалирует над постоянным, тем более пожизненным рабочим местом, отсутствием содержания в профессиональной деятельности, индивиду необходимо все же ощущать смысл, быть важным и полезным для социума, быть тем, кто делает нечто ценное. При этом стабильным, а, следовательно, ценным будет оставаться семья, коммуникации между членами общества, поддержка отношений, организация людей, т.е. все те же менеджерские качества, которые позволяют поддержать совместную работу, сделать ее радостной и удовлетворяющей тех, кто к нее вовлечен. Ценность семьи будет увеличиваться, индивиды все больше и больше будут проводить время дома, удаленная работа, всепроникающий информационный поток, возможность наладить собственное мелкохозяйственное производство, приводят индивида все к уникальному краткосрочному индивидуальному потреблению. Оставляя при этом для индивида возможность для группового взаимодействия, которое дает каждому отдельному человеку взаимодействовать с другими равными индивидами. Отсюда расцвет благотворительных и волонтерских организаций, который позволяет испытывать удовольствие от совместной деятельности.

Отсутствие ярко выраженной мотивации на победу, достижения и социальный конформизм может сделать индивида более пассивным гражданином. Но идея о максимальной ценности самовыражения, а не накопления материального будет работать против следующей тенденции, человек, зависящий от материальных стимулов, станет большим конформистом. Социальная успешность будет воплощена в развитии человеком своей личности, которая будет

цениться им превыше всего, и, соответственно, границы и права этой личности будут отстаиваться им в первую очередь. Индивид адаптивен и он соблюдает правила, которые ему диктует общество. А с учетом социальной нормы, гласящей, что какие правила, такие и мы, установка правил в социуме становится лишь вопросом времени. Поэтому для обучения молодых людей главным правилом становится поиск выхода, решения в тех новых ситуациях, когда знания устаревают быстрее быстрого и учить индивида необходимо к адаптации текущей ситуации. А изучая механизмы формирования ценностных ориентаций и взаимосвязи с общественной структурой, необходимо помнить, что, совокупно, ценности молодых людей связаны с их стратификационной позицией, собственно, она (позиция в социальной структуре) и диктует индивиду поддерживаемые им ценности. Общественное развитие, как социальное явление, стало производной от профессиональной деятельности, образования и вознаграждения, получаемого индивидом. Дуальность этого понятия позволяет, не только индивидам формировать общественную структуру, но обществу создавать социализирующие пути создания ценностных ориентаций для индивидов, находящихся в различных социальных группах. Факторы социализации при этом формируются в разных группах в зависимости от места в занимаемой социальной структуре, где они возникли, оказывают различное влияние на индивидов – консервативное или развивающее. Социализация через семью всегда являлась консервативной, передавая молодым людям правила и устои, в лучшем случае сегодняшние, а чаще, вчерашние правила и традиции. А социализация через общественные установки передает молодым людям более прогрессивные правила поведения в профессиональном развитии. По мере развития цивилизации, развития самого общества факторы социализации отражают естественную природную данность – семья, близкие, друзья, социальное окружение. И они же становятся факторами жесткой иерархической структуры, где для дальнейшего существования индивид вынужден адаптироваться к существующему обществу. Новые факторы социализации, возникающие в процессе текущего развития, создают другую, гибкую форму новой социализации, где адаптация (приспособление), формирующая жесткие и консервативные связи, заменяется интерриоризацией (развитием внутренних установок), оставляющей возможности для изменений самого индивида и дальнейшего развития его и общества [7, с. 125]. При этом консервативные факторы не исчезают, они перемещаются в социальные группы, менее мобильные, более устойчивые и многочисленные, развивающиеся менее высокими темпами.

Двигаясь от жестких тоталитарных иерархических структур общество, значительно меняется, становясь более гибким и более разнообразным. Таким образом, профессиональная мобильность молодежи, проявляющаяся в социальной жизни молодых людей в виде изменений профессиональной карьеры, места работы, темпов и направления развития, в первых десятилетиях XXI века становится одним из социально-философских явлений, которые изменяют социальный ландшафт нашей общественной жизни. Походя к изучению профессиональной мобильности молодых людей, как одной из составляющей современного развития общества, мы определяем молодежь, как социально-активную группу населения, которая является одним из динамических ускорителей развития. Профессиональная и социальная мобильность молодежи изменяет индивидуальное положение каждого молодого человека или девушки, затрагивая и групповую мобильность, которая за последние десятилетия переросла из отдельного социального явления характерного для жесткой социальной структуры в самостоятельный гибкий и динамичный социум, со свойственными ему правилами и установками. Социализация, переживаемая молодыми людьми в процессе вхождения в самостоятельную ответственную жизнь, смещается от внутрисемейного консервативного круга в социум, отраженный в сверстниках, учителях, окружающем мире, в том числе средствах массовой информации, профессиональном образовании, социальных активностях. Социализация, как и получение образования, становится процессом, который может иметь место на протяжении всей жизни индивида, позволяя ему осваивать новые навыки, необходимые для пребывания в изменившемся обществе. Не испытывая на себе

давление консервативного общества, не приспособившись к его требованиям и правилам, индивид начинает испытывать недостаток во внешней мотивации, ранее выступавшей эффективным инструментом для собственной социальной и/или профессиональной мобильности. Теперь вслед за новыми правилами пребывания в социуме индивид осваивает и новые способы собственной мотивации, которая расширяет грани индивидуального горизонта и является фундаментом для построения новых краткосрочных динамичных связей как между индивидами, так между индивидами и обществом. Общество в свою очередь также переживает динамическое развитие, которое благодаря научно-технической революции, глобализации, единому информационному потоку способствуют ускорению темпов развития и усложнению общественной структуры, что нивелируют опыт и прошлых поколений, и собственный опыт молодых людей. Им приходится самостоятельно, используя в качестве ресурсов собственную индивидуальность, ближайшее социальное окружение, навыки адаптации организовывать свою профессиональную деятельность, исходя из принципов временности, гибкости, отсутствия обязательств. Это дает возможность молодым людям использовать профессиональную мобильность (как форму изменения труда, профессии, карьеры) как один из способов адаптации к текущей социальной реальности, с одной стороны, и как один из вариантов саморазвития, самовыражения и конкуренции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бауман З. Глобализация / Зигмунд Бауман; [Пер. с англ. С. А. Комарова; под ред. Ю. В. Асочакова]. – М., Весь мир, 2010. – 240 с
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунд Бауман; [Пер. с англ. С. А. Комарова; под ред. Ю. В. Асочакова]. – М.: Логос, 2005. – 240 с.
3. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності / Бауман Зигмунд.- Київ: Критика, 2013. – 176 с.
4. Манхейм К. (1994) Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / гл. ред. и сост. серии С. Я. Левит. М.: Юрист. – 700 с.
5. Населення України за 2015 рік Демографічний щорічник, Київ, 2015р., [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2016/naselen_2015.pdf.
6. Сайфудинова Е. В. Выбор профессии и влияние семьи. Историосфера: Матеріали десятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2015 с.31-33., 102с.
7. Сайфудинова Е. В. Интергенерационная мобильность в социально-философских исследованиях в конце XX – начале XXI века. Перспективы: соціально-політичний журнал. серія: філософія, політологія, соціологія. №1(63), 2015. – Одеса, 2015. Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, с.120- 127.
8. Хасуев А. Э. Социально-философский анализ понятий молодежь и молодость^{o/o}Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2-7. – С. 1574-1578.

Селивєрстова Анна – аспірант кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Государственного учреждения «Южноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

УДК 1:316.4

РАЗВИТИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ХАОСЕ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В исследовании раскрывается роль представлений о хаосе и процессах хаотизации в формировании и конституировании социальной реальности. Показана их обусловленность психомерными средами (ПС) и (СПР), которые, являясь составной частью психической реальности человеческой личности, определяются открытостью, нелинейностью, хаотизацией, сложностью и т.д. Методологическим основанием для осмысления социальной реальности (СР) выступает в таком случае психосинергетика и синергетический подход. Раскрыта взаимосвязь между историко-философскими представлениями о хаосе и его современными интерпретациями в постнеклассической науке, созданными украинскими исследователями (И. С. Добронравовой, И. В. Ершова-Бабенко и др.).

Ключевые слова: хаос, социальная реальность, психосинергетика, психомерные среды, психомерность социальной реальности

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ХАОС ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У дослідженні розкривається роль уявлень про хаос і процеси хаотизації у формуванні та конституванні соціальної реальності. Обґрунтована їхня зумовленість психомірними середовищами (ПС) і (СПР), які є складовою частиною психічної реальності людської особистості, що визначається відкритістю, нелінійністю, хаотизацією, складністю та т. ін. Методологічною підставою для осмислення соціальної реальності (СР) виступає в такому випадку психосинергетика і синергетичний підхід. Розкрито взаємозв'язок між історико-філософськими уявленнями про хаос та його сучасними інтерпретаціями у постнекласичній науці, які створені українськими дослідниками (І. С. Добронравова, І. В. Ершова-Бабенко та ін.).

Ключові слова: хаос, соціальна реальність, психосинергетика, психомірні середовища, психомірність соціальної реальності

THE DEVELOPMENT OF IDEAS ABOUT CHAOS AS A SUBJECT OF SOCIO-PHILOSOFICAL ANALYSIS

The study reveals the role of ideas about chaos and the process of chaos in the formation and constitution of social reality. Their dependence on psychodimensional environments (PE) and (SPR), which are an integral part of the psychic reality of the human personality, is determined by openness, non-linearity, chaos, complexity, etc. The interrelation between the historical and philosophical ideas about chaos and its modern interpretations in postnonclassical science, created by Ukrainian researchers (I. S. Dobronravova, I. V. Yershova-Babenko, etc.) is revealed.

Keywords: chaos, social reality, psycho-synergetic, psychodimensional environments, psychodimensionality of social reality

Актуальность темы исследования. Явление и понятие хаоса является неотъемлемым элементом категориально-понятийного поля постнеклассической науки (постнеклассики), ее социо-гуманитарной сферы. Анализ философских и методологических исследований современного этапа показывает эволюцию научных представлений о хаосе в аспекте таких сложных сред и систем как социальная реальность (СР) и ее составляющие, включая систему психической реальности (СПР) человека, а также их поведения [5;10-12; 21-23; 28 и др.].

Понятие «хаос» в кругу базовых понятий социо-гуманитарной сферы постнеклассики стало в современной научной картине мира характеризовать продуктивный аспект изменения человекомерных систем/сред, и выступать механизмом формирования нового порядка в социальной среде/системе, механизмом регуляции действий человека в обществе и действий самого общества как макросубъекта, а также связь с явлением и понятием «нечеловекомерность» [13;15].

В круг активно разрабатываемых и все более популярных концепций попадают представления о динамическом созидаемом хаосе [22], «теория управляемого хаоса», принципы работы головного мозга [28]. Так, подчеркивают специалисты, выйдя из области геополитики, эта теория «понижила» уровень социальной организации и пришла в когнитивный менеджмент и экономику [20].

Под теорией хаоса принято понимать математический аппарат, описывающий поведение некоторых нелинейных динамических систем, подверженных при определенных условиях явлению, известному как хаос (динамический, детерминированный хаос). Поведение такой системы кажется случайным, даже если модель, описывающая систему, является детерминированной. Для акцентирования особого характера изучаемого в рамках этой теории явления обычно принято использовать название «теория динамического хаоса». Примерами подобных систем с точки зрения науки являются атмосфера, турбулентные потоки, некоторые виды аритмий сердца, биологическая популяция, общество как система коммуникаций и его подсистемы: экономические, политические, психологические (культурно-исторические и интер-культуральные) и другие социальные системы.

Таким образом, к числу таких сложных сред/систем в постнеклассике относят социальные, информационные, биологические, физические и химические среды, культуру, время, психику человека, его СПР, в т. ч. личность и ее сферы, мышление (когнитивные процессы) и др.

За последние 28 лет украинская философия обогатилась целым рядом работ, значительно расширившим проблематику исследования хаотических явлений в сфере социогуманитарного знания [5; 8; 10-12; 20].

Наиболее ярко содержание хаоса как базового явления научной картины мира выражает себя к настоящему времени в социально-гуманитарной сфере – хаос личности человека, хаос социального и психического проявления в поведении, хаос социальных и информационных условий, хаос и принципы работы головного мозга, когнитивистика.

В научно-философской литературе наработан определенный концептуальный базис для изучения понятия хаоса как явления и как процесса (И. Пригожин, Г. Хакен и др.). Вместе с тем, как показано украинскими философами в работах конца XX – нач. XXI вв. остаются недостаточно освещенными некоторые аспекты, которые связаны с реализацией этого понятия в социально-гуманитарной сфере [1; 5; 8; 10-13; 20; 21].

Актуальность и важность круга проблем, их недостаточная разработанность в социально-философском дискурсе, обусловили постановку научного задания, которое состоит в научно-философском осмыслении эволюции понятия хаоса в социо-гуманитарной сфере в работах поздней постнеклассики конец XX в. – начало XXI в. в условиях его гуманитарной

переоценки в современной социальной философии, особенно в украинской философии, определении/описании расширения сферы его применения.

Целью исследования является эволюция понятия хаоса в социо-гуманитарной сфере в постнеклассической науке.

В данной статье реализуется одна из **задач исследования** – анализ эволюции представлений о хаосе в работах социогуманитарной сферы конца XX – начала XXI вв. в аспекте смыслового поля предмета социальной философии, изучения сущности и форм социальной реальности, а также методологических подходов к ее философскому осмыслению.

Проблема соотношения хаоса – как беспорядка, и упорядоченного состояния, т. е. космоса – как порядка, впервые была поставлена еще в античной философии. Однако, в конце XX в. она снова становится проблемой философии, но теперь символизирует идею продуктивности хаоса как источника нового качества, нового порядка. И. Пригожин – Лауреат Нобелевской премии (1977), автор теории хаоса, так выразил эту идею: «... вблизи критической точки корреляции становятся крупномасштабными. Хаос порождает порядок» [22, с. 150].

Рассмотрение вопроса вхождения этой идеи в социогуманитарную сферу, в смысловое поле предмета социальной философии – изучение сущности и форм социальной реальности, а также методологических подходов к ее философскому осмыслению в конце XX в. очевидно является актуальным. Об этом свидетельствует то, что, например, в 90-е гг. эта идея в отношении мышления, психики, общества и социальной среды почти одновременно [5;10; 21] рассмотрена в целой группе философских работ. Интерес вызывает то, что три из них – это работы украинских философов:

- 1) по исследованию проблемы нелинейного мышления в рамках синергетики [5];
- 2) по разработке методологии исследования психики как синергетического объекта [10];
- 3) по социально-философскому анализу теории социального изменения [21]. (К этой группе, фактически, относится и четвертая – социологическая работа по исследованию социальной самоорганизации в аспекте синергетической парадигмы: возможностей социальных интерпретаций [2], что объясняется открытым в постнеклассике отношением «самоорганизация – хаос – порог самоорганизации – новое качество, новый порядок» [22; 23].

Методологическим подходом к философскому осмыслению социальной реальности нами выбран синергетический подход и психосинергетика. Выбор обусловлен их принадлежностью постнеклассической науке – нынешнему этапу развития философского и научного знания в целом, в том числе и той области знания, которая принадлежит социальной философии, с одной стороны, а с другой – стремлением к акценту на проблеме, растущего в современных условиях сегмента нечеловекомерности как нового качества, порождаемого порогом самоорганизации, который возникает в результате действия хаоса, хаотизации в условиях самоорганизации [10-15].

Второй составляющей, положенной в основу нашего исследования, является концептуальная модель (философская категория и принцип), разработанная в психосинергетике и выражающая новейшую холистику, – «целое-в-целом/целое в целом». Данная модель включает также нелинейность, целостность, сложность, средовость, системность, самоорганизацию и хаотичность, например, «нелинейное целое в нелинейном целом» и т. д. [10-13]. Модель выражает новейший холизм – отношения целых/целостностей [11;12], выход за границы модели «часть-целое» в тех ее модификациях, которые присутствуют в теории познания – «целое как сумма частей», «целое как то, что больше чем сумма частей», «целое как то, что не больше и не меньше суммы частей, а принципиально иное» (новый холизм [16]).

Третьей составляющей является позиция психосинергетики об исходной

психомерности социальной реальности, общества, т. е. по происхождению, по факту создания их человеком [10-13].

Однако, нужно уточнить, что в современных условиях возникла принципиально качественно новая ситуация, т.к. не каждая форма социальной реальности создается человеком. Это ставит исследователей перед необходимостью оговаривать степень психомерности разных по происхождению форм реальности – созданной человеком или искусственным разумом. (Правда и его когда-то создал человек).

Еще одним моментом, требующим уточнения является то, что в современных условиях возникает форма социальной реальности, которая названа «нечеловекомерной» [10;11;13], «нечеловекомерной составляющей поля человекомерности» [15]. Это ставит исследователей также и перед необходимостью оговаривать степень психомерности и такой формы реальности, которая, хоть и создана человеком, но предусматривает нечеловекомерность продукта его деятельности, как, например, при создании автопилотов, дронов, роботов широкого профиля и т.д. [13-15].

Автор термина «психомерные среды/системы», «психомерные изменения», «психомерные науки», «психомерность» проф. И. В. Ершова-Бабенко. Впервые этот термин встречается в ее монографии 1992 года «Методология исследования психики как синергетического объекта» в значении «психомерные среды/системы». В монографии 2005 года того же автора «Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. (Концептуальная модель)» термин встречается в значении «психомерные изменения» и «психомерные науки». Автор подчеркивает, что круг изменений, который стал очевидным к началу XXI века, позволяет их классифицировать следующим образом: 1) психомерные, 2) человекомерные, или социомерные. Психомерные – «связанные с поведением и особенностями психики человека в том числе его внутриспсихического мира; человекомерные, связанные с поведением и особенностями того, что порождено человеком и его психикой, а не природой ...» [11, с. 5]; «...постижения целостности человеческой психической деятельности (человекомерность, психомерность) ...» [11, с. 20]. Рассматривается «скорость информационных и смысловых процессов, порождаемых и происходящих в психомерной среде человека...» [11, с.22]. Автор также подчеркивает, что «каждая из сред выступает как становящаяся нелинейная открытая самоорганизующаяся психомерная целостность, т. е. имеет психическое происхождение. Данная постановка вопроса требует учитывать и такие особенности (психомерной) «становящейся структуры» как ее вид и вид общего течения событий, природного, социального образца. Каждая из особенностей при соответствующих условиях может определять прорвавшуюся случайность» [11, с.24].

В работах [10-12] было предложено ввести в понятийное поле современной структуры общества понятия внутрилличностного мира человека как психомерной среды (ПС) – источника и «автора» социальной реальности, общества, культуры и т.д.. ПС оперирует «информацией, смыслами, психосинергетической энергией, характером и стадиями среды, состоянием и скоростью на разных уровнях в соответствии с «граничными условиями» (предложенными И. Пригожиным в исследованиях хаоса) [11, с. 37].

Теоретическими источниками оснований концептуально-стратегической модели человеческой деятельности в рассматриваемой работе выступают теория хаоса, «принципы и понятийное поле теории изменения, науки о сложном, культуры нелинейной интуиции, новой теории самоорганизации, наиболее широко разработанной к настоящему времени в рамках синергетики [22-24], режимов с обострением [16], нелинейной динамики [18; 24], новой концепции психики человека (как сверхсложной системы синергетического порядка) и поведения ПС, когда состояние психики может становиться параметром порядка, разрабатываемых в рамках психосинергетики [10], чтобы выйти за пределы философских оснований предыдущей физической картины мира при рассмотрении нелинейности мышления

и человекоразмерных систем [5-7]» [11, с.64].

Поскольку социальная реальность, общество суть продукт СПР людей, то более адекватное понимание их поведения непосредственно связано с выдвиганием и обоснованием в [10] «идеи фазовой структуры гиперсистемы психики, наличия в ней прижизненной фазы», сопряженной в своем существовании (формировании и развитии) с социальной реальностью. Также это связано с обоснованием в психосинергетике «возможности неравновесных фазовых переходов психики из одного состояния в другое без вмешательства извне», совмещения «бывших» психических реальностей с живущими (уровень культуры, социо-культурно-гуманитарных процессов), определения ПС «как открытых нелинейных самоорганизующихся» [11, с.70], следовательно, как и СР включенных в цепочку, открытых в постнеклассике, стадий/отношений: «самоорганизация – хаос – порог самоорганизации – новое качество, новый порядок» [22;23]).

В обществе, в социальной реальности, с одной стороны, мы встречаемся с функционированием социальных организаций, учреждений, которые, как правило, являются линейно и системно организованными, а также нацелены на удержание, сохранение достигнутого порядка, либо создание такового.

В другой стороны, в том же обществе, в той же социальной реальности мы встречаемся с поведением человека, чьи «поступки неизбежно связаны с состоянием его личностной среды, личностной СПР. В этом случае речь идет о ПС, для которых методологическим основанием является психосинергетика [11, с.73].

Наконец, с третьей стороны, в самом человеке присутствует головной мозг, чьим порождением по определению является психика. Принципы его работы также описаны на языке и с позиций синергетики Г. Хакеном (2001), учтены в исследовании СПР, гиперсистемы психики на языке и с позиций психосинергетики И. Ершовой-Бабенко [10-12]. По современным научным данным хаос является одним из базовых механизмов самоорганизации работы головного мозга [3; 29 и др.].

Как уже было сказано выше, инструментом исследования макросочетания сред/систем разного класса в данной работе выбрана концептуальная модель, принцип «целое в целом/целое-в-целом», позволяющая исследовать такого уровня сложность как [СПР в СР/СПР-в-СР]. (Практическая реализация данной концептуальной модели И. В. Ершовой-Бабенко к настоящему времени осуществлена в аспекте проблемы взаимодействия систем/сред разного класса/подкласса на материале конструирования автомобиля «водитель – автомобиль – среда» [11] и в решении вопроса подготовки лидера/элиты «лидер – общество – природа» [13]. Теоретическое внедрение данной модели осуществлено в социальной философии и теории познания в докторских диссертациях И. А. Донниковой [9] и В. Б. Ханжи [27] при участии и научном руководстве И. В. Ершовой-Бабенко).

Поэтому в данной работе мы исходим из названной концептуальной модели и понимания поведения в ее рамках психомерных (термин И. В. Ершовой-Бабенко [11]) и человекомерных (термин В. С. Степина [26]) систем/сред (ноосред) «как таких, для которых при достижении определённого уровня организованной сложности возможен и целесообразен переход на следующий уровень ёмкости (сжатия или плотности)» [11]. Такими уровнями, как приведено в [11] становятся уровень информационной, смысловой и энергетической ёмкости. По мнению исследователей, «после достижения определённого уровня ёмкости, срабатывает психосинергетический принцип «вывернутой варежки» или обнуления, т. е. достигнутый уровень скачком становится стартовым для следующего этапа. Тогда снова возможен этап роста степени организованной сложности до тех пор, пока возможности этой сложности не будут исчерпаны, и тогда вновь наступает необходимость перехода на иной уровень ёмкости и т. д.» В таком понимании для психо- и человекомерных сред (ноосред) «сохраняется возможность обращения к предыдущему этапу их сложности и ёмкости, но не в значении

возврата». Этот механизм в [И. В. Ершова-Бабенко, 2005] рассматривается и «как объясняющий утверждение С. Курдюмова о том, что роль будущего выше роли прошлого в настоящем. В таком понимании для названных сред, как и для психических процессов, сохраняется продуктивность явления необратимости» [11, с.74].

Исходя из этого, а также из вышеприведенного соотношения сред/систем разного класса в макромоделли [СПР в СР/СПР-в-СР] – [система психической реальности в социальной реальности]/[(система психической реальности)-в-(социальной реальности)], социальная реальность и общество могут быть рассмотрены с позиции их необратимости.

Как подчеркнуто в [11] «знание особенностей поведения таких психомерных сред/систем/структур/процессов как социальные, политические, образовательные и др., преобразований (например, для обеспечения технической стороны деятельности и объективных оснований ценностных суждений) и для понимания условий гармоничного развития всех задействованных структур» [11, с.116].

В работе [11] утверждается, что концу 80-х гг. очевидной стала необходимость, с одной стороны, нового этапа в развитии всего «здания» научного знания. «Фактически, речь идет о нелинейном синтезе всех знаний, в т. ч. знаний естественнонаучного и гуманитарного блоков наук, т. к. уход в «физикализм», «био-, нейрологизм» или другой «-изм» лишь усугубляет имеющиеся противоречия. В нашем случае – это противоречие философских, психологических и других представлений о психике человека, как следствие, всех психомерных систем, человеческой деятельности в целом» [11, с.130].

Таким образом, в основу настоящего исследования положено представление о том, что СР по сути является психомерной системой/средой. Тогда возникает вопрос о роли ее линейной составляющей – социальных структур, организаций, учреждений, об участии и месте в хаотизации.

Появившийся несколько лет назад термин «человекомерные, человекоразмерные системы» и, пожалуй, более точный «психомерные системы» позволяют выразить все выше перечисленные процессы, события, поступки и ситуации, в которых проявляется психическая деятельность человека и ее особенности» в социальной реальности, придавая ей тот или иной характер [11, с.137].

Как подчеркнуто в [11] «возможность спонтанного возникновения ценности (человека, события, смысла) внутри самой системы/среды, соответственно и на уровне человека, его организма и/или психики, группы людей, социума, цивилизации в определенных условиях становится управляющим параметром порядка в поведении самоорганизующихся сред различной природы, в т. ч. психомерных. Именно выдвижение возникающей ценности человеческого в человеке в ранг возникающего управляющего параметра порядка в человекомерных средах через механизм спонтанного возникновения позволяет достичь принципиально, качественно иных гармонизирующих, условий жизни» [11, с.167]

Мировоззренческими позициями подхода к концептуальной модели стратегий человеческой деятельности в XXI веке может выступать принятие факта функционирования Ноосферного Сознания и его качеств и расширение уровней мировоззрения в трактовке И. В. Ершовой-Бабенко. Методологической позицией – принятие научно обоснованного факта, что такие системы (среды), как природа и общество, сам человек, его сознание и психика, мозг и мышление, социальный и другие уровни поведения (информационный, культурологический, политический, оценочный, эмоциональный и т. д.) являются психомерными и принадлежат к классу открытых нелинейных самоорганизующихся.

Это позволяет перейти на уровень рассмотрения поведения таких сред/систем/структур с позиции нелинейной целостности, понимаемой в рамках принципов новой холистики, когда, как пишет С. Курдюмов, сумма частных решений не является решением уравнения, а «целое

уже не равно сумме составляющих его частей. Оно качественно иное по сравнению с вошедшими в него...» [16].

Система сред человеческой деятельности в этом случае выступает как «целое в целом» или «среда в среде» – «открытое нелинейное самоорганизующееся целое в открытом нелинейном самоорганизующемся целом» (коротко, «целое в целом»). Под сказанным мы понимаем следующее. Вселенная, человеческое сообщество рассматриваются как психомерные среды определенного класса – открытые нелинейные самоорганизующиеся. В них формируются и функционируют среды того же класса – сферы человеческой деятельности. Оба уровня сред включают в себя среды такого же класса – людей и их ментальность, внутренний мир личности, группы, духовно, социально или политически ориентированного объединения. Как внутренний, так и внешний мир личности по определению также относятся к данному классу сред. Таким образом, мы сталкиваемся с нелинейным синтезом психомерных нелинейных открытых самоорганизующихся сред разного уровня [11, с.179]

Философами и учеными многих стран при реализации макроскопического подхода к исследованию сложноорганизованных объектов природы (процессов горения, поведения жидкости и газа, Вселенной, психики человека) были сделаны выводы, что для понимания макроскопических явлений требуются: 1) новая холистика [16]; 2) понимание различий между динамическим и диссипативным хаосом; поиск единых концептуальных оснований при исследовании сложноорганизованных явлений различной природы, в т. ч. психик человека или психомерных систем через новое понимание психики и морфогенеза [11, с.195].

В работе [11] социальная среда рассматривается с позиций психосинергетики. Методологическая позиция рассмотрения психомерной (человекоразмерной) сложной нелинейной среды определена автором как «среда в среде» или «нелинейное целое в нелинейном целом». «В социальной системе реализация модели «среда в среде» подразумевает несколько уровней. Уровень среды подсознания (интуиция личности) в среде сознания. В целом это внутриспсихический мир личности. Эта среда в свою очередь включена в среду поступков, имеющую, как минимум, два уровня: по отношению к самому себе в роли социального субъекта – внутренний уровень среды; по отношению к социуму и внешним социальным субъектам – внешний уровень среды, таким образом среда поступков рассматривается и в социальной среде. Следовательно, каждая из сред имеет возможность реализовать (активизировать и актуализировать) «тройную» направленность – во вне, т. е. в среду следующего уровня, во внутрь себя, т. е. по отношению к самой себе и в среду предыдущего уровня. Активизация и актуализация могут быть достигнуты в том числе и без внешнего воздействия. Поскольку речь идет о человеке в социальной среде, особое значение приобретает представление и понимание постнеклассической наукой особенностей поведения информационно-эмоционального и энерго-информационного уровней», а также понимание, осмысление «психосинергетических стратегий человеческой деятельности» [11, с.233, 270].

Особый интерес для данного социально-философского анализа представляет собой вопрос времени, сформулированный в психосинергетике в аспекте взглядов И. Пригожина. «Для рассмотрения поведения системы психики и всех психомерных сред/систем особое значение имеет предложенная И. Пригожиным возможность исследовать проблему времени в других (относительно классической науки) концептуальных контекстах. В классической механике время было числом, характеризующим положение точки на ее траектории. Концептуальный контекст И. Пригожина подразумевает не локализацию возраста, а возраст как глобальное суждение, что и открывает возможность иного подхода. «При виде ребенка мы можем более или менее точно угадать его возраст, хотя возраст не локализован в какой-либо части тела ребенка» [23, с.60]. Такая постановка вопроса позволила в психосинергетике «выделить понятие «возраст психической структуры личности» и скорость ее развития, а также допустить, что в макроструктуре личности присутствуют психические структуры

разного возраста и типа поведения» [11, с.271].

Общество, состоящее из людей, социальная реальность в аспекте деятельности человека демонстрируют проявление скорости созревания информационно-психической макроструктуры, например, «при анализе развития научной мысли», что позволило автору «утверждать, что наука является выражением молодой информационно-психической структуры цивилизации, которая, начиная с XII-го века, демонстрирует принципиальное изменение скорости своего развития» [11, с.271].

Немного истории.

Для сравнения рассмотрим взгляды на явление хаоса в древности. Даже самые древние и наивные с нашей точки зрения космогонические мифы всегда основывались на посылке, обратной выводам классической термодинамики: первобытной стихией представлялся хаос, в результате преодоления которого богами возникал порядок мироздания.

Греческие мифы. Слова «хаос» и «космос» греческие. Древним грекам хаос представлялся в виде бездны, полной мрака и тумана. Космос возник из хаоса. Само слово «космос», означающее «порядок», первоначально употреблялось для обозначения строя солдат или государственного устройства, и даже убранства женщины. К мирозданию, по-видимому, его впервые применил Пифагор – «искатель музыкально-математической гармонии сфер», как назвал его историк культуры и знаток античности С. С. Аверинцев.

Представление о начальном состоянии мира как отсутствию какой-либо оформленности, организации, как аморфном и хаотическом было свойственно не только древним грекам, но почти всем без исключения древним народам.

В «Старшей Эдде» – сборнике мифологических и героических песен древних исландцев - можно найти такое поэтически выраженное представление о первоначальном, неорганизованном состоянии Вселенной:

Солнце не ведало,
Где его дом,
Звезды не ведали,
Где им сиять,
Месяц не ведал,
Мощи своей...

Хаос – у Гесиода – зияющее пустое пространство, существовавшее до создания мира. Порождением Хаоса были Гея, Эреб, Эрос, Тартар, Ночь. У орфиков Хаос – это порождение вечного времени (Хроноса). Орфики понимали под хаосом бездну, в которой обитала Ночь и туман. Сгустившийся туман принял форму яйца, которое расколось надвое, образовав Небо и Землю. Представление о Хаосе как беспорядочном смещении чего-либо появилось позднее [4, с.259].

Хаос – (греч. Chaos, от корня cha- , отсюда chaino, chasco, «зеваю», «раззеваю»; Хаос поэтому означает, прежде всего, «зев», «зевание», «зияние», «разверстое пространство», «пустое протяжение»). Согласно Гесиоду, Хаос располагается среди первопотенций наряду с Геей, Тартаром и Эросом; им дается одновременно и физическое (Хаос как бесконечное и пустое мировое пространство), и мифологическое понимание Хаоса (он порождает из себя Эреб и Ночь, а они Эфир и Гелиру-день).

У схоластиков Хаос мыслится то как вода (с фантастической этимологией от cheo, «лью», «разливаю»), то как разлитой воздух (со ссылкой на Вакхилида и Зенодота), то платоновски как место разделения и расчленения стихий.

Из досокраиков Акусилаи и Ферекид считали Хаос началом всякого бытия. Ни Гомер, ни Пиндар, ни Эсхил, ни Софокл ни разу не употребляют этот термин. У Еврипида Хаос является пространством между небом и землей, а Проб, который приводит этот фрагмент из Еврипида, считает Хаос воздухом, заполняющим место между небом и землей.

В Космогонии Аристофана Хаос фигурирует в качестве первопотенции наряду с Эребом, Ночью и Тартаром. От Эреба и Ночи – мировое яйцо, а из мирового яйца – Эрос. Эрос же из смеси всего порождает Землю, небо, море, богов и людей. От Хаоса Эрос порождает в Тартаре птиц, которые тоже, очевидно, понимаются здесь как одно из первых космогонических начал (так, Хаос у Аристофана выступает уже как мифологический персонаж, порождающий мировую жизнь, на пародийном языке Аристофана – птиц). В «Облаках» Хаос вместе с Облаками и Языком является богом Сократа, и тот даже им клянётся. Так, к концу классического периода в Греции существуют две теории Хаоса, исходящие из гесиодовской концепции. Одна выдвигает на первый план понятие Хаоса как физического пространства, пустого или чем-нибудь наполненного; а другая понимает Хаос как нечто живое и животворное, как основу мировой жизни.

Первая концепция углубляется Аристотелем и еще больше Платоном. Аристотель («Физика») понимает Хаос Гесиода просто как физическое место, где находятся те или иные физические тела. Платон же, хотя сам и не использует этого понятия (он говорит о гесиодовском Хаосе), по свидетельству гесиодовского схоласта, под Хаосом понимал свою «всеприемлющую природу», т.е. то, что обычно называется у Платона материей. Это – то невидимое и неосязаемое, лишённое всяких физических качеств начало, которое получается после исключения из физического тела всех его реальных свойств, то, что нельзя даже назвать каким-нибудь именем, ибо всякое имя предмета всегда приписывает ему то или иное свойство. Это – чистая материя, самый факт существования тела, не зависимый ни от каких его реальных свойств. Хаос – не какое-нибудь тело, но принцип непрерывного становления тела. Стоики не вышли за пределы классического определения Хаоса.

Хаос объявлялся либо «влажгой», либо просто «водой» (натуралистическое понимание Хаоса). Зенон так понимал гесиодовский Хаос: из оседания Хаоса, по его мнению, получался ил, из отвердения его – земля. Другое понимание стоиками Хаоса как пространства – вместительности вещей: «...Хаос есть место, вмещающее в себя целое. Именно, если бы он не лежал в основании, то ни земля, ни вода, ни прочие элементы, ни весь космос не могли бы возникнуть. Даже если мы по примышлению устраним всё, то не устранился место, в котором всё было. Но оно остаётся, содержа три измерения: длину, глубину и ширину, не считая сопротивления»). У ряда авторов обе точки зрения совмещены, т.е. Хаос есть вода, первоэлемент, но вода путём сгущения или разрежения превращается в разные тела, так что сам по себе «Хаос есть расчленение и разделение на элементы», «Хаос есть возникшая до разделения влага».

Понимание Хаоса как бесконечной протяженности, причём не относительно пространства, как обычно, а времени, встречается у Марка Аврелия: «Обрати внимание на то, как быстро всё предаётся забвению, на Хаос времени, беспредельного в ту и другую сторону...». Хаос мыслится как некоего рода вечность. Далее Хаос понимается как беспорядочное состояние материи. Этот момент в скрытом виде находился во всех тех учениях, которые вообще понимали Хаос как принцип становления. Досократики Эмпедокл или Анаксагор и поэт Аполлоний Родосский уже оперируют с первоизданной беспорядочной смесью материальных стихий.

Но у Овидия его мироздание прямо начинается с хаоса вещей и сам Хаос трактуется как «нерасчленённая и грубая глыба», хотя уже с животворными функциями.

Античная мысль вообще двигалась в направлении тех формул, которые можно было бы привлечь для характеристики Хаоса как принципа становления. Стали замечать, что в Хаосе

содержится своего рода единство противоположностей: Хаос всё раскрывает и всё развёртывает, всему даёт возможность выйти наружу; но в то же самое время он и всё поглощает, всё нивелирует, всё прячет вовнутрь. Образ Хаоса в виде двуликого Януса, выступающего как творческое начало, имеется у Овидия. Янус называет себя *Res prisca* («древняя вещь») и Хаосом. Когда все стихии распределились по своим местам и образовался стройный космос, то Янус, который раньше был *globus et sine imagine moles* («глыба и безликая громада»), получил определённый *facies* («лик») и достойный бога вид. Но и теперь, говорит он, имеется у него остаток прежнего состояния, а именно: способность видеть всё вперёд и назад. Кроме того, Янус своей собственной рукой всё открывает и закрывает, являясь как бы мировой дверью. Он может развернуть мир во всей его красоте и может предать его уничтожению.

Античная концепция Хаоса выдвигала на первый план творческие и животворные моменты этого понятия. У орфиков Хаос оказался в самом близком отношении к мировому яйцу, породившему из себя весь мир. Интересно рассуждение у Климента Римского («Беседы»), излагающего эти древние учения: «Орфей уподобляет Хаос яйцу. Ведь в яйце – слияние первых элементов. Гесиод предположительно называет Хаосом то, что Орфей называет порождённым яйцом, выброшенным из безграничности материи». Климент Римский пишет о первоначальном беспорядочном состоянии материи, которое постепенно превратилось в этот Хаос-яйцо, а отсюда появляются и все реальные формы мира. О гесиодовском Хаосе у Симпликия в Комментариях на «Физику» Аристотеля говорится: «Ясно, однако, что это – не пространство, но беспредельная и избыточная причина богов, которую Орфей назвал страшной бездной». Симпликий развивает мысль, что Эфир и Хаос являются теми тезисом и антитезисом, из слияния которых образуется всё бытие: из Эфира – эманации богов, а из Бездны – Хаос возникает как беспредельность. В окончательной форме эта концепция сформулирована у Гермия Александрийского (Комментарий к «Федру» Платона): монада – Эфир, диада – Хаос, триада – яйцо. Следовательно, Хаос диадичен в орфико-пифагорейском смысле этого слова. Однако, исходным пунктом является не диада, а монада, и уже в монаде заключено в свёрнутом виде всё развёртываемое в диаде. Поэтому и неоплатоники представляли Хаос как монаду. В комментариях к «Государству» Платона Прокл говорит о *roeton chaos*, т. е. об «умопостижимом Хаосе» как об исходном пункте всех эманаций и как о той конечной точке, к которой возвращаются все эманации (ср. о нисхождении и восхождении душ из Хаоса и в Хаос).

Учение о совпадении начал и концов в Хаосе для античного мышления – одна из типичнейших тем. Из этого видно, что Хаос действительно есть принцип непрерывного, неразличимого и бесконечного становления, т. е. то, что пифагорейцы и орфики называли диадой и без чего невозможно существование ни богов, ни мира, ни людей, ни божественно-мировой жизни вообще.

Хаос получил яркое развитие и в качестве мифологического персонажа, начиная еще с Гесиода. У орфиков Хаос вместе с Эфиром был порождением Хроноса, но сам Хронос рисовался как крылатый дракон с головой быка и льва и с лицом бога, который к тому же именовался еще и Гераклитом. С другой стороны, Хаос и Эфир порождали из себя некоего Андрогина, муже-женское начало, являвшееся началом всех вещей, сам же Хаос у орфиков трактовался как «страшная бездна» (*chasma pelorion*).

Отсюда уже очень близко до того нового значения слова «хаос», которое встречается по преимуществу в римской литературе и которое либо очень близко связывает Хаос с Аидом, либо прямо отождествляет его с ним. Хаос есть та бездна, в которой разрушается всё оформленное и превращается в некоторого рода сплошное и неразличимое становление, в ту «ужасную бездну», где коренятся только первоначальные истоки жизни, но не сама жизнь. Римляне прибавили к этому ещё и острый субъективизм переживания, какой-то ужасающий аффект и трагический пафос перед этой бесформенной и всепоглощающей бездной. Уже у

Вергилия перед самоубийством Дидоны жрица взывает к богам, Эребу и Хаосу – характерная близость Хаоса к подземному миру. У Овидия Хаос прямо отождествляется с Аидом. У Сенеки Хаос – общемировая бездна, в которой всё разрушается и тонет. В других текстах Сенеки Хаос понимается как Аид.

Хаос представляется как величественный, трагический образ космического первоединства, где расплавлено всё бытие, из которого оно появляется и в котором оно погибает; поэтому Хаос есть универсальный принцип сплошного и непрерывного, бесконечного и беспредельного становления. Античный Хаос есть предельное разряжение и распыление материи, и потому он – вечная смерть для всего живого. Но он является также и предельным сгущением всякой материи. Он – континуум, лишённый всяких разрывов, всяких пустых промежутков и даже вообще всяких различий. И потому он – принцип и источник всякого становления, вечно творящее живое лоно для всех жизненных оформлений. Античный Хаос всемогущ и безлик, он всё оформляет, но сам бесформен. Он – мировое чудовище, сущность которого есть пустота и ничто. Но это такое ничто, которое стало мировым чудовищем, это – бесконечность и нуль одновременно. Все элементы слиты в одно нераздельное целое, в этом и заключается разгадка одного из самых оригинальных образов античного мифологически-философского мышления [17, с.583 – 584].

Египетские мифы. Идея изначального беспорядка, бесформенности отчетливо выражена и в египетской мифологии. Древние египтяне представляли первобытный хаос в виде океана. Они полагали, что первобытный земляной холм поднялся из вод в виде пламени и породил первое живое существо. Характерно, что, согласно древнеегипетским мифам, небо тоже сначала было океаном. Первоначально небесный и земной океаны были слиты, но затем разделились. Эта идея созидания как разделения, усложнения пронизывает многие космогонические мифы.

Вавилонские и ассирийские мифы. Найдена и расшифрована поэма древних вавилонян и ассирийцев о сотворении мира, именуемая «Энума Элиш», что означает «Когда вверху». В начале времен «вверху неназванным небом, внизу земля безымянной были» (заметим, что у древних народов, как правило, неназванность, отсутствие имени были аналогией небытия вообще). Существовали только первоначальные океаны. Потом были рождены несколько поколений богов. Один из них – Мардук – сотворил небо и землю, разрубив один из двух океанов по имени Тиамат надвое. Далее он начертал небесные созвездия, воздвиг ворота, через которые могло восходить и заходить солнце, заставил сиять луну.

Индийские мифы. «Ригведа» – древнейший литературный памятник Индии, которому, по всей видимости, более трех тысяч лет, символически изображает сходные процессы сотворения мира. Вначале был хаос. В нем уже наличествовали все элементы, необходимые для сотворения Вселенной, но они были неупорядоченными и бездеятельными. Самые существенные – вода и Солнце – были заточены и окутаны твердым покровом. Небо и Земля были еще соединены вместе. В этом древнем хаосе, однако, таились силы созидания, движения, строительства. Но этих сил было недостаточно, пока Земля и Небо не породили некую силу, которая разделила их, заполнила пространство между ними, высвободила воду и Солнце. Все части космоса были приведены к порядку, к гармонии, а потом пущены в движение. Однако это движение не может быть неостановимым само по себе. Все время приходится преодолевать косность, инерцию, и даже сам человек должен стимулировать природные процессы творчества и созидания.

Мифы Ханаана, Китая и Японии. Можно было бы обратиться к мифам древнего Ханаана, Древнего Китая и Японии – нигде мы не найдем и следа «классических термодинамических» представлений: люди всегда полагали, что эволюция идет в единственно возможном направлении – в сторону усложнения всего сущего, оформления его и созидания нового.

Библейское представление о хаосе. То же мы видим и в более поздних мифах, например, в Библии. И здесь главная идея – в преодолении хаоса, того состояния, когда «земля была безвидна и пуста, и тьма была над бездною».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Астафьева О., Добронравова И. С. Социокультурная синергетика в России и Украине: предметная область, история и перспективы // Постнеклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография; [отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин]. – СПб.: Издательский дом «Миръ», 2009. – С. 634 – 669.
2. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций: монография / Л. Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
3. Bechtereva N. P. The Usefulness of Psychophysiology in intellectual Life. Honorary lecture. 14th World Congress of Psychophysiology. The Olympics the Brain. September 8-13, 2008, St.Petersburg, Russia. 24 p.
4. Ботвинник М. Н., Коган М. А., Рабинович М. Б., Селецкий Б. П. Мифологический словарь. – 2-е изд., перераб. и дополн. – Л.: Гос. уч.-пед. изд. Мин. просв. РСФСР, 1961. – С. 259
5. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К., 1990. – 230 с.
6. Добронравова И. С. Уроки Пригожина: Философские основания и культурный контекст нового понимания мира в постнеклассической науке // Практична філософія. – 2004. – № 2(12). – С. 3 – 10.
7. Добронравова И. С. Причинность и целостность в синергетических образах мира // Практична філософія. – №1, 2003. – С. 6 – 10
8. Добронравова И. С. Практическая философия наука: сборник научных трудов // Ирина Добронравова. – Сумы: Университетская книга, 2017. – 352 с.
9. Донникова И. А. Культурогенная сущность социальной самоорганизации: монография / И. А. Донникова – Одесса: Печатный дом, 2011.
10. Ершова-Бабенко И. В. Методология исследования психики как синергетического объекта 1992, а/реф, 1993
11. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности 2005. – 368 с.
12. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика: монография / И. В. Ершова-Бабенко. – Херсон: изд-во Гринь Д.С., 2015. – 488с.
13. Ершова-Бабенко И, В. Макромодель «лидер – общество - природа» и механизмы поведения сред/систем разного класса в аспекте принципа «целое в целом/целое-в-целом» (Основания психосинергетики) // Лидер. Элита. Общество. №3, 2018
14. Ершова-Бабенко И. В., Гончарова О. Е. Проблема методологии моделирования макросистемы «Водитель-Автомобиль-Среда» в русле постнеклассики. (Постановка проблемы) – Сумы, 2010
15. Ершова-Бабенко И. В., Гончарова О.Е. Макромодель «водитель-автомобиль-среда» и проблема взаимодействия систем разного класса в аспекте концептуальных оснований психосинергетики - концептуальной модели психосинергетики «целое в целом» и концепции ОПВЦ // МГУ. Философия. №2. 2015

16. Князева Е., Курдюмов С. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. – М.: Наука, 1994. – 236 с.
17. Лосев А. Ф. Хаос // Мифологический словарь. – М.: Сов. энци., 1991. С. 583 – 584.
18. Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б. Современные проблемы нелинейной динамики. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 360 с.
19. Мелков Ю. Человекомерность постнеклассической науки: монография / Ю. А. Мелков. - К: Издатель ПАРАПАН, 2014. – 254 с.
20. Нестерова М. А. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы: монография / Марья Нестерова. – Сумы: Университетская книга, 2015. – 334 с.
21. Предборская И. М. Изменчивость, социум, человек: монография / И. М. Предборская – Сумы, Издательство «Слобожанщина» 1995. – 136 с.
22. Пригожин И. Р. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках. – М.: Наука, 1985. – 327 с.
23. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М., 1986. – 430 с.
24. Пригожин И. Переоткрытие времени // Вопросы философии, 1989. № 8. – С.3 – 19.
25. Семенова А. В. Ценностное измерение опыта субъектов педагогического действия: монография / А. В. Семенова. – Одесса: Бондаренко М. О., 2016. – 436 с.
26. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различения. – В кн.: Постнеклассика: философия, наука, культура. Коллективная монография. / Отв. Ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин. Спб: – Издательский дом «Мирь», 2009. – С. 249 – 295
27. Ханжи В. Б. Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию: монография. – Херсон: Издатель: Гринь Д. С., 2014. – 359 с.
28. Хакен Г. Принципы работы головного мозга М.: 2001
29. Черниговская Т. В. Чеширская улыбка кота Шредингера: язык и сознание / Санкт-Петербургский гос. ун-т, Фак. Свободных искусств и наук. – 2-е изд. – М.: Языки славянской культуры. 2013. – 447 с.

Семко Яна Сергіївна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 130.122 + 133.4 + 304.4

ОНТОЛОГІЯ ГЛАМУРУ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано спектр поліваріантних уточнень текстури гламуру, який можна включити в проблемне поле культурно-цивілізаційних змін. Це дозволить евристично осмислити весь комплекс змістовно-сміслових проявів гламуру в когнітивному процесі еволюційності історичної сутності гламуру та його онтологічних основ. В заданому методологічному ракурсі досліджувати гламур стає можливим на когнітивній стику історії його текстуальності та історії його сутності. Пошуки сутності гламуру – це виявлення співвідносності кореляційних зв'язків гламуру з усіма компонентами предметно-чуттєвого світу і сферами життєдіяльності людини. При цьому, текстуальний аналіз гламуру не

повинен перетворитися на нав'язливу мету дослідника. Процедура ж пошуку сутності гламуру формується тими константами, які фокусують ситуативно-історичне буття людини.

Ключові слова: гламур, онтологія, цивілізаційні зміни, постмодернізм, когнітивний метод.

ОНТОЛОГІЯ ГЛАМУРА В КОНТЕКСТЕ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проанализирован спектр поливариантных уточнений текстуры гламура, который можно включить в проблемное поле культурно-цивилизационных изменений. Это позволит эвристически осмыслить весь комплекс содержательно-смысловых проявлений гламура в когнитивном процессе эволюционной исторической сущности гламура и его онтологических оснований. В заданном методологическом ракурсе исследовать гламур становится возможным на когнитивном стыке истории его текстуальности и истории его сущности. Поиски сущности гламура – это выявление соотносительности корреляционных связей гламура со всеми компонентами предметно-чувственного мира и сферами жизнедеятельности человека. При этом, текстуальный анализ гламура не должен превратиться в навязчивую цель исследователя. Процедура же поиска сущности гламура формируется теми константами, которые фокусируют ситуативно-историческое бытие человека.

Ключевые слова: гламур, онтология, цивилизационные изменения, постмодернизм, когнитивный метод.

ONTOLOGY OF GLAMOR IN THE CONTEXT OF CIVILIZATIONAL DEVELOPMENT

There is analyzed the spectrum of multivariate refinements of glamor texture, which can be included in the problem field of cultural and civilizational changes. This will make it possible to heuristically comprehend the entire complex of meaningful and semantic manifestations of glamor in the cognitive process of the evolutionary historical essence of glamor and its ontological grounds. In a given methodological perspective glamor research is possible at the cognitive junction of the history of its textuality and the history of its essence. The search for the essence of glamor is the revealing of the correlation between the correlation links of glamor with all components of the subject-sense world and spheres of human activity. At the same time, the textual analysis of glamor should not turn into the obtrusive goal of the researcher. The procedure for finding the essence of glamor is formed by those constants that focus on the situational-historical being of man.

Key words: glamor, ontology, civilizational changes, postmodernism, cognitive method.

Постановка проблеми. Ретроспективний огляд літератури по гламуру показує, що практично будь-яке дослідження цього феномену починається з аналізу етимологічних варіацій терміна «гламур» і прояснення меж його застосування в гуманітарному знанні. Додамо до цього наявність об'ємного блоку лінгвістичних досліджень, де варіюється ця ж тематика. При цьому автори, що працюють в цьому «сюжеті дослідження», розкривали історичну панораму смислових значень гламуру, по-різному пояснюючи полісемантичну природу цього терміна. Спільними зусиллями був зроблений висновок: сучасний зміст терміну «гламур» сильно відрізняється від його початкового значення [2, с. 9].

Мета статті – проаналізувати онтологічні основи гламуру в контексті цивілізаційного розвитку.

Не повторюючи пройденого шляху, пов'язаного з нескінченним пошуком нових смислових лексем, конотацій та концептів гламуру, звернемо увагу на осмислення знаменитого «лінгвістичного повороту», вчиненого філософією ХХ століття [8, с. 13]. В рамках даного перевороту з'ясуємо наявність концептуальних можливостей розгортання етимологічних характеристик гламуру в нових мовних горизонтах. Відомо, що в результаті цього перевороту виникла перспектива дослідження мовних форм, не тільки в якості предмета, а й у зв'язку з самим існуванням людини. Мова стала розглядатися як існування, діяльність. А феномени мови вивчалися в їх конкретній тимчасовій представленості. Так, Мартін Хайдеггер говорить про мову як «будинок буття», Фердінанд де Соссюр закликає зайнятися словами в контексті соціальної інтерсуб'єктивності, в якій ці слова існують, знаходять та змінюють свої значення.

У позначеному дослідному полі функція мови стає варіативно-програмуючою, яка задає та організує базисні цінності культурного коду, програми спілкування і переживання світу. В цьому ракурсі мовної поліфункціональності внесемо ключові семантичні компоненти гламуру в сітку категорій філософії: процес – стан – властивості.

Процес: *grammatica* – навчання, вивчення, володіння алхімією, чаклунством, магією; *to cast a glamour over* – зачаровувати, *to glamour* – полонити, підкорювати; *glamorize* – вихвалити, рекламувати, прикрашати.

Стан: *grammar* – граматика; *a glamour* – магія, чаклунство; *glamour* – шарм, чарівність; *glimbr* – пишність.

Властивості: *glamour* – привабливий; шикарний, рожевий, яскравий, оманливий, ефектний.

Виявлена мережева співвіднесеність філософських категорій з семантичною термінологією гламуру показує, що зазначені філософські категорії відображають загальну схему членування світу на об'єкти, які відповідають змісту людської діяльності. А інформаційно-проявлені в філософських категоріях, ті чи інші семантичні варіанти гламуру, виявляють лише спосіб об'єктного членування світу, в рамках якого регулюються людські вчинки.

Тому мовні структури гламуру неоднозначні. З одного боку, вони вислизаючи невизначені, з рухомими межами оціночних конотацій (шик – відстій). З іншого боку, ці структури однозначно стереотипні, з чітко пред'явленими нормо-смисловими орієнтирами (краса – це страшна сила, добре жити не заборониш тощо). Мовна неоднозначність гламуру організовує суперечливу презентативність поведінкових практик гламуру, починаючи з невинних перфомансів та закінчуючи агресивними формами експансії.

В цілому ж, мовна форма гламуру сконструювала власне-специфічний соціо-код, в матрицях якого позначилися ті способи об'єктного членування світу, осмислення яких дозволяє сформувати концептуальний пласт онтологічних основ. Це в свою чергу дозволяє прояснити онтологічний потенціал гламуру, що позиціонується в численних практиках експансії.

Запропонований ракурс гламуру ще цікавий й тим, що за його розгортанням вгадується панорамний соціокультурний процес, аналіз якого дозволить відповісти на складні питання, відповіді на які поки існують лише у формі вербальних фіксацій. А саме на питання, що є стрижневою основою гламуру та якими факторами обумовлена його масштабна експансія.

Чому експансія гламуру знецінює ідею інформаційного суспільства? Чому в бутті гламуру присутня тільки молодість і відсутня смерть? Чому гламур настільки агресивний, нетерпимий і жорстокий? Ці питання можна продовжувати нескінченно.

Як відомо, будь-який запитування породжується якоюсь невідомістю, прихованої таємницею, виявлення якої формує будь-яку проблему. Для нас проблемою дослідження є

зміст і визначення меж можливостей існування гламуру в соціумі. Пошук буття, знаходження вічного, того, що завжди відсутнє, того, що нам бракує. А пошук буття – це пошук тих підстав життя, доторкнувшись до яких людина знаходить в собі сили для подолання ворожості світу і можливість відчути себе «світлом цього світу» [5, с. 82].

Різноманіття буття проявляється через суще, в рамках якого взаємодіють природне та культурне, тілесне та духовне, наукове та технічне, явне та приховане. Перераховане існує в аспекті його причетності до буття, тому аналіз гламуру, як сущого, можливий тільки в даному аспекті. Визначивши таким чином смислове поле гламуру, ми виконаємо два важливі епістемологічні завдання.

Суще розуміється як відображення світу чуттєво-матеріальних речей і відносин в онтичному аспекті. По-перше, включивши гламур в «ситуацію сущого» ми переведемо його аналіз на рівень філософської рефлексії. По-друге, зможемо виявити історичні витoki гламуру в єдності предметно-чуттєвої сторони буття, з усією «життєвої сферою» людської самосвідомості, акумулюючої всі сторони соціального буття, у всьому різноманітті ставлення людини до світу. Сущє існує не тільки в просторі, але й в часі. Тому гламур, в контексті сущого, має свою історію. Відомо, що відмінність онтичного і онтологічного вводить М. Хайдеггер в зв'язку з розрізненням сущого і буття. Онтичний аспект характеризує існування конкретно-сущого, а онтологічний план існування вказує на буття сущого, тобто на те, що дає можливість даному сущого бути таким, яке воно є [5, с. 83].

Зауважимо, що історична поява гламуру, початок його переможної ходи (поки лише в якості художнього стилю) дивним чином збіглося з тією соціокультурною ситуацією, коли розвиток європейської цивілізації починає набувати все більш техногенний характер. Як відомо, цивілізація як історична форма організації суспільного життя, проявляє себе в способах упорядкування речового середовища і в способах речового оформлення суспільних відносин людей.

І хоча цивілізація виявляє себе в характері і змісті будь-якої діяльності людини (наукової, художньої, виробничої, політичної, повсякденної тощо), але, тим не менше, для всіх феноменів цивілізації важливий їх прояв в матеріально-структурних особливостях речово-предметного середовища. Саме тому різні цивілізації відрізняються тим предметним середовищем, яке вони створюють і в якому протікає життя людини.

Порівняльний аналіз цивілізаційних відмінностей та трансформацій вимагає невеликого відступу, щоб уникнути закидів в ігноруванні існування відомої в західній філософії антиномії: «культура – цивілізація». Як вірно зауважує Гаяне Тавтізян дана антиномія – це «породження історичної стадії бурхливого розгортання буржуазних відносин і особливо капіталістичної індустріалізації з тими наслідками, які це останнє очевидним чином набуло для людини і доль культури» [9, с. 29-30]. В результаті існує протиріччя між світом цивілізації та світом культури закріпилося філософською традицією в якості оціночної дихотомії, в рамках якої, цивілізація трактується, як щось застигле в просторі, а культура є живою і творчо розвивається цілісністю.

Приклад включення оціночної дихотомії в дослідницький інструментарій аналізу культури цивілізації представляє філософський проект циклічного розвитку історії. У ньому, наприклад, О. Шпенглер характеризує цивілізацію як скам'янілу культуру, в якій гра форм, стиль, мода і взагалі будь-яка робота з матеріалом стають більш важливими, ніж прояв людської життєвості – творчість, різноманіття можливостей, рефлексія тощо. А оскільки робота з матеріалом організовує соціальний простір, то О. Шпенглер простір цивілізації оцінює як нижчу форму соціальності, на відміну від конструкту часу в культурі. Тому робиться висновок, що цивілізація є занепад, регрес культури, а не її розвиток. Схожу бінарність культура – цивілізації ми виявляємо в численних концепціях лінійно-стадіального розвитку (починаючи з класичної: дикість-варварство-цивілізація і закінчуючи теоріями модернізації

постіндустріального суспільства) [9, с. 97-99].

Незважаючи на відмінності онтологічних, гносеологічних і методологічних характеристик історичних типів раціонального знання, за допомогою яких досліджуються процеси соціального розвитку, в їх структурах виявляється якась, часто завуальована установка на дихотомію або бінарність. Зауважимо, що наявність даної установки «смутно присутні» в дискурсних конструктах постмодерністського буття. У цьому бутті бінарні опозиції «класичної метафізики» перевертаються таким чином, що периферійність і маргінальність стають новим центром. У новому центрі логоцентрична, лінійно-детерміністська вертикаль культури заміщається грою нюансів, уточнень, дрібних розбіжностей та змін. Відомо, що постмодерністський дискурс успішно експлікував метод деконструкції, за допомогою якого стало можливим розгорнути епістемологічну боротьбу з логоцентризмом і бінарністю на рівні теорії. У практичному плані, деконструкція редукувалася в структуру соціальних практик, змінюючи і трансформуючи як їх змістовність, так і окремі елементи.

Наочним прикладом подібних трансформацій можна вважати сучасний стан університетів, в яких, традиційно вибудована стратифікація статусів: професор – студент була піддана значній деконструкції. Сьогодні, в існуючій техногенній цивілізації, знання практично повністю перетворилося на інформацію, а інформація – на товар, який вже існує окремо від свого виробника. Виникла ситуація в якій знання відокремлюються від суб'єкта, при цьому всі носії інформації зрівнюються між собою.

Цю ситуацію фіксує Ж.-Ф. Ліотар в роботі «Стан постмодерну». Він пише: «... Старий принцип, за яким отримання знання невіддільне від формування розуму і навіть від самої особистості застаріває, і буде виходити з ужитку» [7, с. 18].

У своїй роботі Ж.-Ф. Ліотар визначає статус студента епохи постмодерну як одержувача переданого знання. Відзначимо, що перетворення знання на інформацію змінює і статус професора університету. Професор, який традиційно був центром освітнього процесу, стає навіть не першим серед рівних, а просто рівним носієм інформації, «він вже не компетентніше, ніж мереж запам'ятовуючих пристроїв в справі передачі встановленого знання або ніж міждисциплінарна група в справі розробки нових технічних прийомів» [7, с. 120]. Таким чином, в епоху постмодерну професор і студент стають рівноправними учасниками процесу обміну вже не знаннями, а інформацією. При цьому, головним мірилом інформації є її вартість, якості самої людини, що сприймає або передає інформацію, перестають бути значимими. У руслі сказаного завданням освіти є випуск кваліфікованого споживача, а споживач, як відомо, не є творчою вільною особистістю.

Узагальнюючи сказане, зазначимо, що в сучасному світі постмодерністський дискурс може виступати і виступає як певний набір правил конструювання думки та дії. При цьому використовуються такі патерни як: свобода, відмінність, випадковість, безсуб'єктивність, дискурс реалізує програму «розсіювання систем», спрямовану на деконструкцію метафізичних підстав просвітницьких ідеалів західної культури. Підкреслимо і позитивну роль деконструювання «минулого», яка полягає в анти-тоталітарній спрямованості, пов'язаній із звільненням від єдиного світоглядного панування вертикальної владної стратифікації бюрократичних структур. Однак, в розумових інструментаріях постмодерністської свідомості, за допомогою якого здійснюється критика світоглядних соціальних імплікацій «старого», закладений певний паралогізм. Як зауважує М. Шестакова «...постмодерністська філософія являє собою елітарне, естетизоване мислення. Постмодерніст – не просвітитель, який звертається до будь-якої розумної істоти, це естет, чії тексти зрозумілі далеко не кожному. Зовнішній заклик до зрівнювання всіх дискурсів тримається на внутрішньому відчутті аристократичної переваги над масою» [10, с. 79-80]. На цей паралогізм звертає увагу Ж. Дерріда, кажучи про те, що деструкція метафізики схоплюється в термінах самої

метафізики. Але ж відомо, що в розумових схемах класичної метафізики саме присутні принципи логоцентризму та бінарності.

Таким чином, філософський інструментарій постмодернізму «несвідомо» використовує розумові схеми метафізики, з їх установкою логоцентризму та бінарності. Чому ж сучасний філософський інструментарій, зокрема постмодерністський, незважаючи на проголошену боротьбу з логоцентризмом та бінарністю (а це дві сторони однієї медалі) включає цю установку, хоча відкрито не визнається в цьому? На наш погляд, присутність даної установки у всіх типах раціональності конституційована певним епістемологічним допущенням, наявність якого продиктована змістовною структурою раціональності (в тому числі і постмодерністської), яка, як відомо, визначається характером норм, ідей, способом філософсько-методологічної рефлексії, типом організації об'єктів і самоорганізуючих систем.

Суспільство, ще починаючи з часів античності і до наших днів, прагне вибудувати своє життя на розумних підставах, раціонально організовуючи при цьому процеси комунікації та соціальної практики. Біфуркація раціональності, як зазначає Л. Яковлева [11, с. 103-104] представлена двома типами ліній: теоретико-методологічною та дискурсивною.

Теоретико-методологічна лінія раціональності розрізняє два рівня пізнання (теоретичний та емпіричний), вибудовується за тими правилами, які сама ж собі наказує, щоб презентувати власні претензії на науковий статус. Дискурсивна лінія замінює логічні ланки несуперечності символами, образами міфу, різноманітними інтерпретаційні схемами, здійснюючи при цьому аналіз соціальних процесів, виходячи за межі науки. Перетинаються ці лінії в рамках розсудливості так званої «простої людини». Саме про неї, про розсудливість, міркує Рене Декарт в своїй знаменитій праці, яка в оригіналі звучить як «Discourse de la methode». При цьому структуру розсудливості Декарт обумовлює в якості ефективного інструментарію життєустрою суспільства, в якому, за певних умов, будуть відтворюватися стійкі, багато разів апробовані послідовності тих ходів, що виступають гарантом оптимізації соціальних практик.

До викладеного додамо, що в змістовній структурі здорового глузду «генетично» закріплені механізми культурної пам'яті, завдання яких – здійснювати взаємозв'язок минулого, сьогодення та майбутнього. За допомогою цього взаємозв'язку відтворюються ті метафізичні та ментальні проекти міфологем, образів, символів, сподівань та надій, які забезпечують міцність каркасу світовідчуття конкретної «простої» людини і вітальну непорушність життя цивілізованого співтовариства. Будь-яка можливість (латентна або реальна) руйнування звичної стійкості світу сприймається громадянами соціуму як загроза їх вітальності. І якщо в ситуації відносної цивілізаційної стабільності постмодерністський дискурс може дозволити витончені гри з плюралізмом, безсуб'єктивністю, випадковістю, свободою мультикультуралізму, то при наявності реальних загроз на допомогу призиваються вертикально-ієрархічні структури управління. В аспекті рефлексивної свідомості ці структури історично організовувалися програмами класичної метафізики, які містили раціональний сценарій бінарних опозицій: свобода-підпорядкування; колективність-індивідуальність; випадковість-необхідність; панування-підпорядкування тощо.

У руслі сказаного стає зрозумілим, чому благопристойні громадяни Великобританії в конкретній ситуації «ісламського тероризму» трепетно відмовились від багатьох свобод особистості заради збереження власного життя, дружно підтримавши уряд Тоні Блера, дії якого були спрямовані на суттєве обмеження прав і свобод громадян. Ось і виходить, що дискурс постмодерністського буття в своєму прояві завуальований межами здорового глузду, емпіричний досвід якого регулює градус добробуту суспільства. При цьому, ще раз підкреслимо, позитивний результат постмодерністських ігор в свободу і безсуб'єктивність, проявляється лише в умовах стабільної непорушності цивілізованих основ.

Але як тільки маятник непорушності, гойднувшись, порушує звичну рівновагу і, за

влучним спостереженням Л. Яковлевої коли «... збунтувалися арабські передмістя Парижа, французи покликали поліцейського-голліста. Найважливіше: він прийшов!» [11, с. 96]. І відновив порядок та централізованість владних структур. Можна погодитися з висновком: постмодернізм, як претензія на новий, універсальний проект західної культури «... помер 11 вересня 2001 року, залишивши цікаві спостереження, помітні поняття, нові теми, яскраві тексти» [11, с. 96]. Епістемологічні допущення, сформульовані мовою постмодерністської думки припускають спосіб конструювання критики основ класичної метафізики шляхом «схоплювання» термінами самої метафізики з властивими їй логоцентризмом і бінарністю.

Класична метафізика, в свою чергу, допускає установки, посилює та інтенції, що апелюють до логіки здорового глузду, рефлексивна легітимність якого забезпечується життєвою практикою простої людини. Завдяки цьому «допущенню в допущенні» філософський інструментарій постмодернізму так і не зміг остаточно звільнитися від «побічних ефектів», а в соціальному аспекті деконструювати розсудливість як вітальну скрипу збереження соціуму. Здоровий глузд, організовуючи різноманітність соціально-культурних практик в єдину лінію життя, виступив успішною історичною запорукою життєдіяльності людини. Будучи однією з форм раціональності, здоровий глузд ненав'язливо присутній у всіх значущих для суспільства видах діяльності: праві, економіці, політиці, охороні здоров'я, освіті, спілкуванні.

Будь-яка форма мислення, спрямована як на дослідження об'єкта, так і на повідомлення про його результати, прагне закріпити засади послідовності ходів (в рамках допущених фантазій інтерпретацій). Саме такий зміст мислення виявляє світу принципи відтворюваності, що забезпечує єдиний вектор культурних комунікацій в поведінкових практиках.

Узагальнюючи викладене вище можна стверджувати:

- епістемологічні допущення, виражені концептами «класичної метафізики» приховано присутні в розумових схемах постмодерністської філософії, завдяки статусу здорового глузду, який конститує межі розумного мислення і організовує адаптивність життєвих практик. Без цих допущень існувала реальна небезпека перетворення постмодернізму на філософський аутизм;
- наявність класичної метафізики в постмодерністському інструментарії дозволяє будь-якому досліднику «запустити» методологічну процедуру інтеграції історичних типів раціонального знання та з її допомогою позиціонувати доцільність гносеологічного рівності теорій і концепцій як форм організації знання;
- в конкретних філософських програмах пізнавальні можливості теорій та концепцій можуть виявлятися не тільки як евристичні відмінності, але і в аспекті взаємного доповнення та поєднуванні. Як «сітка категорій» описує загальні структури буття, так і система концептів інтуїтивно охоплює сенс буття. Так, за допомогою сітки категорій, можна визначити парадигмальні установки на пошук граничних основ буття, а система концептів здійснить аналіз «трансцендентального емпіризму», який корелює, вникає зсередини в світ інформаційної реальності, бажань, симулякрів, тілесності тощо;
- запропонований дослідний вектор націлює на інше осмислення евристичної ролі поняття цивілізація і культура. Їх звична хрестоматійна дихотомія легко переводиться в площину інваріантних зіткнень і взаємодій різних образів просторово-часового буття, акумульованих через проблематику життєвої структурності світу. В аспекті цієї проблематики, інваріантність цивілізації і культури буде базуватися на тотожності та відмінності онтологічного, історичного, аксіологічного;

Таким чином, інваріантність сюжетів на тему цивілізації і культури, з гносеологічним жонгливанням евристичного змісту категорій та концептів – суть сітка смислів і текстури, закріплених в тій чи іншій картині світу з усіма її компонентами. Історично ідею про те, що

сітка текстури виступає посередником людини і світу позначила філософська рефлексія Нового часу. І сьогодні контекстуальна опосередкованість, прояв людини в світі, постулюється лише співвідносно тексту – світу – людини. Або текст являє спосіб конструювання світу людиною, або ж текстура «творчо копіює», відображає наявні реалії світу.

Можна дійти **висновку**: спектр поліваріантних уточнень текстури гламуру з методологічної сміливістю можна включити в проблемне поле культурно-цивілізаційних змін. Це дозволить евристично витончено осмислити весь комплекс змістовно-сміслових проявів гламуру, в когнітивному процесі еволюційності історичної сутності гламуру та його онтологічних основ. Отже, в заданому методологічному ракурсі, досліджувати гламур стає можливим на когнітивній стику історії його текстуальності та історії його сутності. Пошуки сутності гламуру – це виявлення співвідносності кореляційних зв'язків гламуру з усіма компонентами предметно-чуттєвого світу і сферами життєдіяльності людини. При цьому, текстуальний аналіз гламуру не повинен перетворитися на нав'язливу мету дослідника. Процедура ж пошуку сутності гламуру формується тими константами, які фокусують ситуативно-історичне буття людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова Т. В. Цивилизационные основания гламура: опыт философской рефлексии / Т. В. Борисова // Вестник Самарского государственного университета. Гуманитарная серия. – 2012. – №5 (96). – С. 73–79.
2. Борисова Т. В. Инвариантная сюжетность гламура как эпистемологическая данность / Т. В. Борисова // XVIII Международная конференция посвященная проблемам общественных наук. – Ч. I. (29 марта 2014). – М.: Центр гуманитарных исследований «Социум», 2014. – С. 9–12.
3. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной; Общ. ред. В. В. Мотылева]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Веблен Т. Теория праздного класса / Торстейн Веблен; [пер. с англ. С. Т. Сорокиной]. – М.: Прогресс, 1984 – 367 с.
5. Голенков С. И. Необходимость «Другого» / С. И. Голенков // Вестник Самарского государственного университета. Гуманитарная серия. – 2012. – №5(96). – С. 79–84.
6. Кармадонов О. А. Эффект отсутствия: культурно-цивилизационная специфика / О. А. Кармадонов // Вопросы философии. – 2008. – №2. – С. 29–41.
7. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Жан Франсуа Лиотар; [пер. с франц. Н. А. Шматко]. – М.: Алетейя, 1998. – 160 с.
8. Степин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1988. – №10. – С. 3–18.
9. Тавризян Г. М. Философы XX века о технике и «технической цивилизации» / Гаянэ Михайловна Тавризян. – М.: РОССПЭН, 2009. – 216 с.
10. Шестакова М. А. Демократический принцип равенства и постмодернистская критика метарассказа / М. А. Шестакова // Философия и социальная теория: Сборник научных трудов: Вып. 6. – М.: Полиграф-Информ, 2009. – С. 79–90.
11. Яковлева Л. И. Место и роль дискурса в метатеоретическом слое научного познания и социальных практиках / Л. И. Яковлева // Философия и социальная теория: Сборник научных трудов: Вып. 6. – М.: Полиграф-Информ, 2009. – С. 91–110.

Терзема Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 1:316.776.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОМУ НАПРЯМКУ

Статтю присвячено дослідженню дискурсу в комунікативно-орієнтованому напрямку; розглянуто концепцію дискурсу як основу людської комунікації, визначено головні особливості дискурсу, зазначено основні елементи дискурсу, класифіковано типи дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Ключові слова: дискурс, комунікативний дискурс, соціальна комунікація, елементи дискурсу.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИСКУРСА В КОММУНИКАТИВНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ НАПРАВЛЕНИИ

Статья посвящена исследованию дискурса в коммуникативно-ориентированном направлении; рассмотрена концепция дискурса как основа человеческой коммуникации, определены главные особенности дискурса, указаны основные элементы дискурса, классифицированы типы дискурса по социально-мотивационному принципу.

Ключевые слова: дискурс, коммуникативный дискурс, социальная коммуникация, элементы дискурса.

STUDY OF DISCOURSE IN THE COMMUNICATIVE- ORIENTED DIRECTION

The article is devoted to the study of discourse in the communicative-oriented direction; the concept of discourse is considered as a basis for human communication, the main features of discourse were determined, the main elements of discourse were pointed out, the types of discourse were classified according to the socially-motivational principle.

Key words: discourse, communicative discourse, social communication, elements of discourse.

Дискурс є об'єктом міждисциплінарного вивчення, сфера його вживання велика настільки, що можна говорити про прагматичність терміна.

У широкому значенні дискурс визначається як комунікативна дія, явище, яке являє собою мовлення, діалог, стиль, мову, що пройшли через призму соціокультурних факторів – знань про світ, життєвих цінностей, поглядів, установок, культурних традицій тощо.

Дискурс — це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і репрезентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом). Роль дискурсу в організації засобів мовного коду є значною, тому його можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної взаємодії.

Дослідження специфіки дискурсу у гуманітарному знанні пов'язано із зацікавленістю до проблем комунікації в широкому сенсі.

Проблеми дискурсу стали предметом досліджень Ю. Хабермаса, М. Фуко, М. Пеше, М. Л. Макарова та ін.

Предмет дослідження – дискурс в комунікативно-орієнтованому напрямку.

Мета дослідження – визначити головні особливості дискурсу, розглянути дискурс як основу людської комунікації, зазначити елементи дискурсу, вказати класифікацію типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Головні особливості дискурсу – його раціональність, тобто він передбачає осмисленість, доцільність, чітку постановку проблем, які обговорюють, використання певних методів для обґрунтування певних тверджень, пошуку істини та ін. Дискурс постає особливою розумово-мовленнєвою діяльністю, що має логічно визначену структуру «мета – метод – результат».

Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів, учасників дискурсу, тобто те, заради чого вони ведуть дискурс – пошук істини, розв'язання певних проблем, досягнення консенсусу тощо.

Методи – інтелектуальні прийоми, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети.

Результат – мета досягнута або не досягнута.

Ще одна особливість дискурсу – його історичність. Це просторово-часовий вимір дискурсу; соціально-культурні чинники, що змінюються в часі та зумовлюють особливості ведення певного дискурсу. Так, філософські дискурси античних, середньовічних або сучасних філософів різняться за змістом, ситуацією, розглядом проблем тощо.

Елементами дискурсу є події, про які йдеться, комунікативно-інтенціональна інформація та:

- а) обставини, які супроводжують події;
- б) контекст, у якому відбуваються події;
- в) оцінка учасників події;
- г) інформація, яка співвідносить дискурс із подіями.

Дискурс можуть розуміти як результат процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. Він є складним комунікативним явищем, що включає соціальний контекст, інформацію про комунікантів та знання процесів виробництва і сприйняття текстів [1, с.253-263].

Залежно від сфери діяльності, в якій дискурс набуває особливого змісту, існують філософський, науковий, політичний, юридичний та інші його різновиди. Кожному виду дискурсу притаманні такі властивості:

- особлива мова міркування (філософська, наукова, юридична тощо);
- предмет обговорення;
- методи аргументації.

У комунікативному аспекті дискурс постає монологом і діалогом суб'єктів, які, у процесі пошуку взаєморозуміння, намагаються знайти співчуття, моральну допомогу, взаєморозуміння тощо. Історично, в життєдіяльності людей, дискурс набуває нових властивостей і смислових характеристик, а також породжує певні феномени й ефекти [7].

Німецький філософ і соціолог Ю. Хабермас в роботі «Підготовчі зауваження до теорії комунікативної компетенції» розглядає дискурс як основу людської комунікації, що базується на принципі раціонального обговорення проблем. Концепція дискурсу була спрямована проти

норм і ціннісних суджень в науці і дослідницької діяльності як провідних до об'єктивного, істинного знання, що затверджуються позитивізмом. Справжній дискурс повинен елімінувати апріорні і безумовні оцінки і норми, виходити з критичного раціоналізму, враховувати всі попередні мотиви його учасників, включаючи готовність або неготовність до досягнення взаєморозуміння.

Комунікація як діяльність являє собою систему елементарних актів, що складаються з ланцюга взаємопов'язаних комунікативних дій: входження суб'єкта в комунікативну ситуацію, її оцінка, вибір суб'єкта для можливої взаємодії, постановка завдання комунікативного менеджменту, залучення суб'єкт-партнера, налаштування на його емоційно-психічний стан, формування загального фону комунікативної взаємодії, стимулювання комунікативних дій партнера. Кожен акт визначається:

- суб'єктом-ініціатором спілкування,
- суб'єктом, якому адресована ініціатива,
- нормами, за якими організовується спілкування,
- цілями, які переслідують учасники спілкування,
- ситуацією, в якій здійснюється комунікативна взаємодія.

Найважливішою особливістю комунікації є те, що вона виступає соціально-регулюючим та соціально-конструюють фактором. Це проявляється, перш за все в тому, що комунікація виражає собою спосіб соціальної організації і згуртування індивідів і разом з тим, як спосіб розвитку самих цих індивідів, створення стійких міжособистісних і інтрасуб'єктних зв'язів, є підставою соціальної ідентичності. Сучасні форми соціальної комунікації формують особливу субкультуру середу та є способами реалізації соціальних і повсякденних (особистісних) дискурсів. Вони висловлюють собою соціальну диференціацію, соціальну стратифікацію і соціальну ієрархізацію і категоризацію відносин і взаємодій [4, с.22].

Сутність соціальної комунікації складають взаємодії індивідів, забезпечені стандартними паттернами (зразками). Патерни є лише символічні посередники релевантних (відповідних, доречних) дій. Їх наявність ще не гарантує взаєморозуміння між індивідами і зовсім не обов'язково спонукає їх до цього. Ключовим питанням є питання про взаєморозуміння людей, які спілкуються один з одним в звичайних життєвих ситуаціях [2, с. 296-298].

Соціальні комунікації є складним багатокомпонентним процесом, основними компонентами якого є:

- суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення;
- засоби комунікації – код, що використовується для передачі інформації в знаковій формі, канали, якими передається повідомлення;
- предмет комунікації відображає його;
- наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їхніх відносинах або в їхніх діях [5, с.105]

Комунікативний дискурс – це своєрідне комунікативне мислення і комунікативна взаємодія [2, с. 294].

На основі аналізу безпосередньої комунікації можлива класифікація типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом:

- 1) дискурс, який характеризується експресивним типом мовленнєвих дій (радість, роздратованість), контрактивним типом (згода, відмова, привітання) та особистісно орієнтованою тематикою (афілятивний);

- 2) дискурс, за допомогою якого один партнер по комунікації хоче дізнатися більше про іншого, але так, щоб останній цього не зрозумів (інтерпретаційний); його реалізація відбувається у формі дискусії, коли партнери по комунікації дотримуються принципу солідарності, та у формі суперечки, якщо цей принцип порушується;
- 3) дискурс, головною ознакою якого є розрив інформації між партнерами (діалог-інтерв'ю);
- 4) дискурс, який реалізується у виробничій сфері: отримання інструкцій, розпоряджень, завдань (інструментальний) [6, с. 45 – 50].

Дослідження дискурсу в комунікативно орієнтованому напрямі дає можливість вивчити особливості відображення людиною навколишнього світу, соціального буття, проаналізувати реальний вияв взаємодії когнітивнономінативної та комунікативної функцій мови в конкретних соціокультурних ситуаціях.

Для опису дискурсу як вияву соціально-комунікативної взаємодії суттєвими є такі його ознаки:

- 1) належність комунікантів до певних соціальних груп;
- 2) соціокультурний контекст комунікації;
- 3) засоби, які використовуються для здійснення комунікативних дій;
- 4) діалогічність ;
- 5) спонукання до прийняття інтерпретації дійсності, яка бажана для адресата, засобами мовленнєвого впливу;
- 6) монополізація мовних засобів як вияву домінування через мову, що втілює універсальну структуру комунікації [3, с.188].

Отже, дискурс розглядають як реальну мовленнєву подію, сукупність процесу та результату вербалізованої мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Також дискурс виступає складним комунікативним явищем, результатом процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. У реаліях сьогодення дискурс як комунікативний компонент виходить на перший план та стає невід'ємною складовою всіх форм суспільної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куранова С. І. Дискурс-аналіз як інтегративний комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2011, С. 253-263
2. Курбатов В. И. Коммуникативный дискурс (понимание, интерпретация, смысловые границы коммуникативного взаимодействия) / В. И. Курбатов // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – N 4. – С. 294-301
3. Перскова Ю. І. Дискурс як вияв соціальної взаємодії: параметр влади / Ю. І. Перскова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 16. – С. 186-189
4. Сметана В. В. Социальная коммуникация: Социально-философский анализ коммуникативных отношений и коммуникативного дискурса. Автореф. дисс. к.ф.н., Ростов-на-Дону, 2004, 26 с.
5. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
6. Сухих С. А. Типология языкового общения / Сухих С.А. // Язык, дискурс и личность. – Тверь, 1990. – С. 45 – 50
7. Дискурс як об'єкт логічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://pidruchniki.com/1593110640353/logika/diskurs_obyekt_logichnogo_analizu

Тимохов Олександр Володимирович – кандидат філософських наук, докторант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 1.316.3+159.955+316.61

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ У РОЗВИТКУ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ ТА У ФОРМУВАННІ НОВІТНІХ КОНЦЕПТІВ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню феномена – “панорамне мислення” в контексті його впливу на рівень свободи особистості.

Ключові слова: мислення, панорамне мислення, свобода особистості.

ПАНОРАМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В РАЗВИТИИ СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ И В ФОРМИРОВАНИИ НОВЕЙШИХ КОНЦЕПТОВ СОЦИАЛЬНОГО БЫТИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию феномена – “панорамное мышление” в контексте его влияния на уровень свободы личности.

Ключевые слова: мышление, панорамное мышление, свобода личности.

PANORAMIC THINKING IN DEVELOPMENT OF PERSONALITY FREEDOM AND IN THE FORMATION OF NEW SOCIAL CONCEPTIONS OF SOCIAL LIFE IN UKRAINE

The article is devoted to research of the phenomenon is “panoramic thought” in the context of its influences on the level of personality freedom.

Keywords: thinking, panoramic thinking, personality freedom.

За останній період ми стали свідками досить радикальних змін у соціально-політичній ситуації в Україні та навколо неї. Вони носили, як революційний, так і еволюційний характер; та були спричинені викликами, як внутрішніми, так і зовнішніми. Ці виклики і надалі залишатимуться актуальними і вимагатимуть досить швидкого реагування, що неминуче призведе до значних трансформацій в багатьох сферах суспільного буття.

Отже, існує необхідність розглянути ряд базових характеристик, що формують принципи суспільного буття, як такого.

Звичайно, це предмет політичного, політологічного та економічного дискурсу, проте, такі концепції не можливо вибудувувати без врахування основних, базових цінностей сучасного цивілізованого суспільства, нагальна необхідність в узгодженні цих швидкоплинних змін із довгостроковою стратегічною концепцією розвитку Українського суспільства. до яких, безумовно, відноситься “Свобода особистості”.

Класики діалектичного матеріалізму стверджували, що саме суспільне буття визначає свідомість [1].

Проте факт впливу результатів мислення на становлення свідомості, в тому числі і колективної, також не викликає сумнівів.

Найбільш сильна зброя, це ідея, час якої настав [2].

Отже, трансформації суспільного буття можуть спричинити не тільки зовнішні фактори, а й внутрішні, до яких відносяться результати мислячої діяльності окремих суб'єктів, які так чи інакше впливають на суспільну свідомість, формування новітніх концептів суспільного буття в сучасних умовах, а відтак і в трансформацію суспільної парадигми, як такої.

Якщо під трансформаційними процесами мається на увазі саме еволюційність (розвиток), а не консервативність, то мислячий суб'єкт, що буде здатен до формування новітніх суспільних концептів, що відповідають вимогам сучасності, має володіти певною свободою, причому не «свободою» в широкому сенсі і навіть не свободою волі, а саме свободою мислення, що дає можливість відійти від сталих стереотипів.

Найбільш прогресивним та продуктивним типом мислення в даному сенсі, як на наш погляд є – «Панорамне мислення», що визначається, перш за все: комплексністю, цілісністю та неочікуванністю результатів.

Саме тому, дослідження ролі панорамного мислення у розвитку свободи особистості та в формуванні концептів суспільного буття в Україні, можна вважати вкрай актуальним.

У всі часи існування людини, поняття «свобода» розглядалося як складне і достатньо суперечливе визначення. У релігійному, філософському, соціальному плані дане поняття по ступеню складності може бути порівняне з наріжними визначеннями, пов'язаними із смисловими позначеннями людського життя, необхідністю виконання людиною покладених на нього природою і суспільством зобов'язань. Смыслові навантаження на дане визначення з часом, у міру розвитку людського суспільства, не тільки змінювалося відповідно до умов життя людського суспільства; дана зміна до сьогодення часу носить характер постійного зростання, ускладнення. Не дивлячись на те, що поняття «свобода» має і кількісні характеристики (абсолютна свобода – максимальна в свідомості людини свобода; «відносна свобода» – певна частина, закладеного в свідомості людини поняття «свобода») – добре відомо, що дані характеристики при визначенні даного поняття не завжди можуть виконувати принципову роль. В світі фізичної природи, а також поза сферою матеріального, поняття «свобода» носить завжди строго визначений, відносний характер, що припускає значущість якісних характеристик цього поняття. Якщо розглядати визначення «свобода» у людини, як природної істоти, то, очевидно, що ця складова загального поняття «свобода» з часом мало змінилася. Дане розуміння свободи припускає осмислену людиною реальну можливість задоволення його фізичних і біологічних потреб. До них можна віднести: виконання репродуктивної функції, задоволення потреби в живленні і т.д. Інша складова визначення «свобода» може розглядатися у людини як соціального об'єкту даного суспільства і даної території. Тут також поняття «свобода» пов'язане з необхідністю задоволення людиною її потреб на соціальному рівні, з осмисленням людиною своїх можливостей щодо задоволення тієї або іншої частини даних потреб. Обидві складові поняття «свобода» мають відносний зв'язок між собою. Важко уявити повне задоволення у «сучасної людини» базових потреб без необхідного рівня задоволення соціальних. Такі поняття, як «свобода слова», «свобода думки», «свобода суспільства» мають реальне наповнення, коли розглядається соціальна складова поняття «свобода». Очевидно, що між даними складовими є прямий і зворотній зв'язок, відносна взаємозалежність. Третя складова поняття «свобода» є не тільки найскладнішою, але й найголовнішою, як по відношенню до двох перших складових, так і до всього поняття. Істинна свобода – це духовна свобода. Можна бути вільним на базовому або соціальному рівні, але не бути вільним в повному розумінні цього слова. З другого боку, людина не вільна на базовому і соціальному рівні, але вільна духовно, має повне право називати себе вільною

людиною. Звичайно, «духовна свобода» має відносний характер. Вона не може бути єдиною і не пов'язаною з першими двома складовими даного поняття. Даний зв'язок може бути розкритий, як зв'язок природного, соціального і духовного початку у людини. От чому, виховання духовного початку у людини дає останньому реальну можливість відчувати себе «вільним» [3].

Самі по собі поняття «свобода» і «свобода особистості» дуже взаємопов'язані, проте вони не тотожні. «Свобода», як загальне поняття – абстрактна, проте свобода особистості завжди конкретна і визначається, як самою особистістю, так і соціальним оточенням.

Свобода не може бути абсолютною. Соціальна людина не Робінзон і вимушена не тільки рахуватися з соціальними та моральними нормами суспільного буття, а й має певні зобов'язання.

Отже, поняття «свобода особистості» не абсолютне, а відносне. Може скластися враження, що рівень свободи певного індивіду напряму залежить від її соціального статусу, проте і тут не все так просто. Як зазначали древні греки, що дозволено (личить) бичу, не дозволено Юпітеру.

Римські стоїки в свій час дійшли парадоксального висновку, що свобода полягає в розумінні особою своїх зобов'язань. А отже, це химера, проте – химера осмислена.

Інший парадокс можна знайти текстах Платона. «Все що є благом для вулика, є благом для кожної бджоли». Власне, парадокс полягає в тому, хто саме визначає, що є благом для вулика. Якщо одна єдина бджола, то це, скоріш за все, благо для неї та її найближчого оточення, а не для всього вулика. Якщо це вирішується простою арифметичною більшістю, то незрозуміло, чому це мусить бути благом для меншості, ну і так далі.

Так чи інакше, свобода особистості у всі часи корегувалась потребами суспільства.

Наші предки перемогли і вижили в боротьбі як з природою, так і з собі подібними. А жили зграями по 20-50 чоловік. Ватажок з воїнами – мисливцями, жінки з дітьми. Для виживання необхідна координація дій. Збирати коріння – всі самки, на полювання – всі самці.

Єдність поглядів на життя у всіх. Прогодуватися треба! А досвідчені розумні – старші навколо ватажка – краще знають.

Битви з ворогами-сусідами важливіші і показніші всього. Кожному битися в повну міру сил! Сильні – б'ються з сильними, слабкі – допомагають всім можливим. Ворог слабкіший – знищити, ворог сильніший – бігти, захищатися – відчайдушно: пощади немає. А дезертирувати одинаку безглуздо – один в світі не мешканець, його будь-хто знищить.

Так складається мораль, і осідає як інстинкт: у єдності сила! Будь зі всіма, роби як всі – це найголовніший соціальний закон.

І коли в психологічних досліджах ХХ століття випробовуваний, слідуючи за всіма, називає коротке довгим, а довге коротким, не довіряючи власним очам – це не недоумство. Не патологія. Це соціальний інстинкт! Тому що бути за одно з оточуючими – важливіше, ніж бачити правильно, і залишитися наодинці.

Помилившись всі разом - ви можете все-таки перемогти і вижити.

Але одинак, що відокремився, не виживе, будь він тричі правий.

Група, спаяна єдністю – це система. Сила її більше простої суми сил окремих її членів. Вона вижила і існує – це доказ її життєздатності: тобто гарантія вірних її поглядів. А одинак вижити не може ні при яких поглядах, це теж гарантується. Тому методологічно, принципово вірно – вірити всім, а не собі.

Конформізм – співвідлеглість узгоджених поглядів – є одна з необхідних, базових, відвічно властивих рис психологічного характеру особи – соціальної людини.

Перш за все – це відноситься до стресових ситуацій, коли треба терміново рятуватися – а неясно, як. Роби як всі – не дарма ж, всі туди біжать!

Соціальний інстинкт вказує людям структуруватися в соціальну систему.

Для її наявності і функціонування він же вказує приймати погляди системи (а може і натовпу) і брати участь в її діях.

Натовп – простий вид соціальної системи. Натовп самоорганізується не для того, щоб думати. А щоб виробити просту, єдину масову дію. І думка у натовпу може бути тільки одна – примітивна, однокрокова, що базується на емоційному розігріванні скупченої маси: кудись піти і щось розгромити, прокричати, погрозити. Значення і сила натовпу – в єдиному разовому пориві маси.

Але натовп може помилятися. І колектив може помилятися. І взагалі всі можуть помилятися – і лише один-одинак може мати рацію. А ось він думає інакше, самотійно, правильно.

Таких тиснуть і глушать. Виганяють, перевиховують. Але системі потрібен зворотній зв'язок з середовищем. І думка одинака може виявитися корекцією спотвореного зв'язку.

Тому одинаки, не згідні з більшістю, системі необхідні і взагалі існують. Хоча, звичайно, існують погано і піддаються гонінням аж до з'їдання в різних значеннях.

Система існує тільки в єдності своїх протилежних основ – консерватизму і новаторства. Консерватизм забезпечує стійкість системи: зберігати все те, що довгі часи боротьби і праці дозволило вижити і піднятися. Новаторство необхідне для гнучкості системи і адекватного реагування на всі нові виклики середовища.

На біологічному рівні це забезпечено віковим консерватизмом людей похилого віку і віковим нонконформізмом молоді. Старі зберігають свій побудований і обжитий будинок – молоді пускаються в подорожі (у часі і просторі), щоб створити собі новий будинок.

На рівні соціально-психологічному це забезпечується наявністю більшості конформістів і меншини нонконформістів.

У розвиненій цивілізації, державі вільного підприємництва, де законом гарантуються права і свободи особи, загальногрупову єдність думок і вчинків сьогодні назвуть тоталітаризмом. Індивідуальна свобода в порівнянні з первісною зграєю надзвичайно широка. Говори і роби чого хочеш. Лише декілька заповідей дотримуйся.

Бути згідним з більшістю – стало не обов'язковим; бути незгодним стало не небезпечно [4].

Як ми бачимо, феномен свободи особистості з прадавніх до наших часів хоч і пройшов значну генезу, проте, в значній мірі продовжує зберігати первинні риси.

Найбільш значних змін в західному світі він зазнав в епоху Відродження, коли світогляд змінився з геоцентричного на гомоцентричний. В період просвітництва та Великої французької революції, коли були проголошені принципи демократичності та рівності. І вже в сьогоденному тлумаченні закріпився в країнах капіталістичної демократії.

Проте, як на наш погляд, ключовим моментом в генезі феномену “свобода особистості” є все ж таки період французької революції.

В її основних гаслах – «Свобода, Рівність, Братерство» саме свобода вперше ототожнюється з рівністю, рівністю перед законом.

До цього суспільство було розшароване на класи та станові прошарки з різними правами, обов'язками та рівнем доступу до соціальних благ.

Умовно кажучи, був собі міщанин Іванов та дворянин Орлов, у останнього було значно

більше прав і можливості займати державницькі посади, а у першого – ні.

Після утвердження принципів демократизму на світ з'явилися громадянин Іванов та громадянин Орлов, з рівними правами та можливостями; у досить значної частини суспільства свободи стало значно більше.

Власне саме звідси, на наш погляд, бере коріння система сучасної демократії, яку нерідко ототожнюють з республіканською формою правління.

Власне феномен «свобода особистості» дуже широкий, проте в рамках даного дослідження хотілося б зосередитись на двох його аспектах: «свобода вибору» та «свобода мислення», які є ключовими складовими духовної свободи особистості.

Це чи не єдині сфери, що детермінуються не стільки соціальним оточенням, стільки самим індивідом.

Звичайно, цей тезис досить суперечливий, адже людину можна примусити зробити хибний вибір, або погодитись з хибним міркуванням, проте він все ж має право на існування.

Екзистенціалісти стверджували, що вибір є завжди. Навіть коли йдеться про зраду власних переконань і смертю, це все одно вибір.

Як не дивно, це частково збігається з світоглядом древніх греків стосовно рабства.

Раб – це людина, що злякалась, злякалась смерті, а отже, не гідна бути вільною. Не гідні бути вільними її нащадки і всі вони після смерті і переходу в царство Аїд залишаться рабами назавжди.

Згідно древне-грецького світогляду, неможливо істинно вільну людину перетворити на раба, і навпаки, з раба по духу ніколи не вийде вільної людини.

В цілому ряді світоглядних, філософських, етичних та релігійних концепцій (в християнстві це свобода волі) «свобода вибору» є ключовим елементом для розуміння поняття «свобода особистості» як такого.

Але свобода вибору без свободи мислення неможлива.

Тільки вільно мисляча людина здатна зробити свій власний, а не нав'язаний їй вибір.

Звичайно, мисляча діяльність пересічної людини значно обтяжена і родовою пам'яттю, і концептами суспільної свідомості, і суспільним безсвідомим, і власне її соціальним оточенням. Проте свобода мислення є ключовою характеристикою особистості, як такої.

Переважає більшість людей, навіть дітей, щиро впевнені що мислять самостійно, і не тільки на побутовому рівні. Проте це і так, і не зовсім так.

Відсутність панорамного бачення ситуації змушує індивіда користуватись результатами мислячої діяльності тих, кого він вважає експертом, видаючи їх міркування за свої. На жаль, це відбувається і на побутовому рівні також. Реклама і пропаганда роблять свою справу.

Отже, ми переходимо до основного предмету нашого дослідження – впливу панорамного мислення на свободу особистості людини.

Термін – «Панорамне мислення», хоч і зустрічався в науковій літературі, проте, до недавнього часу, був досить недостатньо експлікований. Отже його можна вважати відносно новим.

Панорамне мислення – спосіб мислення, в процесі якого відбувається подолання еволюційної обтяженості людського менталітету – вузькості поля свідомості і пов'язаних з цим інстинктивних, несвідомих і підсвідомих проявів ментальності, тобто того, що здатне негативно відбитися на якості мислення і на його результатах.

Панорамне мислення може вважатися терміном, що включає мислення інших типів, в

масі людям не властивих – таких як системне, латеральне, нестандартне, об'ємне, винахідництво, проривне, масштабне, повного спектру, паралельне, більш ніж одотрекове.

Зорове сприйняття панорами давало багатьом авторам можливість використовувати інтуїтивну зрозумілість панорамного мислення в просторовому, або узагальненому просторовому значенні, не визначаючи його. Панорамне мислення використовувалося також в юриспруденції, в картографуванні і візуалізації когнітивних процесів. Поняття «Панорамне мислення» вводилося і в протипагу «Тунельному мисленню», використовувалося при аналізі технічних рішень в космонавтиці. [5]

Еволюційна особливість людського менталітету – це вузькість поля свідомості. Колись, у пралюдей і ще стародавніших людських предків ця особливість була перевагою у виживанні через корелятивно пов'язані з нею високошвидкісними поведінковими реакціями, тепер же, у сучасної людини, в світі, що ускладнився і ускладнюється, але в умовах більш безпечніших, вузькість поля свідомості стала недоліком, еволюційно успадкованою обтяженістю людського роду, яку можна діагностувати як дефіцит панорамного мислення. [5]

З цієї цитати, як і з всього тексту наукової розробки, можна зробити ряд попередніх висновків.

По-перше – Панорамне мислення – є повністю, або лише частково втраченою функцією людини і знаходиться в процесі активного розвитку.

По-друге – ця функція, не є рідкісним явищем, притаманним лише окремим особистостям, а в тій чи іншій мірі проявляється в процесі мислення кожної людини.

Третє – Панорамне мислення досить затребуваний феномен фактично у всіх сферах соціального буття.

Ну і ще один висновок, який хотілось би винести за дужки – «Панорамне мислення» не є прямим антиподом «Мислення Логічного», хоча така думка, не лише напрошується, а й частково справджується, особливо на прикладі формальної логіки. Феномен, що вивчається – є важливим та дієвим доповненням, а в ідеалі – центральним та змістоутворюючим компонентом мислення, як такого.

Його антиподами є – «Лінійне», «Тунельне» та «Одотрекове» мислення, яким притаманні вузькість поля свідомості мислення, архаїчність та консерватизм, відмова від сприйняття нового, буквальність, одно, або біполярність висновків.

Первинним і в той час фундаментальним щаблем у формуванні вільно мислячої особистості є її здатність до критичного мислення. Це власне подолання шорів масової свідомості, що нівелюють індивідуальну думку і підпорядковують її думці більшості, а не рідко і меншості, що її формує.

Як вже зазначалось вище, кожна людина вважає, що здатна мислити критично і в ході полеміки з опонентом намагається аргументувати свою позицію, як їй здається найбільш ґрунтовно. Проте, як правило, всі ґрунтовні аргументи насправді виявляються “цитатами з телевізора”, причому сприйнятими не на логічному, а на емоційному рівні, а значить – спотвореними.

Насправді, критичність мислення полягає не в запам'ятовуванні тезисів певних «експертів», що відповідають «власній» позиції особи, а в огляді всього спектру думок з приводу певної проблеми і розробці своєї власної позиції, та й що головне, своєї власної аргументаційної бази. Нажаль, це не кожному дано з різних об'єктивних чи суб'єктивних причин.

За часів Радянського Союзу був такий жарт, – «Радянська людина найбільш читаюча між строк у світі»

Це означало, що на тлі тотальної пропаганди критично мисляча особистість намагалась збагнути істинний зміст в повідомленнях державних ЗМІ.

Не піддаючи сумніву ролі дисиденства в Радянському Союзі, все ж зазначимо, що основну роль соціокультурної трансформації в пострадянській свідомості зіграли так звані «кухонні розмови».

На підприємстві, в трудовому колективі, людина виказувала думки, що цілком збігалися з «генеральною лінією партії та уряду», а у близькому колі, «за чаєм» інші – критичні і прогресивні.

Критична маса таких думок і розмов накопичувалась, що саме дало поштовх до змін в ідеологічному і соціальному контексті.

І як довела історія, ці зміни виявились незрілими, що на прикладі Російської федерації привели к класичному реваншизму.

Виявляється, що критичного мислення, як такого, замало для створення новітніх концептів соціального буття.

Відмова від старих стандартів зовсім не гарантує перехід до нових, ще не створених.

Вдаючись до російської метафоричної дилеми – «Хто винен і що робити», можемо зробити висновок, що за «Хто винен» відповідає критичне мислення, а за «Що робити» вже мислення панорамне, чи хоча б креативне.

Саме панорамність мислення дає особистості не просто свободу думки, незалежної від впливу масової свідомості, а й спроможність формувати нові концепти соціального буття в реальних сучасних умовах.

Зазвичай, «панорамне мислення» базується на «панорамному баченні» ситуації і це доступно лише духовно вільномислячій особистості.

Здатність до аналізу широкого спектру інформаційних джерел, їх критичного аналізу і виробленні власного бачення розвитку, в даному випадку є ключовою.

Вільна, незаангажована, особистість може вказати владі на її помилки, проте, скоріш всього, не буде здатна запропонувати методи їх виправлення. В найліпшому разі надійдуть пропозиції скористатися досвідом третіх сторін.

Панорамно-мисляча особистість не стане апелювати до влади і буде намагатись виробити свої концепти виходу з патової ситуації та створення новітніх концептів соціальної парадигми.

Саме панорамно-мисляча особистість, що володіє панорамним баченням проблеми, може мати змогу для її вирішення згідно новітнім викликам соціального буття.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Електроний ресурс. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/>
2. Електроний ресурс. – Режим доступу: <http://yvision.kz/post/634449>
3. Електроний ресурс. – Режим доступу: <http://www.psychodic.ru/arc.php?page=3635>
4. Електроний ресурс. – Режим доступу: http://echo.msk.ru/blog/weller_michael/1826342-echo/
5. Електроний ресурс. – Режим доступу: Трацякоу У. [http:// www.proza.ru](http://www.proza.ru)

Халапсис Ольга Викторовна – аспірантка кафедри філософії і політології Національної металургічної академії України (г. Дніпр)

УДК 1:304

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ

Сложность исследования социальной реальности во многом обусловлена неоднозначностью самого понятия «реальность» и проблемами, связанными с его переносом на процессы, происходящие в обществе. В статье проведено исследование социальной реальности в аспекте ее симуляционной природы, а также трансформации социальной реальности под влиянием современных информационных и коммуникационных технологий. Человек сам создает иллюзии, которые маскируют, симулируют и фальсифицируют реальность. Осмысление этого факта и дало основание Бодрийяру говорить о «симулякрах» как об атрибутах социального бытия, а также выводит три основных типа симуляции социальной реальности. Развитие информационных и коммуникационных технологий выводят этот тренд на новый уровень, когда социальная реальность фактически полностью симулируется и когда исчезают критерии «истинности» и «подлинности». Очевидно, что быстрое развитие информационных, коммуникационных и развлекательных технологий будет и дальше изменять жизнь людей и, в конечном итоге, трансформировать общество. Исследование этого тренда позволит глубже понять формирующийся ныне порядок вещей, в рамках которого осуществляется проект глобализации.

Ключевые слова: реальность, социальная реальность, иллюзия, симулякр, общество, технологии.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИЙ РЕАЛЬНІСТЬ

Складність дослідження соціальної реальності багато в чому обумовлена неоднозначністю самого поняття «реальність» і проблемами, що пов'язані з його перенесенням на процеси, які відбуваються в суспільстві. У статті проведено дослідження соціальної реальності в аспекті її симуляційної природи, а також трансформації соціальної реальності під впливом сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Людина сама створює ілюзії, які маскують, симулюють та фальсифікують реальність. Осмислення цього факту і дало підставу Бодрійяру вести мову про «симулякри» як про атрибути соціального буття, а також виводити три основні типи симуляції соціальної реальності. Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій виводять цей тренд на новий рівень, коли соціальна реальність фактично повністю симулюється і коли зникають критерії «істинності» і «справжності». Очевидно, що швидкий розвиток інформаційних, комунікаційних і розважальних технологій буде і далі змінювати життя людей і, в кінцевому підсумку, трансформувати суспільство. Дослідження цього тренду дозволить глибше зрозуміти порядок речей, що формується нині, і в рамках якого здійснюється проект глобалізації.

Ключові слова: реальність, соціальна реальність, ілюзія, симулякр, суспільство, технології.

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SOCIAL REALITY

The complexity of study of social reality is largely due to the ambiguity of the very concept of "reality" and the problems associated with its transfer to the processes occurring in society. The article conducted a study of social reality in the aspect of its simulation nature, as well as the

transformation of social reality under the influence of modern information and communication technologies. Man creates illusions that mask, pretend and falsify reality. The comprehension of this fact gave Baudrillard a reason to speak about “simulacra” as attributes of social being, and also to deduce three main types of simulation of social reality. The development of information and communication technologies bring this trend to a new level, when social reality is actually fully simulated and when the criteria of “truth” and “authenticity” disappear. Obviously, the rapid development of information, communication and entertainment technologies will continue to change people’s life and, ultimately, transform society. The study of this trend will allow a deeper understanding of the current order of things that is emerging, within which the globalization project is carried out.

Keywords: *reality, social reality, illusion, simulacrum, society, technology.*

Актуальность. Социальная реальность является результатом человеческого сознания, которое провоцирует действия участников социальных процессов на именно такую форму организации действительности. С глубокой древности люди освоили принципы коммуникации и кооперирования, позволяющие многократно нарастить и усилить как физические, так и интеллектуальные возможности отдельных индивидуумов. Человек стал использовать инструменты и приручал животных, строил дома и основывал города, создавая свой особый мир, лишь отчасти связанный с природой.

Но сколь бы совершенными ни представлялось нам наше технологическое окружение, оно не есть нечто стабильное, оно нуждается в постоянной поддержке и обслуживании. Соответственно, нужны постоянные усилия, реализуемые как социальные отношения, которые в своей конкретности создают очень сложную картину коллективного воления. Однако при внимательном рассмотрении перед нами предстает не броуновский хаос социальных молекул, а упорядоченность, которую при некотором приближении может даже сойти за гармонию. Поскольку многие задачи решить в одиночку невозможно, людям приходится взаимодействовать со своими товарищами, привыкать работать в команде. Наблюдая за действиями других членов коллектива, люди перенимают полезные для себя навыки, модифицируя собственные алгоритмы в процессе координации усилий. В результате они создают социальные отношения, социальные структуры и социальные институты.

Причем действия участников коллектива не сводятся к сугубо утилитарным целям. Вернее, эти цели могут рассматриваться ими как полный и окончательный смысл деятельности, однако независимо от их воли и желания, у них формируются что-то еще: их модели взаимодействия и поведенческие нормы. На основе этого выстраивается социальная иерархия, становящаяся основой формирующейся социальной системы. Социальная реальность и возникает как результат взаимодействия людей с субъективной стороны, как продукт деятельности социальной системы – с объективной.

Исследование социальной реальности – далеко не новая для философии тема. Однако в наше время эти вопросы приобретают особый смысл, связанный с технологиями, которые позволяют выводить симуляцию на немыслимый еще совсем недавно уровень. В связи с этим мы считаем уместным и оправданным вновь обратиться к этой неоднократно изученной проблеме, но уже с учетом опыта дня сегодняшнего.

Степень разработанности темы. Рассмотрение специфики социальной реальности по отношению к реальности физической можно обнаружить уже в работах античных философов. Однако для современного дискурса ключевыми работами являются работы относительно недавнего времени, которые стали, тем не менее, уже классическими в силу важности поставленных в них вопросов. Мы имеем в виду работу Питера Бергера и Томаса Лукмана «Социальное конструирование реальности», а также работу Жана Бодрийяра «Симулякры и симуляции». Среди современных авторов особенно выделим Джона Сёрла и его работу

«Конструирование социальной реальности», а также Финна Коллина «Социальная реальность». Мы обращались и к публикациям других современных авторов.

Целью статьи является исследование социальной реальности в аспекте ее симуляционной природы с учетом трансформации последней под влиянием современных информационных и коммуникационных технологий.

Институциональные факты создаются конститутивными правилами, принятыми коллективным договором, а права и обязанности, которые отдельные лица определяют в соответствии с этими конституционными правилами (Searle, 1995). С помощью своего труда люди преобразовывают природные материалы в артефакты, а само взаимодействие людей в этом деле, их скоординированные действия, создают социальную реальность. Однако социальная реальность не сводится к трудовой деятельности и возникающим на их базе социальным отношениям. Человеческие модели социальной реальности также влияют и на саму реальность, которую они моделируют. Стало быть, человек переводит свои мысли и схемы в реальность посредством действия, его идеи служат лишь набросками для вещей.

И речь идет не только об интеллектуальной деятельности. Например, денежные знаки бесполезны сами по себе, но люди наделяют их ценностью, признавая ее постольку, поскольку эту ценность признают другие участники социальных действий; здесь ключевой становится коллективная вера. Последняя создает собственную реальность, основанную на многократном повторении каких-то действий и убеждении в том, что нечто подобное можно повторить и впредь. И это действительно работает, но не потому, что наши эквиваленты стоимости обладают какими-то уникальными характеристиками, а лишь в силу всеобщего согласия (Халапсис, 2018).

Как отмечает Финн Коллин, феномен считается социальным, если он включает в себя множество человеческих агентов, чьи действия или планы каким-то образом связаны друг с другом. Конструирование социальной реальности всегда является работой множества социальных агентов, однако коллективное генерирующее общность и его деятельность могут быть анализируются в индивидуалистических терминах. Факты, которые отличают человека от неодушевленной природы – преднамеренные (intentional) факты. То есть, они имеют отношение к мысли, воле и желанию человека. Факты не будут считаться социальными, если, хотя они относятся к людям, они не относятся к особенностям, которые отделяют человека от неживой природы (Collin, 1997, pp. 6-7).

Социальная реальность представляет собой систему со множеством внутренних конструкций, переплетающихся между собой в причудливой форме. Причем у исследователя нет гарантии, что используемые им методы – какой бы сферы ни касалось социальное исследование – окажутся целиком релевантными своему предмету. Ведь последний – не фактическая данность (каковой являются подавляющее большинство объектов естествознания), а результат снятия фрагментарности наличной мультипликации социальных актов и систем посредством выбранной методологии интерпретируемых как тот или иной аспект социальной реальности. Но из этого следует, что методология уже некоторым образом задействована в социальном объекте, – а именно, в его интерпретации как «социального» и как «объекта».

Любое описание объекта или действия является неполным, ибо никогда не может быть абсолютного соответствия между социальным актом и его интерпретативным образом. Наши слова не являются нашими собственными изобретениями; мы унаследовали их от предыдущих поколений, и они несут свою собственную историю контекстов, где они использовались. Кроме того, элементы, из которых они были построены, оставляют свои следы слов, которыми мы можем общаться (Alasuutari, 2004, p. 19).

Используя свои чувства, воображение и концептуальные инструменты, люди не только делают предположения о характере социальной реальности, но и обладают способностью

изменять эту последнюю. Концепции интерпретируют и описывают свойства постоянно меняющихся моделей взаимодействия человека и его окружения, которые в процессе подстраивания под социальную реальность незаметно подстраивают ее под себя.

Социальный мир состоит из индивидов и отношений на базовом уровне плюс устойчивых соединений предметов на уровне, которые обладают квазипостоянными свойствами и невосстанавливаемыми причинами, влияющими на предметы на базовом уровне. Стало быть, социальный мир существует как воплощение наборов отдельных людей с полномочиями, способностями, действиями и взаимодействиями и которые находятся в широком диапазоне конкретных социальных отношений друг с другом. На более высоком уровне возникают каузальные свойства, которые не привязаны к объектам на базовом уровне. Иными словами, социальные структуры обладают свойствами на структурном уровне, которые не могут быть сведены к свойствам компонентов структуры.

В современном мире происходит невиданное ранее развитие технологий, в частности – технологий коммуникации. Эти технологии используются не просто для функциональных целей. За пределами их практического применения они также функционируют как мощные тотемы и фетиши для своих пользователей, что демонстрирует важность их символического значения. Борьба с технологиями также может принимать вид символов, например, когда талибы в Афганистане вешали на деревья телевизоры как мощный символ нежелательной вестернизации своей страны (Morley, 2010, p. 8). Впрочем, мы не думаем, что подобные методы слишком эффективны, ибо едва ли что-то может серьезно подорвать развитие и совершенствование средств коммуникации, которые с каждым годом приобретают все более масштабные формы. И даже борцы с глобализмом и вестернизацией в подавляющем большинстве случаев не могут себе позволить отказаться от преимуществ глобализма, среди которых информационные и коммуникационные технологии – лишь частный случай.

Оборотной стороной глобализации информационного пространства является «атомизация» личности, которой стало проще и комфортней укрыться в собственном мире иллюзий, где видимость общения с большой аудиторией лишь маскирует неспособность к реальной коммуникации. Однако люди в большинстве своем не видят здесь проблемы, ибо новые технологии столь удачно симулируют реальность, что подражание порой становится более желанным, нежели образец, и современный человек предпочитает приукрашенную иллюзию безрадостной действительности.

В 1981 году Жан Бодрийяр предположил, что реальность, которую мы воспринимаем, может быть не такой, какой есть на самом деле, а вместо этого она является симулированным представлением, основанным на символизме. В работе «Симулякры и симуляция» (Бодрийяр, 2015) философ поднимает вопросы о знаках и символах вокруг нас по отношению к их одновременному существованию. Бодрийяр считал, что реальность существования скрыта от человеческого восприятия взаимодействием с внешней средой посредством интерпретации символов. Симулякр скрывает от нас какое-либо подобие «истинной» реальности, так что люди сегодня не имеют понятия о том, что такое их существование. Воспринимаемая реальность представляет собой конструкцию, состоящую из знаков и образов, порожденных средствами массовой информации и другими элементами культуры.

Бодрийяр полагал, что социальная реальность по существу лишена смысла в результате насыщения культуры символическими симулякрами. Другими словами, со временем люди бессознательно построили имитацию реальности вокруг себя, в которой человечество взаимодействует с природой через символизм, а также язык и смысл, которые они приписывают ему.

Его концепция рассчитана и применима в первую очередь к современности, но Бодрийяр дает и историческую ретроспективу, показывающую изменения, которые привели к нынешнему состоянию. В эпоху, предшествующую промышленной революции, предметы

имели индивидуальность, которая отличала их от других вещей. С промышленной революции начинается размывание различий между символами вещей и самими вещами, чему способствовало массовое производство. С этого начинается фундаментальная потеря уникальных отличий между производимыми вещами, а также их отделение от реальности посредством подражания. Наше время влечет за собой полное нарушение любого различия между реальностью и теми вещами, которые являются просто представлениями. По мнению Бодрийера, симуляция теперь есть все, что существует, и сегодня постмодернистский капиталистический мир раскрывается как тот, где уникальность и оригинальность полностью заменяются симуляцией и становятся бессмысленными.

В таком мире легко заблудиться, и вовсе не случайно в 90-е годы XX века даже появилось понятие «социальной навигации» (Munro, Hook, & Benyon, 1999), и она действительно оказывается необходимой, принимая во внимание стремительность трансформаций, главным агентом которых является техника. Искусственный интеллект в ряде ситуаций с успехом заменяет человеческий, смартфоны могут быть «умнее» своих владельцев, управляемые автопилотом транспортные средства уже сейчас безопаснее своих «обычных» аналогов, уже обыденностью стали умные телевизоры, умные дома (применительно к последним Линн Шпигель использовала термин «постчеловеческое домашнее хозяйство» (Spigel, 2010). Человек уже не просто конструирует реальность (Бергер & Лукман, 1995), он привлекает к этому занятию интеллект, хоть и созданный по его образу и подобию, но принципиально неантропоморфный.

Особое место в этом новом мире занимают технологии виртуальной реальности (VR), и здесь возникают разного рода моральные проблемы. Во-первых, виртуальная реальность создает потенциальные риски для психического здоровья, включая деперсонализацию. Во-вторых, технология VR вызывает серьезные проблемы, связанные с пренебрежением к собственному фактическому телу пользователя и к реальной физической среде. В-третьих, виртуальные технологии могут использоваться для записи личных данных, которые могут быть развернуты таким образом, чтобы угрожать личной конфиденциальности и представлять опасность, связанную с манипулированием убеждениями пользователей, эмоциями и поведением. Существуют и другие моральные и социальные риски, связанные с тем, как VR размывает различие между реальным и иллюзорным (Spiegel, 2018).

Очевидно, что быстрое развитие информационных, коммуникационных и развлекательных технологий будет и дальше изменять жизнь людей и, в конечном итоге, трансформировать общество. Следует уделить внимание этическим вопросам, связанным с вероятной конвергенцией виртуальной реальности и социальных сетей (эта конвергенция получила название VRSN) и привлечением в эту новую структуру значительной части населения мира. VRSN представляют угрозу как конфиденциальности, так и автономии. Угрозы конфиденциальности могут быть в целом классифицированы как угрозы информационной конфиденциальности, угрозы физической конфиденциальности и угрозы частной конфиденциальности. Угрозы автономии могут быть классифицированы как угрозы свободе, знаниям и подлинности (O'Brocháin et al., 2016). Цифровые технологии не только трансформируют социальную и культурную реальность; они вносят изменения и в природу человека (Халаписис, 2016), причем этот процесс необратим. Естественно, никакие угрозы не остановят большинство пользователей от искушения новизной, но отдавать себе отчет в этих угрозах необходимо для минимизации возможных негативных последствий.

Выводы. Сложность исследования социальной реальности во многом обусловлена неоднозначностью самого понятия «реальность» и проблемами, связанными с его переносом на процессы, происходящие в обществе. Однако этим дело не ограничивается. Человек сам создает многослойное полотно иллюзий, которое маскирует, симулирует и фальсифицирует даже то, что хотя бы в первом приближении может быть названо «реальностью». Осмысление этого факта и дало основание Бодрийеру говорить о «симулякрах» как об атрибутах

социального бытия, а также выводит три основных типах симуляции социальной реальности. Развитие информационных и коммуникационных технологий выводят этот тренд на новый уровень, когда социальная реальность фактически полностью симулируется и когда исчезают критерии «истинности» и «подлинности». Мы полагаем, что исследование этого тренда позволит глубже понять формирующийся ныне порядок вещей, в рамках которого разворачивается проект глобализации. Этим же определяются и перспективы дальнейших исследований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Alasuutari, P. (2004). *Social Theory and Human Reality*. London: SAGE.
2. Collin, F. (1997). *Social Reality*. London: Routledge.
3. Morley, D. (2010). Domesticating Dislocation in a World of “New” Technology. In C. Berry, S. Kim, & L. Spigel (Eds.), *Electronic Elsewheres: Media, Technology, and the Experience of Social Space* (pp. 3-15). Minneapolis: University of Minnesota.
4. Munro, A. J., Hook, K., & Benyon, D. (Eds.). (1999). *Social Navigation of Information Space*. London: Springer.
5. O’Brolcháin, F., Jacquemard, T., Monaghan, D., O’Connor, N., Novitzky, P., & Gordijn, B. (2016). The Convergence of Virtual Reality and Social Networks: Threats to Privacy and Autonomy. *Science and Engineering Ethics*, 22(1), 1-29. doi:10.1007/s11948-014-9621-1
6. Searle, J. R. (1995). *The Construction of Social Reality*. New York: THE FREE PRESS.
7. Spigel, J. S. (2018). The Ethics of Virtual Reality Technology: Social Hazards and Public Policy Recommendations. *Science and Engineering Ethics*, 24(5), 1537-1550. doi:10.1007/s11948-017-9979-y
8. Spigel, L. (2010). Designing the Smart House: Posthuman Domesticity and Conspicuous Production. In C. Berry, S. Kim, & L. Spigel (Eds.), *Electronic Elsewheres: Media, Technology, and the Experience of Social Space* (pp. 55-92). Minneapolis: University of Minnesota.
9. Бергер, П., & Лукман, Т. (1995). *Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания* (Е. Д. Руткевич, Trans.). Москва: Academia-Центр; Медиум.
10. Бодрийяр, Ж. (2015). *Симулякры и симуляции* (А. Качалов, Trans.). Москва: ПОСТУМ.
11. Халапсис, А. В. (2016). Цифровые технологии и перековка железных людей. *ScienceRise*, 24(7/1), 55-61. doi:10.15587/2313-8416.2016.69141
12. Халапсис, А. В. (2018). Мир без денег: Экономические и социокультурные трансформации эквивалента стоимости. *Наукове пізнання: методологія та технологія*, 40(1), 126-135.

Янушевич Ірина Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету

УДК 165 165.022:81.25

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МОВИ ТЕРНАРНОГО ОПИСУ ПАРАМЕТРИЧНОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ

Психолінгвістичне дослідження структур природної мови демонструє перспективність використання мови тернарного опису для формального аналізу тексту, у тому числі і художнього. У разі аналізу перекладу тексту з іноземної мови, використання цього формального засобу може зробити оцінку якості перекладу адекватнішою, а лінгвістичні конструкції більш осяжними.

Ключові слова: мова тернарного опису, системний підхід, системний метод, адекватність методу.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЯЗЫКА ТЕРНАРНОГО ОПИСАНИЯ ПАРАМЕТРИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ СИСТЕМ

Психолінгвістическе исследование структур естественного языка показывает перспективность использования языка тернарного описания для формального анализа текста, в том числе художественного. А в случае анализа перевода текста с иностранного языка, использование этого формального средства может сделать оценку качества перевода адекватной, а лингвистические конструкции более обозримыми.

Ключевые слова: язык тернарного описания, системный подход, системный метод, адекватность метода.

PSYCHOLINGUISTIC BASES OF THE TERNARY DESCRIPTION LANGUAGE IN PARAMETRIC THEORY OF SYSTEMS

Psycholinguistic researching of human languages structures shows perspective of using of the ternary description language for the formal analysis of texts, including artistic ones. In case of analysis of texts from a foreign language, the use of this mean of formal analysis can make the estimation of the quality of translation more adequate, and linguistic constructions more visible.

The problem of assessing the quality of translation cannot be solved without working out the relevant concepts in which this assessment is made. By referring to relational system parameters, one can separate the concepts of «relevant translation», «adequate translation» and «equivalent translation». Adequacy, relevance, isostructures are point relational parameters. But attribute quality system parameters, including linear ones, such as integrity, complexity, etc., can also be used to assess the quality of translation.

Key words: the language of ternary description, systems approach, systematic method, adequacy of method.

Не одне століття ведуться суперечки навколо проблем співвідношення мови і мислення: мислить людина за допомогою мови або тільки спілкується мовою; чи існують вроджені ідеї, які використовуються при побудові мовних виразів, або мова є конвенція, яка більш-менш довільна, чи існують які-небудь фундаментальні структури, характерні для всіх мов, і т.п. Ці проблеми важливі не тільки для теоретиків-мислителів, а і для практиків – творців мов

програмування машин, «живих» перекладачів з однієї природної мови на іншу.

Метою даної статті є пошук психолінгвістичних основ для розвитку мови тернарного опису параметричної теорії систем і демонстрація перспектив можливого використання цього формалізованого засобу опису в практиці перекладу.

Бурхливий розвиток системного руху в 60-80 роки ХХ століття залишив в спадок ХХІ століттю яскраву послідовно проведену думку про можливість побудувати на основі природної мови унікальну формалізовану систему. Ця сукупність засобів значною мірою компенсувала відкидання як незатребуваного спадщини класичного і висхідного до класичної філософії знання, яке не увійшло до арсеналу наукових методів ХХ століття. Дійсно, розвиток логічних обчислень, дискретної математики і, перш за все, апарату теорії графів, які отримали розвиток в теоретико-автоматних методах, теорії алгоритмів створили враження, що прикладні науки більше не мають потреби в філософській спадщині Геракліта, Парменіда і їх наступників. Отримано екстракт, рівнопотужний до філософського каменю, і залишилося тільки приступити до перетворень свинцю бази даних в золото остаточної істини.

Мова тернарного опису, що розвивалася в школі А. І. Уйомова з початку 60-х років, дозволяє спростувати цю помилку. Особливо цінними є результати роботи з розвитку формалізму цієї мови для вирішення лінгвістичних проблем. Ситуація послідовного витиснення латинської мови як основного засіб комунікації європейських вчених спочатку французькою, а потім в ХХ столітті англійською мовою продемонструвала всю серйозність проблеми перекладу наукових і технічних текстів на національні мови.

Саме в рамках національних мов відбувається відтворення інтелектуальної культури наступних поколінь ХХІ століття і виникає питання про пошук адекватних засобів подолання лінгвістичних труднощів міжмовної комунікації в вузько спеціалізованих областях соціальної практики. Посилюється розбіжність між потребами швидкого і адекватного перекладу і загрозою втрати тієї загальної мовної культури, яка в минулому дозволяла знаходити нетривіальні шляхи передачі ледь вербалізуємих думок окремих винахідників або творців наукових відкриттів. Відбувається консервація знань, канонізація колись вдалих наукових методів. Більш того, посилюється тенденція до переоцінки науки, перш за все фундаментальних гуманітарних досліджень, на ґрунті антиінтелектуалізму. Розчарування уповільненням появи принципово більш плідних шляхів отримання ефективних наукових результатів на-ходить своє вираження в припущенні про те, що потенціал людської творчості в рамках інституційної науки вичерпується.

Однак, досвід вивчення досягнень цивілізацій Євразії, чії мови отримали відображення в масиві відомих історикам письмових джерел, свідчить, що вже неодноразово вирішувалося завдання оновлення засобів вираження думки в процесі зміни мов конкретних етносів, що опановують культурним досягненням своїх попередників. Зміна арсеналу засобів вербалізації думок найбільш удачливих новаторів в різних областях знання дозволяли наступникам ранніх цивілізацій брати нові рубежі реєстрації та передачі наступним поколінням окремих індивідуальних досягнень людської думки. Витоки успіху багато в чому лежали в інших методах агрегації знань в самій структурі природної мови.

Зараз цей шлях частково перекритий через практично загальну консервацію мов письмовими джерелами, які фактично канонізували мови на момент складання національних літератур в XVI – XIX століттях. Але залишилася можливість пошуку засобів вираження в рамках формалізованих моделей. Саме тут сорокарічна робота школи Уйомова принесла найбільш цінні результати.

Лінгвісти ХХ століття зіткнулися з багатьма проблемами, які змусили їх шукати вихід за межами власне мовознавства. Н. Хомський навіть звернувся до XVII століття, щоб у раціоналістів часів картезіанської революції знайти відповіді на питання, які загрожують тупиком вирішенню проблем пізнання конструкцій природної мови, серед яких, можливо,

найбільш серйозне місце дісталось проблемі оглядності.

Мова як породження психічного творчості етносів завжди вирішувала завдання вибору наступної дії для зануреного в комунікативні контактні мережі індивіда. Ще Л. С. Виготський наполегливо посилався на модель воронки Шерингтона, на думку якого «наш організм влаштований таким чином, що його нервові рецепторні поля перевищують у багато разів його ефекторні виконавчі нейрони, і в результаті наш організм сприймає набагато більше прагнень, подразнень, ніж він може здійснити» [1, 313]. З точки зору Шерингтона черв'якам пощастило більше. Їм легше зробити вибір, маючи в своєму розпорядженні тільки тактильні відчуття. А у людини «поведінка, що здійснилась, є незначною частиною того, що реально укладено у вигляді можливостей в нашій нервовій системі, ...таких можливостей, які не знайшли собі виходу» [1, 303]. І все тому, що потрібен запас на випадок стресів, дистресів і всяких там катастроф, які пережили предки сучасної людини. Способи подолання кризи і виживання після катастроф увійшли до складу культури і отримали фіксацію в мові.

Щоб транслюватися, – передаватися від покоління до покоління, – мова повинна бути кінцевою. А комунікація вимагає, щоб вона описувала континуально безліч ситуацій. Але тоді цього не можна зробити без втрати точності узгодження взаємних значень слів. Як кажуть любителі формалізмів, у природних мов не існує трансверсальї тлумачних словників. Тлумачення окремих груп слів неминуче призводять до циклічних замикань взаємних визначень. Здавалося б, це означає, що мовою не можна користуватися. Логіки, що утворюються з такої мови, повинні містити хибні кола визначень. Але тисячоліття писаної історії свідчать: люди цілком вдало спілкувалися за допомогою таких невдало складених мов. Яка ж ціна цього незрозумілого успіху?

Відомо, що у всіх мовах світу існує деяка кількість слів, що позначає найбільш древні, завжди необхідні і тому незмінні поняття – означування (наприклад: «великий», «все», «дерево», «птах» і т. п.). Цей тестовий список мови виникає спонтанно при складанні етнічної спільності носіїв мови, а не складається діячами культури. «Мистецтво, яке старше філософії і науки, також почалося з такого роду понять. Метафори і інші тропи – результати еволюції мислення, але в основі лежали поняття попередніх форм, які не зникають і в подальшому» [2; 119].

Один з основоположників мови тернарного опису. Цофнас А. Ю. виявляє в ЯТО всього дев'ять синтаксично помітних типів елементарних понять, п'ять з яких є саме предметними. Однак перехід до аналізу структури конкретних понять в ЯТО вимагає обліку не тільки синтаксичних, а й семантичних відмінностей. Завдяки виділенню означаючих слів з усього тестового списку можна виміряти коефіцієнт збереження мови щодо періоду в тисячу років. Діапазон його коливань від 0,74 для «динамічних» мов, що швидко розвиваються, для «стабільних» мов – до 0,91. Важливо, що коефіцієнт збереження ніколи не дорівнює одиниці. Більш того, у мов виникають «нащадки». А ймовірність означаючого, що дотепер перебуває в тестовому списку, утриматися в тестовому списку першого нащадка не залежить від можливості зберегтися в тестовому списку другого нащадка.

Цей процес зміщення областей значень навіть дуже важливих слів, синхронний з спотвореннями частини цих слів, можна пояснити тим, що у деяких слів область застосування надмірно розширюється. Її починають звужувати і заради різноманітності «зрушують» ядро значення. Саме проти цієї дивної манери необоротно «зрушувати» значення слів протестував Конфуцій, коли радив «досконалому правителю» починати своє правління з «виправлення імен». Метонімія – ось ціна збереження комунікації при завжди кінцевому списку слів словника будь-якої мови. Метонімія – це наслідок втрати точності комунікацій заради контекстної адекватності розподілу значень в кожному окремому тексті природної мови. Будь-який упорядкований текст не просто кінцевий. При кінцевому словнику немає в цьому великої заслуги, якщо текст виконує вимогу суворого співвіднесення слів, уникнення

стикувань, повторів слів.

Будь-який текст ніколи не цитує весь тлумачний словник своєї мови. Тому тлумачення по логічно порочному колу не руйнує розуміння цього тексту носіями мови, що є сучасниками його складання. «Сам по собі текст (як система знакових одиниць, пов'язаних певним змістом) інваріантний щодо зміни контрверсних напрямків мислення, тобто, з одного боку, сприйняття інформації, а з іншого, осмислення (приписування сенсу)» [3; 166]. Ступінь зрозумілості тексту завжди може бути більшою або меншою: «... чим вище ступінь зв'язності (цілісності) елементів системи, побудованої на об'єкті, тим зрозуміліше об'єкт» [3; 168].

Проблема з'явилася в носіїв природної мови в ХХ столітті. В Європі восторжествувала ідея «енциклопедії». Матеріалізація культури, протиставлення матеріальності, міцності і сталості написаних текстів скороминущості і стихійності усних переказів, інституціоналізація знання різко знизили швидкість зміни мов шляхом метонімії. «Нагромадження» знань призвело до того, що 95% фондів бібліотек стали безплідними. Навіть Інтернет, котрий підсилив мозаїчний характер культури, зберіг тенденцію зменшення ступеня логічної самоорганізації культури, що вимірюється величиною «автокореляції» між її елементами. Культура повинна встигати уніфікувати різноманітність прийомів подолання незворотності часу шляхом зміни систем агрегації знань. А це неможливо. Накопичення знань пригнічує здатність до мовної творчості, якщо не виконана умова добровільного вигнання творця з потоку масової комунікації.

Частина природних мов, особливо флексивних (до їх числа відносяться німецька, російська та українська) розвивалася в умовах контакту з носіями інших мов з різним пристроєм синтаксису і морфології. Тому вони отримали надмірність засобів вираження тих чи інших предметних ситуацій діяльності їх носіїв. На думку А. Моля, ця надмірність є міра зрозумілості тексту. Вона може бути виміряна різницею числа знаків в тексті і числа знаків, теоретично достатнього для передачі кількості оригінальності (різноманітності при складанні тексту), що міститься в повідомленні [4, 367]. Саме за рахунок надмірності зростає ступінь можливості для одержувача передбачити розвиток деякого повідомлення, реконструювати його форми.

Досліди по вгадуванню букв невідомого тексту або слова демонструють, що невизначеність (ентропія H) перед вгадуванням кожної наступної букви послідовно убуває. Отримано експериментальні оцінки коефіцієнта зменшення ентропії для деяких різновидів російської і французької мов. Отримано строге доведення формули контекстної зумовленості, а також формул розподілу інформацій в тексті і слові [4, 67]. Ось тільки ця надмірність помітно знижує видимість уявного змісту все більш розосереджених текстів на мовах, що дуже повільно змінюються. А постійне читання цих текстів при накладенні слідів їх розуміння на масивах нервових клітин призводить до постійного зациклення виборів інтерпретацій адресатами текстів. Особливо це небезпечно при знайомстві з текстами на нерідній мові. Загострюється проблема перекладу на нативну мову, який для його носія завжди багатше змістовно, ніж іноземний. Фахівці з машинного перекладу рекомендують дотримуватися правил переваги, згідно з яким перш за все слід відокремлювати та переводити семантичні одиниці вищих рівнів, а до одиниць більш низьких рівнів звертатися в другу чергу і тільки в тому випадку, якщо немає іншої можливості виконати переклад.

Це правило переваги якраз і штовхає адресата перекладу в область найбільш загальних слів, де вимога Локка (це не вимога, а закон) про зворотне співвідношення обсягу і змісту понять постійно тягне визначення по порочному логічному колу. Якщо навіть короткі тексти сприймати один за одним, то ступінь детривіалізації тексту за рахунок виключення визначень по колу різко падає. Виходить просто заміна однієї невизначеності на іншу за рахунок полісемії навіть найбільш загальних слів. В силу непереборності метонімії у всіх слів є найближчі і подальші значення.

Окремий випадок подібних явищ, що відбуваються особливо активно в останні десятиліття, наприклад, в українській мові – це «...поява в українській мові квазіангліцизмів щодо номінації реалій, які не мають аналога в інших країнах, так і для позначення загальних реалій» [5, 5-6]. Наприклад, такі слова як: «брейн-ринг», «джентель-мен-шоу», «шоп-тур» і т. п. А також запозичені поняття: «холдінг», «лізинг», «грант» і т.п. деякі лінгвісти пропонують вва-тять частиною нативного мови. «Запозичені поняття нерідко замінюють цілі фрази, що і виправдовує їх використання в українській мові, тому існує пропозиція внести їх в український словник» [6, 30].

Практики перекладу вважають, що текст – це реалізація певної системи, її матеріальне втілення. «Текст завжди буде мати поряд з системними елементами і позасистемні. Однак, поєднання принципів ієрархічності з множинною пересічністю структур приводить до того, що позасистемна складова з точки зору однієї з приватних підструктур, може виявитися системною з точки зору іншої, а перекодування тексту на мову художнього сприйняття аудиторії може перевести будь-який в принципі елемент в клас системних. Наявність позасистемних елементів – неминучий наслідок матеріалізації, так само як і відчуття того, що одні й ті ж елементи можуть бути системними на одному рівні і позасистемними на іншому – обов'язково супроводжують текст» [7, 67-68]. Це надзвичайно авторитетне свідчення безсумнівної плідності конструкції системи, закладеної в ЯТО.

Теоретики перекладу витратили чимало часу і сил, присвячуючи їх роботі над визначенням міри формальної точності відтворення практиками перекладу лексичного і стилістичного багатства оригіналу, подібності і розбіжності словників перекладів між собою і оригіналом. Не можна сказати, щоб ця робота була безплідною. У багатьох випадках, констатація факту адекватності переклада оригіналу, спиралася лише на особливості перекладацького почерку практиків. І це, з одного боку, чудово як свідчення неординарності концептуального підходу його творців. Прочитавши, наприклад, переклади знаменитого «Гамлета» Б. Пастернаком, Г. Кочурою, М. Лозинським, Л. Гребінкою, відзначаєш істотні особливості. Переклад Кочура відрізняється бездоганністю літературної української мови; народністю. «Непричесаність» шекспірівського слова найкраще відобразив Гребінка. Про належність перекладу «Гамлета» Пастернака до великого світу культури свідчить його філігранне використання мовних засобів вираження думки. Але, з іншого боку, в усі часи перекладачі – ці, за висловом О. С. Пушкіна, «поштові коні освіти» – були завжди стурбовані пошуком оптимізації вираження думки, якогось «інваріанту», де в силу підвищення суворості судження, можна говорити про «чистий» (не в буквальному, а в семантичному сенсі слова) переклад – адекватний переклад.

Проблема адекватності в цілому, стосовно семантики ЯТО була досить ґрунтовно освячена в роботі А. Ю. Цофнаса і Л. Л. Леоненко. Спираючись на положення, висловлені ще Аристотелем, оперуючи фактичними прикладами і керуючись метою звільнити процедуру розуміння від психологізму і посилань на ірраціональні моменти, автори висувають дві необхідні умови адекватності. Перше необхідна умова адекватності – релевантність (англ. Relevant – доречний, той, що відноситься до справи), Ця умова виражається в здатності перекладача «описати всі існуючі або можливі ситуації в області об'єктів, інформацію про яких висловлює, зберігає і передає мова оригіналу» [8, 176]. Інакше кажучи, переклад повинен бути адекватний характеру осмислення ситуацій в оригіналі. Формальне визначення релевантності вказує на наявність однакового концепту.

Друга умова адекватності, яке доповнює перша: бути «відмінним по виду», тобто використовувати інші засоби в обґрунтування або подання результату (в нашому випадку перекладу). Формальне визначення вказує на відмінність в субстратах. Оскільки питання про адекватність передбачає неодмінне системне уявлення об'єктів, можна сказати, що адекватність або релевантність – це значення так званих системних параметрів. Експлікація адекватності в цілому означає, що до структури адекватного методу, як правило, ставляться

вимоги ізоморфізму.

Таким чином, процедура розуміння тексту є видом осмислення, і саме такого, яке дозволяє представити предмет цілісно, що в свою чергу, завжди передбачає системне уявлення об'єкта – не важливо, тексту, соціального феномена або явища природи. На відміну від знання, осмислення об'єкта не має на увазі отримання вичерпних знань про даний об'єкт (художній текст), а приписування тексту вже наявних у суб'єкта (перекладача) концептів, то як зробити текст доступним інтерсуб'єктивному аналізу? Якщо обмежитися аналізом в рамках природної мови, то існує небезпека знову стати жертвою беконовського «ідола ринку», коли ми знаходимося під впливом чаклунства слів, зачаровані ними, і те, що є ліками від цієї хвороби (тобто визначення), в більшості випадків не може допомогти цій недужі, так як самі визначення складаються зі слів, а слова породжують слова... Тому згадана хвороба потребує більш серйозних, досі не винайдених ліків» [9, 325]. Справа за практиками. Здатність носіїв мови ЯТО оперувати з невизначеннями і проводити міркування потребують спеціального розглядання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виготський Л. С. Психологія мистецтва /Л. С. Виготський – М.: Мистецтво, 1999 – 320с.
2. Цофнас А. Ю. Структура елементарних понять / Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке/ А. Ю. Цофнас – Одесса: СПб., 2002 С 168-169.
3. Цофнас А. Ю. Истинность, правдивость, понятность /А. Ю. Цофнас // Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия. – Т.1. – Ростов н/Д: СКНЦ ВШ, 2002 – С 168-169.
4. Моль А. Соціодинаміка культури /А. Моль; [пер. з англ. М. Л. Хорькова] – М.: Прогрес, 1973 –287с.
5. Архипенко Л. М. Активізація процесу запозичення в сучасній українській мові кінця ХХ століття /Л. М. Архипенко // Лінгвістичні дослідження. – вип №2. – Харків – 2002 – 151с.
6. Попова Н. А. Роль англійських запозичень в розвитку сучасної української мови / Н. А Попова // Лінгвістичні дослідження». – вип №6. – 2001 – 256с.
7. Шрейдер А., Шаров А. Системы и модели / А. Шрейдер, А. Шаров – М.: Радио и связь, 1982. –237с.
8. Леоненко Л., Цофнас А. Об адекватности логического анализа философскому рассуждению / Л. Леоненко, А. Цофнас // Вопросы философии. – №5 – 2004 – С 108-120.
9. Бэкон Ф. Великое восстановление наук / Ф. Бэкон; [пер. англ. Н. Федорова] //Соч. в 2-х т. – Т.1., – М.: Мысль, 1971 – 590с.

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
Окорокова В.В. Образ нової соціальної реальності Постмодерну
та форми його моделювання**

Наукове дослідження В.В. Окорокової присвячене актуальній соціально-філософській тематиці – моделюванню образу нової соціальної реальності в постмодерному соціумі. Особливістю даної проблематики є та обставина, що її дослідження вимагає проведення гносеологічного та онтологічного аналізу образу соціальної реальності в умовах стрімких трансформаційних процесів, що охопили нинішнє суспільство. І в цьому плані автор дослідження абсолютно доцільно вказує на існуючу необхідність в сучасній соціальній філософії дослідження саме образу соціальної реальності, який сприяє концептуальному осмисленню розвитку людини в мінливих умовах, відбиває реальні соціальні процеси, надаючи при цьому деяку систему орієнтирів. Новизна при цьому полягає у тому, що автор монографії пропонує розглядати саме образ нової соціальної реальності як форму пізнання навколишньої дійсності, орієнтовану на динаміку змін соціальних процесів.

Поглиблене ознайомлення зі структурою та змістом даної роботи дозволяє прийти до наступних висновків. По-перше, логічно побудована структура монографії, яка поетапно розкриває вказану проблематику: починаючи від експлікації проблеми образу нової соціальної реальності в Постмодерні (на основі феноменологічного та конструктивістського підходів), визначення її онтологічних засад в інформаційно-комунікативному просторі (трактуючи його в даному випадку в якості симулякру), до гносеологічних основ проблеми моделювання. Це передбачає дослідження моделювання як методу пізнання соціальної реальності доби постмодерну, виявлення його різновидів, використання синергетичної технології моделювання соціальних процесів, кінцевою метою якої є виявлення ефективних форм моделювання. Така побудова роботи сприяє не лише досягненню сформованої мети, а й ґрунтовному її висвітленню.

По-друге, аналіз гносеологічних засад постмодерністського моделювання дозволив автору монографії виявити види його моделювання в сучасному суспільстві, серед яких найбільша увага акцентується саме на віртуальному моделюванню, яке включає в себе комп'ютерне та імітаційне моделювання соціальних процесів. В.В. Окорокова наголошує на тому, що в умовах сучасного панування комп'ютерних технологій, моделювання образу нової соціальної реальності отримує широкі можливості. З цим не можна не погодитись, адже віртуальне моделювання дозволяє безперешкодно, не створюючи при цьому якихось непередбачуваних для соціальної дійсності наслідків, провести експеримент над моделлю. Автор вказує на те, що віртуальна реальність має власний просторово-часовий континуум, який дозволяє не лише моделювати образ майбутнього, а й апробувати його у віртуальному просторі, виявити завчасно ті можливі наслідки, до яких може призвести втілення цієї моделі в реальності.

По-третє, що також виражає новизну рецензованої монографії, автор переконливо доводить, що віртуальну реальність слід розглядати як постмодерністську модель образу нової соціальної реальності. На основі визначення моделі (образ, що імітує реальний об'єкт, дослідження якого в реальності утруднене або передбачає необхідність обчислити прогностичні результати його застосування) та моделювання (процес імітації функціональних характеристик реального об'єкта в штучно створеному середовищі, а також можливість заміщення прототипу аналогом на певному етапі дослідження), автор робить висновок, що віртуалізація сучасного суспільства розглядається як спосіб моделювання соціальної реальності, спрямований на заміщення реальності візуальною моделлю з властивостями реальності. Моделлю тут виступає образ (симулякр), що є структурним компонентом гіперпростору, який дає необмежені можливості репрезентації моделі в штучному середовищі. Тому в якості постмодерністського моделювання образу нової соціальної реальності в роботі пропонується розглядати саме віртуальне моделювання, цьому присвячені останні розділи.

В свою чергу, здійснений аналіз гносеологічних засад моделювання як методу пізнання соціальної реальності та виявлення онтологічних засад віртуального моделювання дозволяють виявити його форми, в якості яких авторка пропонує розглядати віртуальні співтовариства та мікронації (віртуальні держави), репрезентацію образу нової соціальної реальності в кінопросторі та комп'ютерних іграх. Незаперечним є положення, що кожна із зазначених форм є своєрідною моделлю, причому наявним є її зв'язок зі своїм прототипом (сучасним суспільством).

Загалом, можна констатувати той факт, що рецензована наукова робота демонструє багатомірність досліджуваного об'єкту, його важливість для постмодерного соціуму, де образ нової соціальної реальності отримує новий вимір свого втілення – віртуальний простір, який впливає і на характер його моделювання. Тому вважаю за доцільне рекомендувати монографію В. В. Огорокової до видання.

Доктор філософських наук, доцент,
завідувач відділення «Дошкільне виховання»
Луцького педагогічного коледжу

Н.В. Іванова

Зміст

Atamanjuk Zoya Mykolaivna	6
THE CONCEPT OF THE ELITE IN THE UKRAINIAN PHILOSOPHICAL IDEA	
Аксьонова Віра Ігорівна	11
КОЗАКОФІЛЬСТВО – ФЕНОМЕН СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
Амери Сияхуи Мохаммад	17
СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «СЛОЖНАЯ СИСТЕМА И СЛОЖНАЯ СРЕДА» В СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ – ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ	
Большакова Ольга Віталіївна	27
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ПОСТАЧАЛЬНИКА ПОСЛУГ	
Глазова Доната Александровна	32
СОЦІАЛЬНИЙ КОНФЛИКТ В ФИЛОСОФСКОЙ СИСТЕМЕ ГАЛАХИ	
Козобродова Д.М.	39
РОЗВИТОК ”ПАРАДИГМИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ” В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ	
Надибська Оксана Ярославівна	47
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО ТА РОМАНТИЧНОГО НАПРЯМКІВ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРІОРИТЕТІВ	
Нерубасская Алла Александровна	54
АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКОГО ПОНЯТИЯ «БИФУРКАЦИОННОЕ СОСТОЯНИЕ ЛИЧНОСТИ» И «КОПИНГ-ПОВЕДЕНИЯ» В ПСИХОЛОГИИ	
Олейников Юрий Васильевич	59
ЗНАЧЕННЯ АКСІОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
Окурокова Віра Вікторівна	65
СПЕЦИФІКА МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ПАРАДИГМИ ПОСТМОДЕРНУ	
Петінова Оксана Борисівна	71
ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СОЦІОГУМАНИТАРНИЙ ГАБІТУС ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЮДИНИ	

Plavich V.P.	79
LEGAL INTERPRETATION OF LEGAL NORMS AND LAW ENFORCEMENT	
Прокопович Лада Валеріївна	89
ПОРУШЕННЯ НОРМ І ПРАВИЛ ЯК СКЛАДОВА АРТИСТИЗМУ В «ТЕАТРІ» ЖИТТЯ	
Сайфудинова Елена Валерьевна	95
ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ГИБКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ	
Селивѣрстова Анна	102
РАЗВИТИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ХАОСЕ КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА	
Семко Яна Сергіївна	114
ОНТОЛОГІЯ ГЛАМУРУ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	
Терземан Олександра Вікторівна	122
ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОМУ НАПРЯМКУ	
Тимохов Олександр Володимирович	126
ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ У РОЗВИТКУ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ ТА У ФОРМУВАННІ НОВІТНІХ КОНЦЕПТІВ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ В УКРАЇН	
Халапсис Ольга Викторовна	133
ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ	
Янушевич Ірина Анатольївна	139
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МОВИ ТЕРНАРНОГО ОПИСУ ПАРАМЕТРИЧНОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ	
Іванова Наталія Володимирівна	145
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: ОКОРОКОВА В.В. ОБРАЗ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПОСТМОДЕРНУ ТА ФОРМИ ЙОГО МОДЕЛЮВАННЯ	

Наукове видання

**НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ**

Редакція:

Борінштейн Є. Р., в.о. головного редактора,
Цибра М.Ф., заступник головного редактора
Балашенко І.В., відповідальний секретар
Кавалеров А.А., технічний редактор
Орленко І.М., коректор

Адреса редакції:

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кімната 73
Тел.: (0482) 732-09-52
Реєстраційний № 17195-5965 Р

Здано на виробництво – 12.12.2018.

Підписано до друку з оригіналу-макета – 29.11.2018.

Формат по ISO 216 А4, 297х210, 1/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19. Наклад 100 прим.

Інформаційно-видавничий центр Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (048) 731-19-14